

July

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

PAP JÓZSEF: HÁROM HAIKU

A HETVENÉVES PAP JÓZSEF KÖSZÖNTÉSE –
BORI IMRE, BÁNYAI JÁNOS, GEROLD LÁSZLÓ,
TOLDI ÉVA ÉS BORDÁS GYŐZŐ ÍRÁSA

CAROLUS I.: HEVENYÉSZETT SOROK PRISZKOSZ ÜRÜGYÉN

GULYÁS JÓZSEF: ARRÓL MIÉRT NEM TUDOK ITT MA ÉLNI

BENCE ERIKA: ANYA SZÓTÁRA (VALAHOGY ÍGY ÉLTÜNK)

BRASNYÓ ISTVÁN: INVALIDUSOK KERTJE

SZATHMÁRI ISTVÁN ÉS KOPECZKY LÁSZLÓ PRÓZÁJA

DRAGAN VELIKIĆ REGÉNYÉNEK RÉSZLETE

MAJOR NÁNDOR POLITIKAI ESSZÉI

KÖNYV-
SZÍNI- KRIKKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1996

Február–március

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LX. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

Pap József: Három haiku 145

A hetvenéves Pap József köszöntése

Bori Imre: Ház és (ott)hon 146

Bányai János: A magáncsillagzat versei 148

Gerold László: „Kert”-költészet 154

Toldi Éva: A kert, amely ellenáll 156

Bordás Győző: Pap József köszöntése 159

Carolus I. [Jung Károly]: Hevenyészett sorok Priszkosz ürügyén (vers) 163

Gulyás József: Arról miért nem tudok itt ma élni (vers) 165

Bence Erika: Anya szótára (Valahogy így [éltünk]) 178

Brasnyó István: Invalidusok kertje (vers) 183

Szathmári István: Ha már nekem egyszer fekete nő kell! (novella) 184

Kopeczky László: Hallgatom a fülem 188

HÁROM HAIKU

P A P J Ó Z S E F

Kass János tiszteletére

Kristálytisztaság
oldalából – hogyan is? –
sarjadsz gyöngé ág.

*

Ha játszik a kéz,
a kocka meleg otthon;
ha fegyvert fog – rom.

*

Napom szénné ég.
Kristálytestem hasítja
feszítővas ék.

A HETVENÉVES PAP JÓZSEF KÖSZÖNTÉSE*

HÁZ ÉS (OTT)HON

Pap József verséről

B O R I I M R E

Kritikákban olvasom, hogy a gondolkodásban (és nem csupán az irodalmiban) a regionalizmus, pontosabban a *régió* fogalma mind erőteljesebben van jelen. Ne gondoljunk most Szenteleky Kornél irodalompolitikai lobogójának a feliratára! Arról a nagyon sajátos régiófogalomról van inkább szó, amely a szűkebb szülőföldnek, a pátriának a fogalmában lelhető fel, és ami talán a legjelentősebb, hogy ez a fogalom igazán akkor bír külön értelemmel, jelentéstöbblettel, ha a *történelmi táj* képzete is benne foglaltatik. Nem a mi kis helyi relációinkra nézünk most, hanem a tágabb térségekre, az európaiakra – a Lengyelországtól délre eső nagy történelmi tájra a Kárpátok koszorúján innen és túl. S toluljon a tollunk alá egy Németh László, egy Ivo Andrić, egy Miroslav Krleža neve is e kontextusban!

És természetesen ünnepelt költőnké, Pap Józsefé, akinek *Rangidős település* című versében lírai alakot kapott a fentebb említett képzet, egyben a lehető legszemélyesebb élménye, mintegy családi öröksége, méghozzá olyan fokon, hogy az azonosulás is bekövetkezhetik, lejátszódhatnak. Erős késztetést érzek, hogy éppen ezt a költői érzés- és gondolati vonulatot egész költészete gerincének tartsam. Szemlélődve verseskönyveiben, könnyen megtaláljuk az e vers felé mutató költeményeket, amelyek akár esztétikai teljességükben is a költői készülődésnek a jelzetei. Gondolom, a mi vizsgálódó munkánk teszi azt, hogy az egymástól független, és nem is egymáshoz közeli időben született versek

* Az itt közölt szövegek elhangzottak a Pap József *Kert(v)észnének* című kötetének bemutatóján, amelyet a Forum klubjában rendeztek meg március 18-án. Ugyanitt nyílt meg a kötet illusztrációiból Kass János kiállítása.

valamiféle belső „iránytűjük” segítségével e szintézist jelző vers felé fordítsák a versjelentést, a versüzenetet.

Versünk gondolati-képi összetevőivel tehát már előbb találkozhatunk. Sok versében emleget otthont és emleget tájat, emleget építést, házat, de folyót és időt is. Egyik ilyen képzetet hordozó verse van az 1974-es *Rendhagyó halászás* című kötetében. Erősen vizuális benyomás, egy már megalkotott látomás leírásával szólaltatja meg költészete szempontjából fontos képzeteit, és emeli őket a transzcendenciákba is. Ahogy a festőművész Ács József „kiemelte az időt a tájból” (a *Kroki* című versről van szó), költőnk a tájban fedezi fel a történelmet. Mert Pap József *tája* történelmi, hogy az élő, a „mai” tájban a transzcendenciák szférájában egyenesen vele azonosuljon, miként ezt az *Élő táj* című költeményében rögzíti. Élő, tehát változó, s ha úgy tetszik, pusztuló, ahogyan az általunk kulcsversének tartottnak a korábbi párjában, a *Nagyároki dűlők*ben énekelte:

*Már a dűlőút sincs itt.
A dűlőket más irányba fordították.
A tanyákat elnyelte a síkság.
És mezsgyék sincsenek erre.
És a bodzabokor sincs sehol.*

Így kanyarog a versekben az egy gondolat, akárcsak szent folyójának, a Tiszának kanyargott egykoron a medre földtani szeszélyek kénye-kedve szerint, és összegeződik, egy verssé válva *A rangidős település* című költeményében. Egy kis ciklusnak is központi verse ez, ha köréje rakom az *Az a szorítás* és a *Képzettársítás* című költeményeit is. Az utóbbi olyan mértékben emehhez tartozó, hogy *A rangidős település* címűnek akár egy teljes versértékű variánsa is lehetne azzal, hogy teljes egészében a partifecskéknek a meredek folyóparton a löszbe vájt üregeit említi egyetlenben a költői üzenettel, hogy az üregekben, azaz „odabent a mélyben nyilván egymáshoz simuló madárkákka köti össze a tájat ijesztővé torzító kis barlangszájakat”.

Ez is epikus vers – elbeszélő-elmélkedő karakterű. A 38 versorból 29 sor ilyen. Van itt felsorolás a *hely* szóval kapcsolatban, két zárójelbe tett s önmaga monológjába beleszóló mondat, s mind a kettő feltételes: „föltéve, hogy lemondanak elődeiről . . .”, illetve „az ugyancsak jubiláló Berlint említeném fel . . .”; azután a két gondolatjel közé tett „kiszólás” („Istenem, hogy eljár az idő!”), valamint egy hármaspont és egy felki-

áltójel. Sajátos a költő építkezése, ha a magyar népdaloknak van természetből vett kezdőképe, Pap József versének is van egy amazzal rokon indíttatású kezdőképe: a Sárgapart üregeiben létező partifecske-településtről szól. Ez a telep nagyobb sokaságot produkált, mint a kilencszáz éves Becse. Történelmi táj tehát a Tisza partja, de a költő nem a nagy történelmi távlatokat látja, és nem a történelem vásznait feszíti ki. A kezdőképhez illően a partifecske-telep kicsiny otthoniségéhez tér vissza a vers zárórészében, és így foglalja egybe a látszólag nem lírai felfogású Becse-képzetet. Elegáns képvezetéssel a politikai vers határáig viszi el, ami a „fecskeházak” jelképiségében már benne volt, csak éppen ki kellett bontani – a lét biztonságának gondolatát és az önreprodukció eszméjét, amellyel a fecskék túlélnek az embert, s lesznek az „idők végzetéig”!

A MAGÁNCSILLAGZAT VERSEI

Alkalmi sorok Pap József születésnapjára

B Á N Y A I J Á N O S

Pap József 1926. március 18-án született Becsén. A Belgrádi Egyetemen szerzett orvosi oklevelet. Nyugdíjaztatásáig körzeti orvos, majd bőrgyógyászati szakorvos Újvidéken. Gyógyít, mint Szenteleky Kornél Szivácon, Gottfried Benn Berlinben, Lorand Gaspar Jeruzsálemben és Tuniszbán. Első verseskötete, a *Rés* 1963-ban jelent meg, majd a *Rendhagyó halászás* következett, 1974-ben. Egy évre rá szerb nyelvű könyve (*Rane po krilima*), aztán még egy év múltán szerb–magyar kétnyelvű kötete (*Vernost – Húség*) kerül az olvasó kezébe. A *Véraláfutás* a második kötet után tíz évre jelenik meg, ugyanaz a következő évben szerb nyelven (*Podliv*), majd rá egy évre válogatott versei látnak napvilágot macedón nyelven (*Zsiv predel*). Összegyűjtött verseit *Jegy* címen 1987-ben, aztán *Hunyócska* című, gyerekverseket tartalmazó könyvét adta ki. Legújabb kötete *Kert(v)észének* címen a napokban hagyta el a nyomdát. 1963 és 1966 között a *Híd* folyóirat főszerkesztője. Két ízben, 1963-ban és 1974-ben megkapta a Híd Irodalmi Díjat, 1995-ben költői életművéért tüntette ki a Vajdasági Íróegyesület. Rövidre fogva, a költő

„élete és műve” a tények nyelvén: adatok Pap József élet- és munkarajzához.

A költő életrajza nem *ennyiből* áll. Ezek fontos adatok, a költői életút figyelmet érdemlő határkövei, ám mindez csak akkor „szólal meg”, ha hozzárendeljük a tényekben nem rögzíthető élményeket, érzéseket, hangulatokat, gondolatokat, amelyek legalább olyan fontos faktumai az életrajznak – afféle „irodalmi tények” –, mint az oklevélszerzés, a munkahely, a bibliográfia adatai. Lehet, hogy fontosabbak is. Főként Pap Józsefnél, aki minden versében a *megéltet* írja.

Nincs is más mondanivalója erről a világról, csak amit közvetlenül, élményszerűen, személyesen megélt. Verseiben azt mondja el, amit megtapasztalt. Amihez hozzáért, megérintett, amit kézbe vett. *A mindennapok líraisága*, mondhatnám eltűnődve azon, hogy bármennyire is szembetűnő Pap József verseiben a megélt élet bizonyossága, költészetének hitelessége mégsem ezen (vagy nemcsak ezen) múlik. Mondhatná gondjait és élményeit vég nélkül, semmire sem jutna, ha egyúttal, és ezzel együtt, nem *verset* mondana. A vers meg nem élménybeszámoló és nem gyónás. Erről a kettősségről Nemes Nagy Ágnes beszél meggyőzően: „Az író gazdag lány, írja, szegény gazdag lány, akit sohasem fogunk csakis azért a két szép szeméért szeretni.” Meg hogy „még csak véletlenül sem a legjobbért méltatják, amit létre bír hozni, amit tud, amire született, hanem szimplán és végzetszerűen azért, *amit* mond”. A mindennapok, a megélt élet líraiságát művelő költőt az a veszély fenyegeti, hogy nem azért szeretik és nem azért méltatják, mert *versélményben* részesíti olvasóját, hanem azért „a mellékesért, az esendőért, a banálisért, a nem-banálisért vagy az erkölcsileg helyesért, a társadalmilag hasznosért, a közérdekűért, a meleg szívéért, az okos fejéért, mindazért, ami másnak is van, amit más is tud” (ezek mind Nemes Nagy Ágnes szavai), és nem azért, mert jó költő, mert verset formál, ha megszólal, miközben keményen megküzd, ki tudja, meddig gyötrődik egy-egy sor, szakasz veresszerűségéért. Ha ezt nem látjuk be, akkor jobb, ha békén hagyjuk a költőt, nem olvassuk a verseit és főként nem beszélünk róluk. Fordítva is igaz, természetesen. A versélmény tartalmi élmény is, hogyne lenne az. Nem mellékes. Nem mellékes körülmény, hogy Pap József kertjében „lepkevirág”, más néven „szépasszonysem”, megint más néven „csillagvirág”, azaz „habkönnyű” *cosmea* virágzik „fehérlőn” „a korai fagy, dér” napjai előtt. Az sem mellékes, hogy „éjszakánként” az ablakredőny résein behatoló világosság „tenyérsnyi fénytócsát” hagy a fej súlya alatt behorpadt párnán. Meg hogy amikor

„dörren a hangfal”, és „egy pillanatra megáll az élet”, akkor „elnémulnak verebeink is”. Ezek mind sorra, és minden versben így, a mindennapok líraiságának képei, megélt tapasztalatok, de *versélmények* is, és éppen ezért emlékezetesek. A költő azért költő, mert versben mondja a megéltet, az élményt, a tapasztalatot, aminek máshol vagy másként, a versen kívül nincs neve.

A mindennapok líraiságát így formázó Pap József alapvetően *vallomásos* költő. Távol állnak tőle a nagy gesztusok, a világmegváltó szövegek, a felragyogó látványok, az átkot és panaszt harsogó indulatok. Az ő vallomása bölcs és visszafogott – *verse fogott* – élménybeszámoló, az én csöndes feloldódása a szóban, a képben, a (vers)mondatban. Madarokról beszél – „Cinke, sármány, pinty, feketerigó . . .”, de legtöbbször a verebéről, virágokról, fákról, bokrokról, a jegenyetölgyszuhángról és a hóhullásról, a Tiszáról és Becséről; folyókat vet össze, évszakokat ír le, napokat és pillanatokat, mintha a csendélet- és tájképfestők nyomdokain haladna, és ezt rendkívül biztos kézzel teszi, mint minden „festő”, holott, ha „önmagában nézzük a dolgot, a nyelvből, az írás anyagából kiindulva” (mondom továbbra is Nemes Nagy Ágnes szavait), és hogyan néznénk (nézhetnénk) másképp a „dolog”-ra, akkor be kell látnunk, a költészetben nem, még a vallomásos költőknél sem, az oly fontos „tartalmi” folytán vagyunk otthon, hanem azért, mert Pap József vallomása vers, aminek látható, felismerhető, érzékelhető felszíne mindenkor áttetsző, és a kimondott, a leírt szó, a költői mondat kérge alatt *a lét lakozik*, a sors, az élet drámája. Nem is lakozhat máshol. Nincs számára hely sem a történelemben, sem a gépek között. Az én ilyen feloldódása a szóban a költő öröme, és ha a vers létalapját adó megértés során ennek nyomára jutunk, nekünk is örömben lesz részünk: ezt nyújtja nekünk a költő, az önmegismerés, az önismeret méltóságát és bizonyosságát.

Pap József megéltre épülő vallomásos költészetének van néhány – hagyományos? – lírai témaköre: mindenekelőtt a kert, aztán a táj, majd a szülőföld, velük a természet, a ház, az otthon, mindezzel együtt az emlékek és az érzések témavilága. Költészetének alapmotívumai mind sorra *tágas terek*, olyan színhelyek és helyszínek, ahol szét lehet nézni, számba lehet venni a láthatót, az érzékelhetőt, a fontos és kevésbé fontos dolgokat. A *Tíz sorban* című versében mondja – Kálnoky Lászlóra hivatkozva –, hogy a festő meg a költő jóvoltából a „jelentéktelen tárgyak is”, a szemétdombra ítélt holmi meg kacat, a képen, a versben esélyt nyer „a jelentőségre, örökkévalóságra”. Ezt nyújtja a világnak a körül-

néző és szemrevételező költői mozdulat, a tágas térben pásztázó tekintet. Pap József mindent megőrző, semmit szét nem dobáló gesztusa. Nem mond szép szavakat a tájról, szívfacsaró képet sem fest a szülőföldről meg a szülői házról, csak észreveszi, tekintetével becserkészi mindazt, ami a tájban van, a szülőföldet, a házat, a kertet benépesíti, a tárgyakat és az árnyakat, a dolgokat, a madarakat és a szárnyakat, a madárhangokat és az évszakokat. Ha lehetne, minden versét felsorolásként kellene olvasni, és fennen hirdetni: semmi sem fölösleges, semmi sem dobható el, semmiről sem szabad lemondani, mert minden, amit megőrünk és megőrizhetünk, mi magunk vagyunk és a világ, a világunk – múltunk és jelenünk – úgy van velünk, ahogyan sáfárkodunk vele, annyira, amennyire megőrizzük.

Nem véletlen, hogy a vallomásos költő, aki így van benne a tájban meg a tárgyokban, rátalált a *haiku* formájára. Arra a távoli költészetből származó szigorú és rövid formára, amely nem ismeri sem a ritmust, sem a rímet, az európai vers e két megkülönböztető jegyét, csak a szótagszámot, de annál inkább a bennelét, a tájban és képben való feloldódás csodáját. Pap József minden egyes haikujában a táj valamely mozzanata, egy-egy alig észlelhető tárgy és részlet nyer esélyt „a jelentőségre, örökkévalóságra”.

Nincs a versen, a nyelven – a haikun, a nyelvöltögetőkön, a varázsigék betűrendes oszlopsorán, a Weöres Sándor emlékének szentelt *Hangsúlyárnyalásokon* – kívül biztosabb őrzője a létnek, mint a tágas térben fölfedezett és kimondott szó. Akár egysoros, akár hosszú vers, akár versjáték. Mert minden, ami van, és ami látható, megőrzésre, ápolásra szorul. Vagyis versben a helye, hiszen az örökkévalóságnak van. Ezenfelül még párhuzamban is van velünk. Az életünkkel. Ahogy a japán kertész ápolt kertje – haikuja? – a verssel:

*A japán, miután felgereblyézt,
gyöngéden megütögeti a fát,
hogy egynéhány halódó levelet
hullajtson megint az árván maradt fűre
vagy a kavicspázsitra,
emlékeztetőül, hogy ősz van.
Kurt takarít; a japán – kertjével
verset költ az őszi.*

(Őszi párhuzam)

Pap József is, miközben körülnézett életének tágas terein, múlton és jelenen, és tekintetével mindent elrendezett, mert mindennek, minden láthatónak neve van és jelentősége, szavaival gyöngéden megérinti a világot, „emlékeztetőül”, hogy minden mulandó, csak a vers – a lét eme őrzője – az állandó, meg ami benne van: a feloldódó én és a megélt élet.

A vallomásnak, a tágas térben körültekintő költői gesztusnak, a lét őrzőjének keretet a természet ad, de bizonyosságot a nyelv. A táj az, ahol a legközvetlenebbül megtapasztalható a természet. Háttére a költői képnek, a létélmény forrása, az élet és a mű párhuzamosa. De a természet néma, nem szólal meg, csak megszólítható. Nem mond nekünk szavakat, mi szólunk hozzá, akkor is, amikor szavainkban mintha a természet szavát hallanánk meg. Ha szava nincs, szíve sincs a természetnek:

*Ez volt az a hely
Ahol ráészméltem
Hogy rendje van csak
Gonosz és kíméletlen törvénye
Hogy szíve nincs e tájnak
(Fogságaim)*

Csak akkor dobban meg a szíve, de akkor igazán megdobban, ha párhuzamba kerülünk vele. A táj is, a természet is Pap József verseiben arra döbbsen rá bennünket, hogy „amire igazából sohasem gondoltunk, íme, most történt meg. Egyszerűen”. A halál pillanatában dobban meg a táj (a természet) szíve. Amikor már nem halljuk a hangját. Csak párhuzamos velünk: „most történt meg”.

És ez döbbsen rá bennünket arra is, hogy igazság és szó nincs rajtunk kívül: az igazság a mondatainkban van. A szavakban. Csak abban, ami mondható. A nem mondhatón túlra nem jut el a tekintet, még az olyan mindent kifürkésző költői tekintet sem a tágas térben, amilyen a Pap Józsefé. A tájról, a természetről, a dolgokról mondható mondatok, mindenről, ami velünk párhuzamos (tehát így vált, ebben a párhuzamos helyzetben megéltté) – a *vers* mondatai – az igazság lakhelye. Ott lakozik a lét és vele az igazság. Nem mi, hanem a vers mondja ki ezt a mondatot. Ennyivel kell beérnünk. A költőnek, Pap Józsefnek köszönhetően: *ezzel a sokkal*.

A vers ünnep, a versírás napja ünnepnap Pap József számára. Kivételes és kiváltságos pillanat. Mint *A ráadás* című versben „öreg barátunk” ritka látogatása, amikor „alig is beszélünk”, ám „élettapasztalatából” itt marad egy „nyalábnyi”, s távozása után ezt fogyasztjuk, „a ráadást”. Ilyen – látszólag – „ráadás” az ünnep, legalábbis annak véljük, holott az tartozik hozzá és az leginkább, *amire* ráadás. Az ünnep nem elszakadás attól, ami van, az „ismerős témák, félmondatok; / tanulságok, következtetések . . .” köznapiságától, hanem mindennek megőrzése a ráadásban, ami szertartás és ünneplő, mint „öreg barátunk” itt maradt „tekintete”, „amint elmereng hosszan / egy lenge szellőrózsán”. Az ünnep, lényege szerint, „visszatérő”, sorozatos, mint az „öreg barát” látogatása, és ilyentén múlt és jövő felé húzott híd. A múltat tárja fel, mert szertartásaival biztosítja, hogy ünnep már volt, korábban, az évtizedek és évszázadok mélyén, ám örökös visszatéréssel a jövőt is jelöli, mert a hozzá tartozó szertartás és ünneplő előlegezi, hogy ismét lesz, lesz majd az évek, évtizedek, évszázadok ama ismeretlenjében, amely felé „halad” az idő. Másképpen, ünnepkor a múlt is, a jövő is felénk tart. A vers ünnepén.

Ne feledjük azonban, hogy a múlt és a jövő felett feszülő híd az idő – a múló idő, a folyamatos elmúlás – kiiktatása: nem ebben az időben vagyunk, múlt és jövő felett feszülünk, és mégis jelen, a lét jelenében. Ezért ünnep a vers.

Az így értelmezett idő – az ünnep, a jelen – Pap József költészetében különös mitológiának is forrása, a magánmitológia világképének keretét és értelmét teremti meg. Mert az idő múlását kiiktató jelenléte a versnek – a vers, a versírás „ünnepe” – e költészet kulcsszavait: a mindennapok szótárát, a kert, a madarak, a táj, a virágok neveit, Becse és a Tisza helyszíneit, a sok, látszólag névtelen holmi, kacat számontartását, minden szokásosnak tűnő nyelvi megnyilatkozást mitikussá alakít. A vers így átlép egy másik dimenzióba. A láthatót, az érzékelhetőt mondja ugyan, hiszen mindent pontosan megnevez – a kihagyás retorikai alakzatait Pap József nem kedveli, főként újabb verseiben mellőzi, a narratív felé hajló „fél-hosszú” versben – ám azon nyomban azt is mondja (érzékeltetni), hogy a lét névtelenül van a versben, felismerhetővé a befogadás, az elmerülés, a versben-feloldódás ritka pillanataiban – ünnepnapkor – válik.

Ahogy a *Halálosan nyugodt* című versben mondja:

*Valóságos csillagkép terelődik
egybe: magáncsillagzatom.*

amikor – „éjszakánként” – az „ablakredőny-vérten” át behatoló fény felriasztja, és akkor számba veszi a képeket „a szoba falán”; „pislognak / a tapéta bazsarózsái, Cigonya / képéből kiugrik egy sápadt tulipán, / hunyorog Hangya magába roskadt / clownja, és B. K. kerámialapján / meg-megrezdül szakálla / a széttárt karú bizánci szentnek”. Így, ebben az – „ünnepi”? – pillanatban ismert rá a „magáncsillagzatra”. Ha szét-nézünk Pap József verseinek tágas terében, és nem feledjük, hogy ez visszatérő, sorozatos ünnepi szertartás, akkor látjuk be, hogy mindaz, ami ebben a költészetben köznapinak látszik, vagy akár látványosan köznapira alulretorizált, mindaz, amit a mindennapiság poézisének gondolunk, valójában a költő magánmitológiájának gazdag tárgyi világa és népszerűsége.

Albert Camus írta le: „A mítoszok arra valók, hogy megmozgassák a képzeletet.” Pap József magáncsillagzata és magánmitológiája is arra való, hogy mozgásba hozza a képzeletet.

„KERT”-KÖLTÉSNET

GEROLD L Á S Z L Ó

*„Jer, e répánál térdepeljünk,
Jer, kacsint e tulipán,
Jer, e tőknél süvegeljünk:
Mind használ, s egy se bánt.”*
(Csokonai Vitéz Mihály:
Főhadnagy Fazekas úrhoz)

Azóta, hogy egy szuszra először végigolvastam Pap József új verses-könyvét, keresem a választ, miért érzem ezt költőnk eddigi legjobb kötetének.

Annak ellenére, hogy a *Rést* (1963) valóban fontosnak tartottam már megjelenésekor és tartom immár költészettörténeti tekintetben ma is, mert ezekben a versekben – még ha nem is függetlenül sem Pilinszky szikár gondolati líraiságától, sem a Pilinszky-verssel mindenekelőtt dísztelenségében rokon, kavicsokként koppanó vagy akárha napon szikasztott csontpucér fehérségű szavakból formált enigmatikus játékos-ságú Vasko Popa-verstől, akárcsak Weöres Sándor meg Miodrag

ságú Vasko Popa-verstől, akárcsak Weöres Sándor meg Miodrag Pavlović lírájának bizonyos vonásaitól – költőnk tanúbizonyosságát adta annak, hogy a jugoszláviai magyar költészettől sem idegen a modernség igénye és valósága. S bár szándékában nincs egyedül, segíti többek között Domonkos *Rátkája*, Tolnai *Homorú versek* és *Sirálymellcsont* meg Koncz István *Átértékelés* című kötete, a *Rés* modernsége felismerhetően egyedi hangszerelésű. És a *Rés*hez hasonlóképpen költészetünk jelentős pillanatának tartom mind a *Rendhagyó halászás* (1974), mind a *Véraláfutás* (1984) című Pap-köteteket – az összegyűjtött, a válogatott köteteket és gyermekverseket tartalmazó *Hunyócskát* ezúttal nem említem –, melyekben hogy a költő által kiválasztott szavak a versbe juthassanak, nem csupán résnyi út nyílik, hanem a leírásra, már-már a versriportszerű költeményekre jellemző szabad szóáradatra ismerünk. Ahogy a *Rés* meghökkenteni is képes kihagyásosságában, rejtvényyszerűségében a gondolatiság igényére figyelhetünk fel elsősorban, úgy a *Rendhagyó halászás* és a *Véraláfutás* tájverseiben meg lírai helyzetjelentéseiben az élmény szerepe a meghatározó. Abban mintha a világról ítékezne, ezekben – közelebb engedve magához a mindennapokat – a költő láthatóan megérteni próbálja a világot.

Mindhárom kötetben vannak számomra valóban jelentős versek, de olyanok is, melyekben egy-egy gondolati, de inkább nyelvi csomó állja az útját a folyamatos és zavartalan műélvezésnek. Ilyen akadályokat Pap József új kötete nem állít olvasói elé, aminek magyarázatát talán abban kell látni, hogy a *Kert(v)észénekből* olyan bölcsesség árad, amely a verseket megformáltságukban is egyenletesekké, kiegyensúlyozottakká teszi. És ez semmiképpen sem függetleníthető attól a ténytől, hogy a kötet szinte teljes egészében a kertről szól, illetve minden versét a kert nyugalma és biztonsága hatja át.

A *Kert(v)észénekből* a költő verseinek kertje tárul elénk, nemcsak az a valós kert, melyben díszcserjék s legkülönbözőbb virágok, mint például a lepkevirág nyílnak, a végében pedig jegenyetölgy áll őrt és nyújt oltalmat a természet rászoruló apróságainak, és ahová madarak szoknak, kik „mindenben szakasztott” olyanok, „mint az ember”, hanem az a kert, melyben a versek fogannak, nyílnak és – úgy kellene folytatni a sort – elhervadnak, de ilyesmi aligha történhet velük, mert a versek örök életűek, még ha olykor el is feledkezünk róluk. Pap József kertje az a paradicsomi kert, ahol a költő bűnbe esett a költészettel: sziget, melyben rend és rendezettség van, a természet harmóniája, amit a gazda áhítattal tisztel, s amit maga körül szeretne tudni, érezni a világban is.

Jelkép: a vágyott világ kicsinyített mása, ahová el-, sőt kivonulni lehet, legalább addig, amíg napi kávéit szürcsölgeti az ember, miközben az égen „Kondenzcsíkok közt / ollóban a Nap”, a természet legfőbb princípiuma. Olyan hely a kert, ahol míg időzik az ember, elfelejtheti saját létezésének végtelen védtelenségét, ahogy *Hangsúlyárnyalások* című versében a költő a szédülésig variálja, pont azzal a szándékkal, szédülünk is bele saját kiszolgáltatottságunkba, elveszettségünkbe, vagy ahol varázsigéket mormolhatunk a megadott recept szerint „Háborúk és más rontások ellen”, gondolván, hogy így megszabadulhatunk szorongásainktól, bármelyikünk legyőzheti „fekete vagy fehér önmagát”.

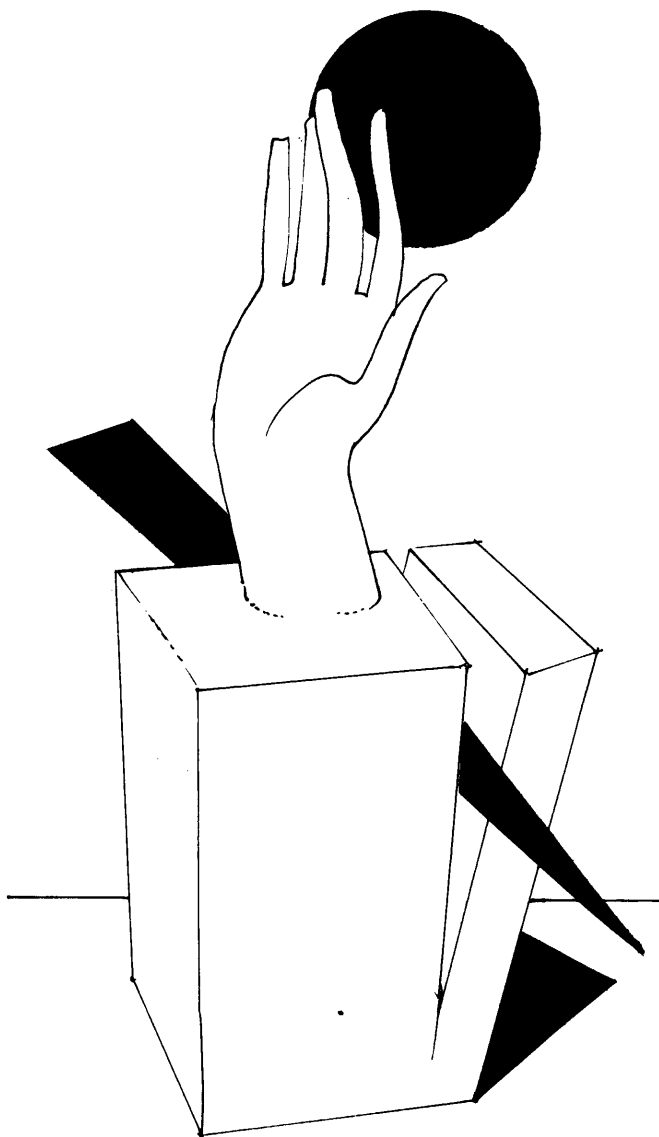
Ehhez nyújt(hat) lelki támaszt a kertész-költő, a „kert” éneke a vész ellen.

A KERT, AMELY ELLENÁLL

T O L D I É V A

Pap József költészetében mindig fontos szerepe volt a tájnak. Legújabb kötetének fő témáját pedig egyenesen ember és természet kapcsolatából bontotta ki. Az ő szemléletében az ember és a táj egysége eleve létező, öröktől fogva egylényegű a harmóniájuk. Úgynevezett kert-verseket ír, megfigyeli a virágokat, a fákat, a folyót; a madarakat sorolja, melyek betévednek kertjébe: veréb, cinke, sármány, pinty, fekete rigó; leírja az évszakok változásait; ablakából kitekintve a látványt, mely nap mint nap elé tárul.

És mit lát maga körül? Azt, hogy az élet rendjét állandóan megzavarják a külvilág durvaságai, hallja a háborús híreket is, és nem kerülik el a szorongást kiváltó tények sem. S mit tesz ekkor a költő? „Apró-cseprő” dolgokkal foglalkozik, „fennakad egy-egy furcsaságon”, látja a zavaró körülményeket is, és megfogalmazza a költészet nyelvén. Nem hagyja magát. Nem hagyja, hogy eluralkodjék kertjén a vész. Ellenáll. A nagy, nyomasztó gondok korában, amikor az élni vagy meghalni fatális kérdéseit mindenki a saját bőrén érzi, ő csöndben, a költészet halk szavával, mégis kitartóan és konokul dacol. Felfedezi az emberélet „kis” dolgait, a mindennapi élet szépségeit. Az általános erkölcsi lezúllás korában is

Kass János grafikája

tudja, mik az igazi emberi értékek, és verseiben hirdeti őket: az emberiségesség fontosságában, a családi élet megtartó erejében bízunk, az emlékek megőrzésének szükségességében, a feltétel nélküli szeretetben. Hisz az egyetemes emberi értékek elpusztíthatatlanságában, a múlt és a szülőföld megőrzésének személyiséget formáló erejében, s megmutatja az emberi cselekedetek értékét is. Ő még tudja, például, mit jelent, ha az embernek a földre esett kenyérdarabot felemelés után meg kell csókolnia. Pap József költészetében világosan elkülönül a jó a rossztól, s költészetének tengelyében az a szilárd világnézeti felismerés áll, hogy e tekintetben nincsenek, nem lehetnek kételyek, hiába a világ minden mesterkedése, hogy elbizonytalanítson: a jó a rossztól – megkülönböztethető.

Ezért olyan higgadt és bölcs a költő szava, s ezért énekelhet a kertész, énekelhet, a kertet sújtó vészről is, derűsen.

Pap József az ősi anyagot, a napot, a földet, a vizet, a levegőt hívja segítségül, hogy ezt költészetében megmutassa. Az élet elemi formáihoz vonzódik, s költészetében – amikor a kis formákat részesíti előnyben – nyilván nem a Távol-Kelet egzotikuma ejtette rabul, hanem a haiku formájában rejlő letisztultság és egyszerűség. Nem tudom, mire gondolhatott Kass János, amikor elolvasta a kéziratot, valószínűleg a formai pontosság ragadta meg elsőként a figyelmét, ezt rajzaiban adekvátan ki is fejezte; de a kötet illusztrációit nézve, amelyeket itt kiállítva is láthatunk, azt hiszem, az elemi erők és az egyszerűségben rejlő harmónia is eszébe juthatott.

Ne gondoljunk mégse komor formai determináltságra, hiszen a kötet első szava éppen a derű, még akkor is így van ez, ha rögtön pontosít: derűt színlelek. Olyan ellenpontként, mint a kötet címszavában a zárójeles v betű, amely megváltoztatja jelentését, mégis kevésbé harsányan. Olyan ez a derű, mint a *Búcsú a kerttől* első haikujában: „A kert virul még / de ősz van: derűjével / indulok útra.” Vagy még visszafogottabban, mint a *Haiku-változatok diósomra és a szélre* címűben: „Mert hát ősz van most. / Koppan, gurul a dió. / Rohamoz a szél.” Mert amikor a derű nem ilyen halk, de mindenütt jelenvaló, hanem harsányan hangos, rögtön iróniával vegyes humor társul hozzá, elég ha a *Mit is tettem?* címűből idézek: „Semmiben sem / Kétkelkedtem, / Ragyogott az ég / Felettem, / Mikor ettem.”

A derű másik formáját Pap József önreflexív verseiben lehet tetten érni. Örömmel fedeztem fel ezek között, hogy ugyan a versírás gyötrellem, mégis van, amikor „a vers füttyül a világra”, mert innen is tudható,

hogy a kötet első haikujában meghirdetett program nemcsak életprogram, hanem költészeti program is lehet: ebben a kötetben a vers jól érzi magát, a Pap József-vers, mely ilyenképp ellenáll.

PAP JÓZSEF KÖSZÖNTÉSE

B O R D Á S G Y Ő Z Ő

Nemcsak egy új kötet, hanem az egész életmű előtt is tisztelgünk ma, Pap József hetvenedik születésnapján. S tesszük ezt annál nagyobb kedvvel, mert Pap Józsefben a jugoszláviai magyar irodalom egyik kiválóságát, mára élő klasszikusát is köszönhetjük.

Kerek ötven esztendeje van folyamatosan jelen irodalmunkban, még ha kezdetben az orvosi hivatása kissé háttérbe is szorította az író, s így első verseskötete, a *Rés* nem is olyan fiatalon, harminchét évesen avatta költővé. De a kötet Híd-díja és az ezzel egy időben felkínált Híd-főszerkesztői állás jelezte íróársai elismerését és bizalmát esztétikai értéke és irodalompolitikai szemlélete iránt egyaránt. Aránylag kései indulása számomra azzal magyarázható, hogy a prózaíráshoz szükséges szublimáltságban találta meg igazi hangját. Állandóan tömöríteni akaró szándéka eredményezi, hogy mostanában a meghatározott szótagszámú, rövid műfajban alkotja a legnagyobbat.

A *Rés* című kötetet a gondolatgazdagságban erősödő *Rendhagyó halászás* követi 1974-ben, majd a magyar és szerb nyelven megjelent *Hűség-Vernost* kötet 1976-ban, s ezt a *Véraláfutás* 1984-ben. Kivételesen gazdag pályaszakasza ez a költőnek, s nem csoda, hogy tíz évvel ezelőtt irodalmunk és könyvkiadásunk természetes gesztusa volt összegyűjtött verseinek a megjelentetése, amelyben – mint Bori Imre, a recensens mondta – „a költői világot meghatározó élmény-, téma- és motívumkörök, gondolati és hangulati egyezések és szembesülések dialektikája szerint illeszkednek ciklusokba, hogy »epikus« gazdagságban mutassák föl Pap József emberi és költői értékekben olyannyira gazdag líráját”.

Új kötetébe az utóbbi majd egy évtized verseit gyűjtötte egybe. Mint eddig mindig, verseinek forrását és ihletőjét a természetben és a történő időben lelta meg. A vajdasági magyarság legdrámaibb éveiben a költő

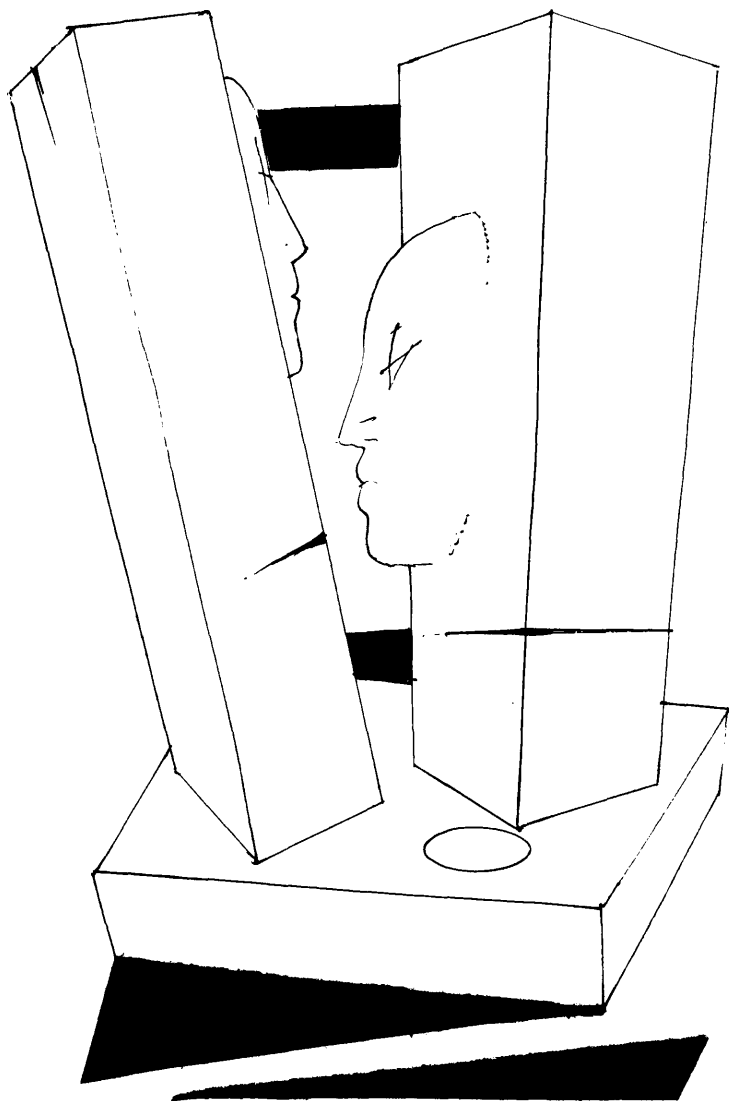
akár a múltat idézi föl, akár a belső élet, az öregedés tájait járja be, akár a sorban eltávozó barátok és társak e világban hagyott nyomait kutatja, akár a haikuba építi be képalkotó gyakorlatát, mindig az itt és most kereteit rajzolja. Kötetének első részében szinte riportszerű verses tudósítást olvashatunk a magyar szótól kihaló szerémségi faluról, Satrincáról, amely csak erre a könyvnapi ceremóniára telik meg ú-kkel és ő-kkel, de ugyanilyen nosztalgiával gondol az elveszett tengerparti Kaštelokra vagy a kecskeszakállú költőre, Nazorra is, hogy újabb „tudósításában” a becsei, tehát szülőfaluja Sárgapartjához, e több nemzedék „bölcső-, lakó- és óvóhely”-hez, az „idők végzetéig” tartó helyhez zengjen ódát.

A családi fészek összetartó melege a *Kerti zizergés* nem egy darabjában csendül meg, hogy a következő fejezetben már daccá merevüljön a fölismerés, miszerint: „Lőtávolságban / üzemel a hadigépezet. / Úgy, hogy lélegzetvételnyi / szünet nélkül a föld méhét döngeti, tépi . . . Felszedem szerelékemet.” Ennek az életérzésnek a lecsapódása olvasható ki egyszavas verséből, amely így hangzik: Gyűlölet.

De – Kosztolányi szavaival élve – a vers nem volna érzéki csoda, ha Pap József nem intuícióból építkezne, mint haikuinak legtöbbször. „Augusztusi éj. / Este tízig horgászom. / Halra? Csillagra?”, vagy mint egy címes haikujában olvashatjuk: „Csak besodródol / gondolataimba; nem / kérded, szabad-e?”

A *Kert(v)észének* Pap József költészetének szintéziseként olvasható, amelyben költői világának három rétegeire figyelhetünk föl: a népi gondolkodásmód elemeinek, a természettel való közelségből fakadó és az indulatok monumentálisabb képekben megfogalmazódó erőire. S mindezek az elemek valahogy már a kötet cím szövegszerkezetében is benne vannak, olyannyira, hogy bennem, az olvasójában is sorjáznak a kérdések Pap József képtársítása nyomán, s vele együtt kérdezem:

Kertének?
 Vészének?
 Szénévek?
 Észének?
 Tévének?
 Kertvész?
 Vészkert?
 Vénkert?
 V-sirató?

Kass János grafikája

Vagy mindez és sok egyéb együttvéve?

Jó és igaz műveket kell írni – vallotta Pilinszky János, a mi Pap Józsefünkkel azonos költői csillagkép alatt született költőtárs. Ilyen ez az ünnepi alkalomból most bemutatásra kerülő *Kert(v)észének!*

Végezetül hadd szóljak arról is, amiről a könyvbemutatókon rendre és méltánytalanul keveset beszélünk, vagy éppenséggel említést sem teszünk. Ez pedig a kötet illusztrációs anyaga és művészi kivitele. Amikor Pap József verseskötetének kézírata összeállt, az a merész ötletünk támadt, hogy a magyarországi könyvtervezés mára, úgy érezzük, méltatlanul háttérbe szorult nagymesterét, Kass Jánost bízzuk meg a könyv illusztrálásával és könyvtervének elkészítésével. Nem kis örömünkre a Munkácsy-díjas grafikus vállalta a megbízatást, de a Forum-könyv image-ának megőrzése érdekében négykezes formájában, itteni könyvtervező és festő barátjával, Maurits Ferencsel együtt – ő adja meg a betűt és a színt a kötethez – üzente.

Bátran merem állítani, hogy e két kiváló művész közös munkája a Szép Könyv versenyre kívánckozó alkotást hozott létre.

A Kass-grafikákat bemutató kiállításunk viszont bizonyítja, hogy a sík felület vonalai és a fekete-fehérek meghatározott rendszerével esztétikailag milyen életképes egységet tud eredményezni. A grafikák ugyan nem utalnak semmiféle tárgyra, de bizonyítják, hogy absztrakt létükre éppúgy rendelkeznek plasztikai értékkel, mintha figuratívak lennének. Mert figyeljük csak meg, itt kizárva minden esetlegesség, s minden egyes lap a feltétlen összetartozás szükségességét sugallja. Ezért többek ezek az alkotások a pusztá dekorációnál, s ezért nem hiányzik, hogy a szerző kizárta belőlük a „témát”.

Jól érezte ezt a képzőművészeti jártasságáról közismert Pap József, amikor szavakba öntötte a grafikákból eredő misztikus jelentést, s a készülő kiállítási katalógus címdalára odaírta haikuját:

*Kristálytisztaság
oldalából – hogyan is? –
sarjadsz gyöngé ág.*

HEVENYÉSZETT SOROK PRISZKOSZ ÜRÜGYÉN

(*Talált szöveg*)

C A R O L U S I. POETA HUNGARUS

Iosephus P. poeta hungarusnak

Gyorsan, hevenyészve rovom e sorokat,
 Bizonyára csak az fér majd bele az időmbe,
 Hogy miről, s főleg: mit, szerettem volna
 Bennük elmondani. Soroljam most, hogy miért?
 Ezt nekem már úgysem hinné senki el.
 Megszokták már errefelé, hogy a költők –
 Ugyan már! – kitalálni mindent képesek.
 Ám legyen. Én már letettem arról, hogy
 Bármit tehetek. Azért elmondom e versben,
 Hogy miről, s főleg: mit, szerettem volna
 Benne elmondani. Most jut csak eszembe:
 Micsoda nevetni való önteltség ez is,
 Hogy valamit elmondani! Ehhez még a költő
 Hetven esztendeje sem elég, az élethez
 Simuló kert, a ritka virágok, az úgy remélt
 Szieszta, hogy elmerengünk, mindentől elzárva,
 Egy házfalak bezárta kicsiny birodalomban.
 S azt hisszük: ide nem jut el a harangszó,
 Ide nem ér el a versezés, nem akarjuk
 Látni egy élet romjait – igaz, a másét –,
 Kit éltetni tovább – a reménytelenség –
 Nem tudott. Szóval temetnem is kellett,
 Hihetnék oly sokan: olcsó kimagyarázkodás,
 Ámde: igaz. Ezért rovom megkésve e sorokat,
 Pedig Isten a tanúm rá, s halandók is bizony,
 Hogy Priszkoszról szerettem volna szólni –
 Mint idézte a költő – s már nincs időm
 Megtalálni sem a verset, sem előtte a mottót,

Hagyatkozom az emlékezet mocsaras, ragadós,
Mindig esetleges változataira: mert hogy
Van?: *még fájuk sincs e földön lakó barbárok*nak,
Akik őseik lehettek valakiknek. Ha ez is igaz.
Már azt sem tudom, mit görgettek az előző
Sorok, majd fölrémlik előttem: mocsarak, lápok,
Szittyók, vizenyős emelkedések között araszolt
A rhétor, kit az őslakók lesnek vermeik
Nyomorából, s vesztét kívánják az egész
Fényes, aranyos, csillogó, civilizált, utazó
Görög gyülekezetnek. Ámde az utazót mégis –
Ha a fordításnak hinni lehet – mézsörrel
Kínálták – sunyi előrelátásból. Ha jól
Emlékezem – az irodalmat előkeresni már nincs
Időm – egy világbirodalom vidéke volt e táj,
Ahol két kard egy hüvelyben megférni nem
Szokott, s édes ölü szajhák, meg gyöngyöző
Kacagás, s testük bódító illata segítette
Végleg összeomlani a különben is beteg, rothadt
Országot. Beleszóltak a holtak, az egykoriak és
Az éppen mostaniak, itthon voltak éppen –
S itt beleúszik a költő néhány sora, ugyancsak
Emlékezetből: *s otthon voltak a foglyok, a
Drága barátok*, de kikeresni ezt sem tudom.
Temetni kellett közeliakat, távoliakat,
Ki az hogy távoli? – az, akinek élete
A magunkéval valamikor közelben futott?
Belénk rögzül végül minden halál, akár a
Ház, melyre alkusznak is a fürge dögkeselyűk.
A rhétor végül odaért, ahová eljutni akart,
S végül szerencsésen hazatalált. S akár
A költő: útját szavakba foglalni tett
Kísérletet. Valamit el akart mondani ő is,
Amit elmondani tulajdonképpen úgyse lehet.
Marad hát a gyarló, a hézagos emlékezet.
Ha szorít bennünket az idő, s akkor is, ha
Már az sem, elmondani azt úgyse lehet.

ARRÓL MIÉRT NEM TUDOK ITT MA ÉLNI

G U L Y Á S J Ó Z S E F

drágul a kenyér sebaj a tüdő a lép
a lép a tüdő tam-tam
vagyis: hazudtam loptam csaltam
de nem volt elég
(helyettük mondok mert ők süketek némák)
így is kezdődhet
jobban is kezdhettek volna
Bori Imrének írandó versemet
ki vagy a mennyekben
mi atyánk bocsásd meg az ő vétkeiket
Sikonda
ott kellett volna nyaralni
kondámmal a síkon
(sík és konda levágva)
mint egyes kis írók
jaj bocsánat: nagy írócskák
az újvidéki
az új és vidéki színházról
de oda töketleneket
s tök-életlen fejeket hívnak az ostoba
a mostoha kritikusok
bocsásd meg a mi vétkeinket
nem
nem
nem mi vétkeztünk Paradiso a kuckóban

tata fönt a kuckóban
te vagy a legnagyobb szélhámos
te sírfeltárogató
nem izgat ki nyaral Sikondán
kit festenek
kiról portrész a kis magy. festőművészet
kinek ül
és ki ül
itt-ott (tán Vicei Károly?)
a színházigazgató 100 évig
írószövetségi elnök éppúgy de hiába
s majd jönnek
a nagy magyar de máí festők
gatyamadzagjukat megoldva
sajátosan válogatva ki a nagyját
dögöljön meg
dögöljenek meg mondta Singer doki
a virágos balkonok alatt
akit egy zenész uszított ellenem
jó fél-zenész
zenésze a gyatra világnak
perelje be Gulyás Jóskát
mondta a százéves aggastyánnak
mit mond?
be kell perelni perelje be azt a gazfickót
sértegeti magát
varrógépnek nevezi
hallja mond valamit
mert látom hogy jár a szája
dicsérem az eszét
(ez az igazi bükk nem a valódi)
dögöljön meg
mindnyájan dögöljenek meg
uram bocsá
mit mondtam? igen dögöljenek meg
nem uram
egyenként nyúzd meg őket
a hamisan esküvőket
én láttam a bíróságot belülről is

köszönöm elég volt
torkig vagyok vele (mit pisszeg?
ne féltsen maga engem
öreg vagyok én már a vak is látja
mindenhez
ehhez is elég öreg)
torkig vagyok vele
mint ezekkel a szabadkai gazfickókkal
pereljem be?
hagyjon engem zenész
zenésze a silánynak
ennek a silány kis világnak
engedjen éhes vagyok
láttam én már éjjeliőrt nappal
ne magyarázzon
hazudni én is tudok
nekem hiába beszél
régén kijártam én már azt az iskolát
hagyjon engem
láttam én már fán bagót
láttam én már éjjeliőrt
nappal meghalni
93 éves vagyok remélem
egyedül élek
ezt az utcát nem rólam
valamelyik ellenségemről fogják
elnevezni úgyis
hála a papnak
ettől nyugodtan fogok aludni
ha minden jól megy
néha levezet egy lány a lépcsőn
(régii szép skatulyák
dunsztosüvegeim jövődő örököse ő)
egyedül járok ebédelni
10-től 12-ig teszem meg az utat
a korzó egyik végétől
a korzó másik végéig
mondtam: 93 éves vagyok
nincs senkim csak a zsidó hitközség

aki eltemet remélem
ha sikerül egyszer meghalnom
ezt már alig remélem
39 bocsnak 93 éves vagyok
(összeszavarnak ezek az ostoba ügyvédek
látta hogy nézett rám?)
lábamon jön fel a hideg
egyszer átítat teljesen remélem
hűlök kihűlök megfagyok
30 fokos nyárban megfagyok
nyáron nagykabátban
ember tudja mi az?!
mit érdekel engem ki örököl és mit
utánam este volt
jötték hozzám ilyen Burkus Valériák
hogyan interjút készítsenek
ki az ország legidősebb aktív
ügyvédje? ó szegények
azt hitték pont ők hiányzanak
kérdéseikkel ugyan
legkisebb dolgom is nagyobb annál
ki az ország legidősebb
aktív ügyvédje? hagyjuk
pont ez hiányzik nekem
meg a 7 Nap
régóta figyelem én ezeket
tegnap elköltöztek innen
itt az eresz alatt laktak sokáig
vagy 30–40 évig
egyik jobb mint a másik
(nem a szerkesztők)
így múlnak napjaim
remélem
valamelyik ellenségemről fogják elnevezni
ezt az utcát
vérpad ez itt vagy színpad?
színpad ez itt vagy kínpad?
vagy híd a jövőbe?
(az árkon át be a bokrok közé

bele a gödörbe)
melyik hiányzik?
mindig a másik
hol is tartottam zenész?
kis tökfilkókkal álmodom
kis tökfickókról fogják
elnevezni ezt az utcát is
itt éltem én
93 év hogy sikerült ennyit kibírnom
mennyit kibír az ember
„az oncsaházi szegények”
mi van az oncsaházi szegényekkel?
milyen hang ez
maga zümmög zenész?
ki mondta magának?
hazugság rágalom hazugság
ezekkel szemben
még az igazat is tagadni kell
én? tévedés
igaz jött az Oncsa bizarr s tétova szegény
népe bekopogtak
kopogtattak halkán félénken
(hogy találtak meg mindig?)
de hagyjuk hess gonoszság
hiss hiss aprónép
már tudtam amikor kopogtattak
szaporán félénken
(néha kifelé is szegények)
boldogtalan ember
boldog voltam igen boldog voltam
ó mit beszélek
nem szerettem őket rágalom
én senkit se szerettem
dehogysis dolgoztam nekik ingyen
ki meri azt állítani?
hogy még hazudtam is értük?
nem emlékszem
öreg ember vagyok én már
mit bólingatnak

mit bámulnak úgy rám az utcán hajlongva?
kik ezek?
dehog dolgoztam nekik ingyen
én hogy én fizettem
a levélbélyeg árát is
hogy én fizettem?
ki merné azt itt állítani?
az ilyenektől
még a megváltást se fogadnám el
visszautasítom
tűzzék a saját mellükre
akasszák fel magukat
mikor én beléptem elhallgattak a Székben
„szegények ügyvédje”
tüntessétek ki magatokat
engem nem az biztos
engem lesz aki eltemet és kész
a zsidó hitközség
s ha nem majd aki
néha levezet a lépcsőkön
jólesik bizony mondhatom
ilyenkor nyugodtan szidhatom a világot
nem kell vigyázni
nem kell a lépcsőt nézmem
nem kell a lábam elé nézni
nyugodtan szidhatom a világot
akárcsak ezeket
a művelt kisvárosi tökfejeket
mint az én morcosom
a múltkor azt mondja ő
az az arany kis barna nő
maga épp olyan
ugyanúgy szidja a világot
más szóval
ezeket a fölKent kisvárosi tökfejeket
úgy mint a többieket
(rossz vetése e világnak)
lám ilyen vers születik
ha sürgetik siettetik az embert

Imre bá
ugye jobb nem jóban lenni velük
jó jó de nem túl közlelől
mert bajt hoznak az ember
tisztességben megöszült fejére
sok gondot okoznak
csak semmi államellenest
mondta a szerk Hegyesen
(ott szokott a banda évente egyszer össze-
csődülni és jól bezabál)
csak semmi államellenest
mondta a szerk a Csépe-napon
nekem mondja? nohát
én államellenest? én?
nekem mondja
aki szinte meteorológus költő vagyok
a felhőkkel bajlódom?
nem először hallok ilyesmit
bolondnak nézel te engem?
mondta Végel László a Magyar Szónál
még annak idején
és visszaadta verseimet
(egyébként hogy
mindenről jól informáljam a világot
a lap még ma is
jön nekem néhány millióval)
na jó nem mondom
hogy én abszolút ártatlan volnék
de hogy vannak itt
kétszer akkora gazfickók
abban biztos lehetsz
ez napnál világosabb olvasó
a lexikonok és
a tankönyvek is telis-tele vannak velük
s a kalendáriumok
hogy véletlen el ne felejtsem
rólam meg egy Hascsik
vagy Pastyik nevezetű atyafi
ó mit nem mond szegény

mi által valami lexikonféleségben
az Új Jugó lexikonban?
emlegetnek megemlítenek
méltóztatnak említeni engem is
(és megemlegetnek
arról majd gondoskodom)
ahogy Pistike elképzeli
a költőt és a költészetet
a szerkesztő meg a világot
a szegény szerencsétlen szerkesztő
a világot a lexikont és
így tovább kulcs szerint
meg a jó anyja csája szerint is
amíg finom vagyok
ja a bécsi iskola!
nem mondom nagy dolog a bécsi iskola
de nekem nem hiányzik
én ludasi ember vagyok
hol tartottunk?
hülye tökvicsori lexikonszerkesztő
hülye adatszolgáltató
jaj de meleg van itt
uram bocsáss vízre kiszáradok
legjobb volna Sikondán
élvonalbeli vajdasági magyar költőként
vagy pikk-első
magyar de vajdasági költőként
hohó!
nincs meghívó
sorompó le
Híd-díj nélkül nincs meghívó
nyitott sorompó
Sikonda Fészek Klub Magvető
és legyeskedő festőművészek
de van: megvető
ó a nagyíván kaszát minektek
ahogy a lexikonok
irodalomtörténetek
s tört irodalmak rám vonatkozó passzusaival

ki lehet törölni
kritikusaim úgy áldassanak
(közülük lásd Utasi Csaba)
még majd ők mondják meg szegények
mitévő legyek itt most
vagy máskor és akárhol
mit és hogyan
pont ez hiányzik nekem
biztos kaptafa és kolonc
meg ez a tűrhetetlen forróság
ehun viszik e
haj de meleg van forr a fejem
öreg tégy vízre elájulok
jaj meg szabad-e kérdezni szerkesztő
ilyen melegben:
gondolja hogy a költészet forrásai
Palicson nem apadtak el?
én nem látom semmi okát
hogy a közeljövőben a Híd
G. J. verseket közöljön
hacsak ebből nem lesz valami
noha csak firkálgatok
arról hogy miért nem tudok itt ma élni
s mért nem akarok
mire mentünk ezzel is
és magunkkal? semmire
semmire se mentünk semmivel!?
ne kiabáljon
ki kiabál? én? én kiabálok?
bizony könnyen megesik
hogy az ember elveszti a fejét
ebben a hőségben
és ilyen világban
ne járjon annyit a szája!
nekem beszél?
nem maga maga halhatatlan
menjen a csudába
kijártam én azt az iskolát
bent majd megbeszéljük

mondom menjen innen amíg szépen van
bent majd megbeszéljük
hagyjon engem békén
hagyjon mert csodát csinállok
ne diskuráljon
aztán mehet az istenhez panaszra
ismerem én magukat
mint a rosszpénzt
maga sem az égből pottyant
ide jól látható
tessék beállni a sorba
itt az ellenőr ugorjon
jaj a kezem!
(minden éjjel otthagynom álmomban
a nyáresti villamoson
ottmarad az ajtónyílásban
minden éjjel s örökre)
Pribojba kellene utaznom
Pribojba akarnak küldeni
tán deportálni
menj Pribojba mondta drug Slavko Matković
ne is gyere haza vész el
mert noha az utóbbi időben
nemigen hallatom a hangom
nyilvánosan
azért nem alszom ám
ostoba fecsegő banda
mostanában egyre több kis énekes kezd
körülottem hírnévre kapni
egyik a rajzregényt másik
a gitárt fontosabbnak tartja
mint a szocializmust
amaz Symposiont szerkeszt: Lacika
két versem közül
a harmadikat szívesen közölné
(már megint hazudik)
neked én Petőfi Sándor vagyok
mért végeztem én akkor
csaknem Pesten kisfiú?

mért tanultam én akkor Pesten esztétikát?
nem baj az
de ki mondta hogy tanulj?
nem sokat vesztettél
különben: nem kár érted
itt sűrög-forog ahelyett hogy
rendes munka után nézne
ásna kapálna például vagy
fordíthatna is
de nem: ő értelmiségi hülyegyerek
gitárral jobbról
rajzregénnyel balról jól fejbe kólintva
itt kóvályog
vízeszű tánczeneszakértő
végzett hülyegyerek
a Symposion Tolnaitól Badáig
lefelé egyenes úton a gödörbe
nullától nulláig
Bálint meg a kisbajmoki zsákutcából
az irodalmi zsák
a művészeti zsákutcáig
vagyis a világhírnévig
és vissza
ahogy Pista képzei a világhírnevet
barátaival egyetemben
a vajdasági irodalmat
a vajdasági magyar irodalom Pistája
Sinkó Ervin cipőpertlijén
gombot cserebogárként pörgetve
brúgattyúzva
milyen etika?
a vajdasági magyar irodalom
Symposion-féle aranykorának
rögeszméjébe jegecesedve
mint egy felakadt lemez
önmaga árnyékában csépelődve
nyögi nyögdecseli:
üss oda a légyecsapóval
meg a franciasapkával

oh nádrealizmus!
ahogy belépek a kisvárosi antikváriumba
itt a forradalmi költő
kiált fel Mák Ferenc vidáman
nem majd mákos
aki Bözsikét irodalomnak nézi
annak én világos
(és jobb is) hogy nem vagyok
de nem is akarok
forradalmi költő lenni
Szabadka és Eszék közt
megélénkült az irodalmi forgalom
te mész Budzsákba mondják
nem értem hogy tudnak ezek
úgy ráhibázni a lényegre
akik magukat nagy serényen
de szégyenkezve
vagy szégyenkezve de serényen
Bécsbe Londonba küldik
ők mennek a könyvhétre Magyarországra
én meg a fenébe
és örüljek mert örülnöm kellene
nem tudom miért
mit keresnél te New Yorkban?
kérdezte Fehér Ferenc
tavaly az írotáborban
(szép tenor gondoltam kár érte)
mit keresnél te New Yorkban?
menj Noszára
az a te igazi világod kiskomám
jé hát csakugyan
van ennek a Fehérnek sütnivalója
mit is keresnék én Londonban?
mit is keresnék én Londonban?
hogy mit keresnék Londonban?
hát a kurva életet!
de valóban mit is keresnék én Londonban?
ötvenéves vagyok
és nem dicsekedhetem

sikerekben gazdag
irodalmi pályával mint ő
vagy Pap József például
meg a sok többi példa nélküli
bánom is én akárki
nem beszélhetek irodalmi sikerekről
díjak elismerő szavak
meg a kutya pék fafüle
harminc éve ugatok
de Pista egy bűdös szót nem írt le rólam
(nem is adnék sokat
a lelki üdvösségéért)
nem mintha hiányozna a véleménye
írjon ő csak barátairól
de sajnós adnak a szavára tekintély
tán sírva fakadjak
hogy semmit se értem el a pályán
és ebben az életben?
tudom örülnének sokan
hogyha így volna
de nem úgy verik a cigányt
és záporoznak szájukból
a hülyénél hülyébb szocialista-
ellenes viccek
tele vannak velük intézményeink
mint csalánnal a zsák
a rádiók csalánoszsákjából
bújnak elő dűnnyögve
én meg itt ülök a világ bejáratánál
vagy kijárat ez? nem tudom
és hessegetem a fejem körül
keringő dongókat
majdcsak vége lesz gondolom sírva vidáman
de előbb még pofonok esnek íme

(1986)

ANYA SZÓTÁRA

Valahogy így (éltünk)

B E N C E E R I K A

Amikor anya azt mondja, Kovácsék „jól állnak”, az nemcsak egy ismerős házaspár anyagi helyzetére vonatkozó megállapítás. Az egyszerűsége annak is nyomatékos kinyilatkoztatása, miszerint mi „nem állunk *olyan* jól”, mi „nem bírjuk *úgy*, mint . . .” Persze azért mi sem vagyunk *annyira* szegények (ez is benne van a hanghordozásban), nem nélkülözünk, házuk is van. Ám nekünk nem telik *akkora* „szépségre”, mint leánykori „barátnéjának”, holott Kovács Mariska – „minek kerteljünk” – olyan buta lány volt, mint a liba, asszonyként is ostoba, az ura is az, csak épp maszekol délutánonként, meg az öregek is mindig „segítették” őket. Nem úgy, mint minket. Mi bezzeg magunk „gürcöltünk” össze mindent. „Az egyik részről sokan voltunk testvérek.” (Ez anya.) „A másik oldalon pedig csak az édes kislányukhoz húztak.” (Ezek természetesen apa szülei.) És különben is, K. Mariska ura „egyes gyerek” volt. (Mivel anyának öt testvére van, „hatos gyerek”-nek kezdjük el nevezni, amivel nagyon megsértjük, pedig jó viccnek szántuk.)

Apa nem szól bele az asszonyok beszédébe, csak egy kicsit elszűrkül a tekintete. Ha szólna, most az következhetne, hogy „*abból* a kis fizetésből is alig lehet megélni”, jól össze kell szednie magát egy „mostani” asszonymak, hogy „egyik végét a másikkal összetegyé”, azaz elsejétől elsejéig „kijöjjön belőle”. Mi sem merünk szólni, miszerint K. Mariska váltig dicsért otthona, az a „nagy szépség” (s anya itt nem esztétikai szempontból minősít), szerintünk ízléstelen, hivalkodó bazár; divatos és drága bútorok, háztartási gépek, szőnyegek össze nem illő együttese. Még anya sértődne meg, s mindjárt a fejünkre olvasná, hogy csak mi és mi vagyunk azok, akik örökké „szét-

dobálunk” mindent a lakásban, nem győz utánunk rakodni. K. Mariskáéknak ezért is könnyebb. Nincs gyerekük. (Felfokozottabb idegállapotban: „kölkük”.) Mindketten dolgozhatnak. S kérlek, két fizetésből megélni . . .

Anyának „fáj a szíve”, és még egész sor kivizsgálást követelő betegsége van. Gyakran kell orvoshoz fordulnia, s mert mi egyáltalán nem vagyunk „önállóságához szokva”, kénytelen magával vinni bennünket. A váróteremben meglepően sok anyával egykorú és hasonló panaszú asszony ücsörög. Egész jó kis társaság. Helyettes pszichológiai tanácsadó szolgálat. Formába öntött nevelési elvek. S minden új hírt meg lehet hallani. Mígnem egyszer az egyik orvos kivágja az ajtót, benéz a padok alá, s a kővé dermedt asszonyoktól megkérdezi, hova lettek a betegek. Magához veszi a napi sajtót, s utcahosszat köpködi a napraforgót. A megriadt „betegeknek” nincs idejük felháborodni.

Már rendelkezünk némi tudással a halál jelenségéről. Így kollektíve (mármint mi, gyerekek) megsiratunk egy Sárika nevű ismeretlen budapesti kislányt, akinek kegyetlen sorsáról és szörnyű haláláról (agyonrúgta az édesapja, akit ezért halálra ítélték) a televízióból értesülünk. „Ugye, mi elfogadtuk volna, ha tudjuk” – rohanunk anyához. „Hát persze”, mondja, s szavában ismeretlen hangsúly.

Anya gyakran van rosszul. „Meg fog halni.” A rémisztő szóra abba hagyjuk a játékot, s ott virrasztunk mellette a rekamién. „Egész délelőtt vigyázott rám, meg ne haljak” – meséli később évődő mosollyal az ajkán. Restelljük gyávaságunk.

Végül anyát kórházi kivizsgálásra utalják. Kicsit úgy érezzük magunkat, mint akiket cserbenhagytak. Jócskán el is pityeredünk. Apa türelmesen vigasztal bennünket, pedig nem szokása. Új oldaláról ismerjük meg. Tud főzni. Sakkozni tanít bennünket. Egyébként nem érezzük azt a biztonságot, amelyet anya jelenléte nyújt számunkra. Alig bírjuk kívánni a vasárnapot, amikor látogatóba megyünk. A kórteremben tizenegynéhány „anyakorú” asszony. Elégedetlenségalmaz. Szerb–magyar keveréknyelv. Panaszegyveleg. Gyógyszer helyett is alkalmazható. Anyát egy hét múlva tetőtől talpig „átvilágítva” hazabocsátják. Nem találtak nála semmi szervi elváltozást. Minden baja „idegalapon” van. (Ehhez tartasuk magunkat!) Teljes a lista arról, ki nem volt meglátogatni. Ezt még visszakapja az, aki megérdemli. A múltó évekkal a „szívbaja”, a „vesebetegsége”, az „érelmeszesedése” és az „epebántalmai” is elmúlnak. Túl a negyvenen szinte makkegészséges.

„Csak te nem tudsz úgy viselkedni, mint a többiek!” Anya nem győzi külön viselkedésünket kritizálni. Mert arra létezik szabály, hogyan kell egy „normális” gyereket nevelni. „De mit csináljunk, ha ez ilyen magának való!” Elérjük, hogy a rokon gyerekeket velünk ijesztgetik. „Ha nekem olyan leszel, mint . . .” Nehéz eset vagyunk. Pedig anya hány példát állít elénk. „Látod, G. milyen szépen tud köszönni!” A más gyereke . . . Mi is szülőt szeretnénk cserélni. Ezt később nagyon megbánjuk. Lelkiismeret-furdalásunk van. Anya egyébként is orrol ránk, mivel arra a kérdésre, hogy „kit szeretsz jobban”, apát neveztük meg. „Azt mondta, ne haragudj, anyukám, de apát jobban szeretem” – meséli asszonytársainak így (egyébként nem így hangzott el) anya, s hangjába mérhetetlen mennyiségű szemrehányás vegyül. Hatásos, mert legszívesebben el-süllyednénk szégyenünkben. Nem így gondoltuk. „Nehéz lehet egy ilyen gyerekkel.”

Vasárnap. Nem szeretjük. Péntek délutánonként érezzük magunkat legjobban, a szombat is jó, de vasárnap rosszkedvűen ébredünk, legszívesebben fel sem kelnénk. Egyrészt, mindig akad valami, amit elfelejtettünk megtanulni, feladat, amit az „utolsó pillanatra” hagytunk megint (anya feddő tekintete, meg az iskolai számonkérés szorongató közelsége), másrészt most a „nekem senki sem segít”-féle színjáték következik. A vasárnapi asztal parádés, a legkülönbélebb ételektől roskadozik. Ennek mi vagyunk az okai, mert bizonyos ételeket „nem vagyunk hajlandóak” megenni, „belénk sem lehetne verni”, a többieknek meg épp ezek a kedvencei. Dupla munkát hárítunk anyára. Degeszre esszük magunkat, mert ha nem, halálosan megsértjük. „Miért csak kanálheggyel eszel? Talán nem tetszik? Az ember holtfáradtra dolgozza magát! Rajtam kívül még egy szalmaszálát sem emel odébb senki, s végül ez a köszönet!” Biztosítjuk, hogy mi sokkal kevesebbel is beértük volna. „Minek szoktattad rá ilyenekre”, jegyzi meg apa. Most aztán világvége. Sírás-vigasztalás bohózat. Ha ez netán mégis kimaradna, akkor ott van a „ki mosogat el”-jelenet. Anya meglepően hangosan rakosgatja az edényeket. „Soha nem jutna eszedbe . . .” Gyorsan felkapunk egy törölgetőruhát, de már elkéstünk, anya mérgesen elküld bennünket. „Szó nélkül” oda kellett volna állnunk.

Ősszel megtörténik, hogy iskolából hazaérve kedélyes felnőtt-társaságot találunk az udvarunkban: kukoricát góréznak. „Gyorsan átöltözni, s fel a kocsira!” – rendelkezik anya. Nem mintha nagy szükség volna segítségünkre, csak be kell mutatni, hogy „nekünk ügyes kislányaink vannak”. Csakhogy mi épp nem vagyunk azok. Legalábbis becses sze-

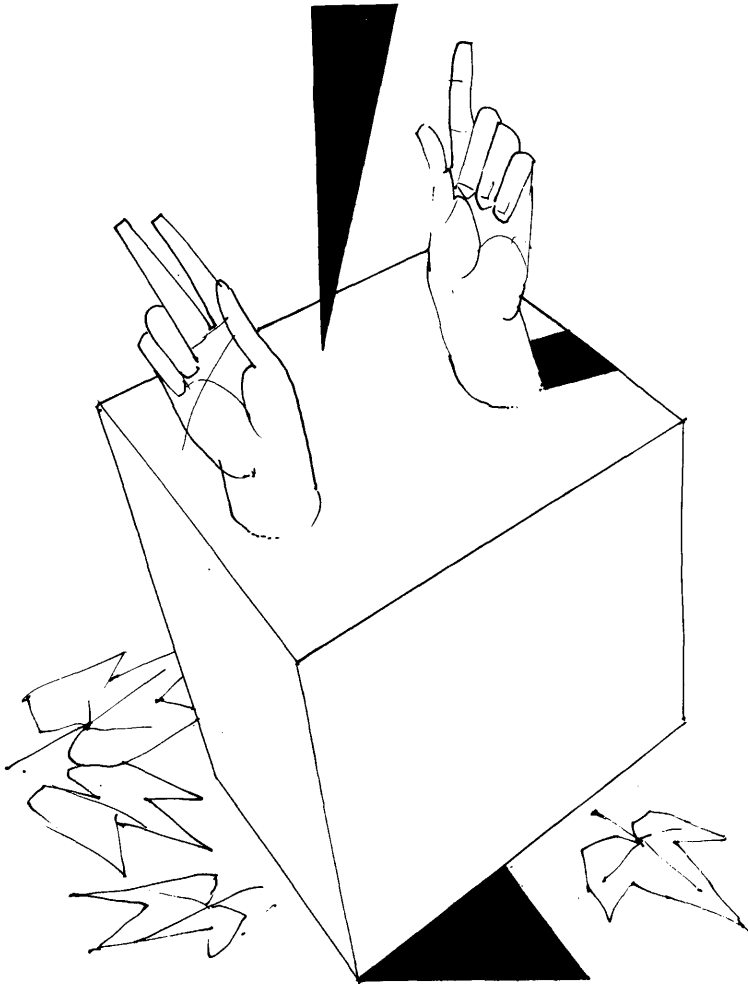
mélyünk nem az. Előre félünk, hogy a kukoricarakás tetején orra bukunk, s mert tartunk tőle, be is következik. Apa a fejét csóválja. „Nem fogtad elégszer munkára!” A felnőttek között nagyhangú nagybácsink viszi a szót. „Mi leszel, ha nagy leszel?” Kényszeredetten utalunk néhány lehetőségre. Nagybácsink véleménye lesújtó. Először is nem vagyunk elég „beszédesek”, ezenkívül „félszegek és magunknakvalók” vagyunk. Aki vinni akarja valamire, „szemtelennek kell lennie, mint a piaci légynek”. A nővérünk épp az ellentétünk, „kár, hogy nem akar sokat”. Nagybácsink elégedett, mert neki két igen talpraesett gyereke van. Az unokatestvéreink. Világ életükben lenéztek bennünket. „Hogy megy a fiatoknak a számtan?” – kérdezi anya, mert hallotta, hogy bukásra áll.

„Az én uram nem hozza haza a munkahelyi gondjait.” Az igazság az, hogy anya meg van bántva. Apa sohasem beszél a munkájáról. A véletlen úgy hozta, hogy közvetlen munkatársai nők, városi „goszpozgyák”, ahogy anya mondja. Teljesen másként viselkednek, mint anya. Ki vannak festve, cigarettáznak, „lepipálják” a férfiakat ivásban is, van véleményük. Egyszerűen nem háziasszonyok, s ezért anya úgy véli, apa többre tartja őket. Ha nagy ritkán eljönnek hozzánk, kész kínszenvedés. Apa előre figyelmezteti anyát, hogy ne beszéljen előttük magyarul, mert az sértő. De akkor milyen nyelven beszéljen? Apa szégyelli, hogy anya nem beszéli az államnyelvet, s ahelyett, hogy közvetítene, észrevétlenül áthidalná a dolgot, magára hagyja. Anya meg van ijedve, s ezért még azt is elvétí, amit egyébként meg tudna helyesen mondani. „Ezek ne jöjjenek ide!”

A nagymama temetése. Szép kort ért meg. A halála is gyors volt és csendes. „Miért? Miért!” – zokogja anya. „Légy erős!” – bátorítja apa. Mi anya mellett állunk. Majd szétvet bennünket a düh. Nem értjük, miért kell mindent túlzásba vinnie. Az emberek már nem is az elhunyttal törődnek. „Karold át, te, állat”, suttogja a nővérünk. Teszünk valami suta mozdulatot, de mintha megmerevedett volna a karunk. A nővérünk végül félrelök bennünket. Nem helyeseljük anya gyengeségét („Mindenkinek mondta, hogy az idősebbik lánya siratta jobban, pedig a fiatalabbik volt neki a kedvesebb” – kommentálja később a történeteket ő maga), de bánjuk, hogy nem sajnáltuk eléggé.

Évekkel később a nagyapánk temetésén, immár felnőttként mi is. Anya merev arccal, hűvös tekintettel. Magatartásában van valami fölényes. (Apai nagyapánk hunyt el.) „Mit színészkedik! Csak a menyé, és nem is nagyon szerette” – szólja meg zokogó nagynénénket. Szúrós

tekintetéből jut nekünk is. Le vagyunk „gyerekezve”. „Sohasem nő be a fejünk lágya.” Csak a pap után értünk. Egyszóval elkéstünk a nagyapánk temetéséről. A nővérünk részéről is megvető pillantások. „Kutyából nem lesz szalonna.” Valamikori udvarlónk véleménye jut váratlanul eszünkbe: „Neked nem az a bajod, mint másnak, hogy hiányzik egy kereked. Neked van elég, csak összevissza forognak.” Egyszóval: „dilisek” vagyunk. Mit tegyünk?

Kass János grafikája

INVALIDUSOK KERTJE

B R A S N Y Ó I S T V Á N

Az űr határán zarándok növények.
A mindenség az emlékezet kiterjedése,
Hol a létezés megy más alakban végbe
S a testek vesztén föllobban a lényeg.

A mindenség az emlékezet kiterjedése,
És fájdalommal némulnak a mélyek,
Hogy űrbeli távuk a semmibe mélyed,
Míg tartamuk eloszlik ezernyi részre.

És fájdalommal némulnak a mélyek –
Teremtés amit nem is hozhat létre,
Míg tartamuk eloszlik ezernyi részre
S a lehető csak halálára ébred.

Teremtés amit nem is hozhat létre:
A távolságnak nincsenek álmái,
Hogy láthatóan délibábban rángani
Fény vetítse, torlódó sötétek kinyíló fehéré.

HA MÁR NEKEM EGYSZER FEKETE NŐ KELL!

S Z A T H M Á R I I S T V Á N

Azt mondta, hogy már látott itt, csak nem akart szólni, duzzadt arca volt, nagy, enyhén vibráló szemei majd kibuggyantak, szinte már féltem, hogy törölgetni kell, netán maszatozni, szája hatalmas, súlyos festék csüngött rajta, akár a természeti népek, még van benne valami ilyen vér!, ez jó, hisz mindig szerettem volna egy néger nőt, az a selyem mindenütt, és az édeskés illat, csak ne legyen kövér, és az orra is vékony legyen, igen, fitos, finnyáskodtam, de izgatott persze, mondtam is oly sokszor, sötét lesz a feleségem, mindegy, így anyám, csak már lenne, lenne. Tehát a lány ott a pinceklubban erősködött, tudta, hogy e r r e létezem, és mintha örült is volna neki, apró mellei meg-megrezdültek, úgy heveskedett, vastag karjaival hadonászott, göndöres haja ki-kiszaladt a világból. És hát hasa is volt. Egészen föltűnő, mégis úgy néztem rá, elmennék vele is. Csak erőszakoskodjon, beadom a derekam. Ennyire már ismertem magam, elég rosszul alakultak a dolgaim ez idő tájt minden téren, tehát a finnyáság kopott, kopott, meg hát az évek is, persze. Már majdnem sötétben ültünk, és már éreztem is a combját a lábamon, valami örülségről mesélt, hogy az anyja, mintha csípett volna engem, egy ideig csak rólam énekelt, mi ez, csattantam föl, de már túl fáradt voltam a meglepetésekhez, valahogy elszivárgott belőlem minden, ami jó és fontos, és most igazán éreztem, sokáig éltem egyedül, méghogy énekelt, én azt hittem, hímez, azt is, így a vastag szájú lány, habár a sötétben alig láttam a száját, de azért t u d t a m az arcát, és a többit is, csak rólad énekelt, apám meg is kérdezte, amúgy? hogy vagy, anyukám, de ő kitartott melletted egy darabig, igen, és kérte, meséljek rólad, micsoda hülyeség, duzzogtam, belekerültem a családi ágyba, két ember

közé, közben én meg egyedül a szivacson, ez nem igazság, tényleg, közben már e g é s z e n éreztem a lábait, töltött, töltött galamb ez a lány, apám mégse volt féltékeny, folytatta, talán még izgatta is ez az egész egy kicsit, tudod, ők olyan k í s é r l e t e z ő k voltak, egyszer összejöttek egy párral, nagy duma, ital, hangulat, csak ők négyen a tágas nappaliban, anyám később elmesélte nekem, ő o l y a n nyílt velem, az idegen férfi valami kétértelműt mondott, anyám vette a lapot, és már nem volt nehéz, fél órára rá már a széles díványon hemperegtek, hát igen, érthető is ez, tehát apámat nem zavartad annyira, anyám meg úgy gondolta, joga van hozzád, egy időre, persze. Igen, igen, mondogatom a majdnem sötét klubban, közben arra gondolok, ma hazaviszem, ha törik, ha szakad, de ő biztos nem fog törni, hisz olyan dundi, akár egy töltött galamb, galamb. Még egy italt?, kérdi, és már megy is a söntéshez, oda a fénybe, látom bordó, fényes ruháját, fekete körömcipőjét, vastag lábikráját. Férfiasan áll ott, valamit nagyon, de nagyon magyaráz, körülnézek végre, egészen lefoglalt eddig, isznak, hát persze, minden asztalnál, padnál, és iszok én is a frissen hozott italból, csak a gyomrom ne fájna, még jól is alakulna minden, habár tudom, nem í g y kellene tán helyrehozni, kijavítani mindazt, ami fölhasadt nagy durral, nem í g y az új győzelmek felé, a lány már részeg, vagy csak ilyen, ha iszik, és hát akkor milyen az anyukád, megyek neki a dolgoknak, de már nem folytatja, legalábbis nem ott, ahol abbahagyta, mélyeket szív a cigarettaból, és arról mesél, hogy kivel is lakik ő itt fenn a nagyvárosban, több mint három éve tán, és hogy mit is csinál, fényképez, alkalmi munkák, és a kapcsolatai a fiúkkal általában rövidek, valahogy nem jön ki velük az ágyban, az egyik túl gyors, a másik pedig állati lassú, így nekem, őszintén, akár az anyja, nyíltan nekem, aki még o d á t r ó l ismerem, persze egészen másként, és most, mint érett nő, olyan akar lenni, ágyba viszem, azért is, találj nekem egy hapsit, mondja, az itteniek túl puhányak, na ezt már ne, itt vagyok én, és megpróbálok karakánul nézni a szemébe, vagy közé, mint egészen fiatal lány írt nekem egyszer egy levelet, sok minden volt benne, de hát kit érdekelt. Éltem akkor, mint soha még. Jó állás, pénz, feleség. Nagy bulik, színes, vastag könyvek, fehér hajók és a tenger, nem fért bele persze, és okos is voltam, olyan t e r m é s z e t e s e n , mondtam, mondtam a magamét, legyen az tanterem, utca, bátorság kell, erő, rizikó, meg minden, hogy beérrj, hogy érezd, nem hiába az egész, és mutogattak is rám, a szerencsés flótás, és valahogy így gondoltam, már-már elhittem, ez a dolgok rendje, így kell hogy legyen, sokan talán meg is vetettek emiatt, de kit érdekelt, nem

szégyelltem semmit, kint álltam a kirakatban, ugyan, hisz másképp nem lehet. De azért jöttek a hullámok, először alig érzékelhetően, később mind magasabbra csapva, már fáztam én is, pislogni kezdtem, körül kell nézni, kijönni bizony, már nem volt ez az egész o l y könnyű, légies, magától értetődő, menni kellett bizony, és az örült háború is, a mind jobban tudatosodó félelem, és akkor á t , és jó is, majd hirtelen megzavarodik minden: egyedül az új lakásban, régi arcok, melyek furcsán fordulnak felém, a holmimat nem találom, könyvek, iratok vesznek el, megpattan a nagy tükör a sarokban, próbababám tompora behorpad, a fehér falról hullani kezdenek a képek, és utána nyakig az éjszakában, bor meg öszülő bajusz, nekem sötét nő kell, de oly kevés a vonzó, ott, ahonnan jöttem, néger barátaink is voltak, selyeming, kocsis, hatalmas hangfalak, egyetemisták, akik nem tanulnak sose, otthon szolgák, hárem, hogy tapadtak rájuk a csajok! az egyik szőke mesélte, amúgy egészen finom lány volt, bizalmába fogadva, nem csinálják a z t hosszasan, de sokszor, nagyon sokszor. És mennyit fizettek nekünk is. De egyszer csak elapadt a pénz, dideregve húzódtak össze valami lestrapált szobában, hol volt már a fény, a lárma, államcsínyekről meséltek, és bizony, kerültem őket én is. Hát igen, de nő nem volt köztük, majd máskor, máskor, mondogattam volt, csak úgy viccből persze. És ki gondolta volna, egyszer valóra válik, sürgőssé, és mindenféle árnyalatban, mert ami biztosnak tűnt, eltűnt egy perc alatt. De nem kell ez nekem, nekem nő kell, a lány, ha nem is egészen sötét. Na, mi van, mondom, de nagy a csend, és a lábát nem érzem már a combomon, akár mehetnénk is, így tovább, most már én tapogatom, de mintha nem menne igazán. Te nem vagy hontalan? kérdi hirtelen, és mintha megint valami melegség áradna felém. Hogy micsoda? mondanám, de kár az időt vesztegetni erre, nem í g y akarom, másképp történjék ez itt, mert én az vagyok, folytatja, és ez nagyon fáj. Mi ez, mi ez már megint, egy újabb seb, gubanc, a lábára gondolj, szuggerálom, arra, ami közte van, hagyjuk, hagyjuk a metafizikát. Menekülök persze, tudom, nagyon is tudom, hisz én is sokszor gondoltam már erre, de i t t jó, nincs mese. Mert a m o t t csak rosszabb, rosszabb lenne. Tartsd benne az életet, mondogatom, már majdnem félhangosan magamnak, addig üsd, míg meleg, és hát lehet, hogy ütni is kell, úgy e g é s z e n finoman, ki tudja, hisz annyi minden változik már, volt egy ismerősöm, egy barna hajú, fiatal nő, a combját kellett szorítani, gyömszőlni, gyúrni, ahogy csak telt az erőből, neki úgy volt oké, élvezetes, és sokáig, sokáig csinálni, de tényleg, lehet, hogy Afrikába megyek, habár már voltam,

de nem jött össze semmi, csak olyan halvány félelem meg rettegés, egészen fiatal koromban, egy éve, hogy taníthattam, azt mondtam magamnak, ha elmész, vagy elvesznek tőlem, K., Amerikába megyek, pár évre rá kint is voltam veled, igen, igen, ott aztán azok a gyönyörű, fekete nők, de akkor inkább más kötött le, bezzeg, bezzeg, most pedig milyen is az ábra, ülök, és már abban se vagyok biztos, elmegyek-e vele, eljön-e velem, és most t é n y l e g elmentél, K., vittek, és mégse megyek Amerikába, a Dunának inkább előbb, ugyan, ez vicc, kedvesem, vicc, mondom, most már igen hangosan, ez az egész, haza meg otthon, még egy italt? de jobb, ha szedelődzködünk, odakinn talán elfogadhatóbb lesz az élet, így, ilyen patetikusan, a ködös utcákon, a csendben, mert már alig van forgalom, egészen késő lett itt lenni, érzem, és még ott a lány parfümje, és most mintha megint nyomulna felém, ujjaim a ruha fodrai közt matatnak, már-már tapasztalom súlyos száját az enyémen, de valahogy mégse jön össze, kedvetlenül (örök?) kísérem föl, ahol csak úgy megállunk, állunk, mondom, akkor gyere, és jön, de tudom, úgysem az az igazi, és valódi feketékről álmodom majd, míg az öléhez nyúlok, és feszítem szét a combokat, de csak egy kis ellenállás az illem, az illem megköveteli, és már dörzsölöm, gyömöszölöm mindazt, ami a kezem ügyébe kerül, arcomon a forró lehelet, de mégis a fülledt szagokat érzem, az édeskés verejtéket, vagy többet is egyszerre, a sündurva haját, igen, igen nekem fekete nő kell, vagy semmi, bársony, sok bársony, csillogó, villogó hosszú, kígyózó lábak, miközben már benne vagyok a lányban, miközben már bennem van a lány, és csak úgy udvariasságból vagy igazi kényszerből tán, gyorsulok, szaladok, akár egy gőzös valami alagút felé.

És utána marad a Csikágó, a mind jobban kihülő szoba, a szivacs a padlón, mely sohase nyikorog, az idő, a holnap, fáradtan, előszülve bámulom a plafont, távoli zenékre figyelnék, a tam-tam ritmusára, láncok, gyöngyök, karperecek sajátos susogására, de nem, ez sem jön be már.

HALLGATOM A FÜLEM

K O P E C Z K Y L Á S Z L Ó

Ahogy a párnáról felemelem a fejem, rögtön énekelni kezdenek a pacsirták.

Ilyenkor a tél kellős közepén egy facér szarka sem csörög, nemhogy az ezüsttorkú csalogányok.

A fülem muzsikál.

Van, kinek ebben a korában – sőt előbb is – telefondrót zümmög, más-másnak meg pattog, mint a gesztenye a forró platnin, vagy szikraeső sziszeg át meg át az agyán – nekem a pacsirták.

A fülörög még óva intett, hogy ásó-kapával nekiessem a hallójáratnak, mert, egyrészt, serényebb ragacstermelésre serkentem azt, másrészt a keletkezett dugót még beljebb tolom a hallófal tövébe, így hát sorsára hagytam a gonghártyát, csontüllőt-kalapácsot, s kényére kedvére ki vagyok szolgáltatva a hangminőség ingadozásának.

Néha a konyhában tisztán hallom a szobából, ahol a rádió szól, hogy árad a Duna, de már az „Ötödik”-ből a Sors kopogását alig.

Más tréfái is vannak a kagylóban végződő érzékszervemnek.

Mikor az egyik leblokkol, a másik – valamilyen akusztikai trükk folytán – nem onnan hallja a hangot, ahonnan jön. Elfut az úttesten egy teherautó, én pedig úgy érzékelem, mintha a kertben szaladgálna a túlsó felemen.

Ilyenkor nincs más: várni kell.

Aztán, váratlanul, kattan egyet, mint a villanykapcsoló, és tompa fülem ismét „lát”.

A vízidudával való nagytakarítás nem sokat segít, mert mint ahogy azt az otológus is mondotta, lázasan dolgozni kezdenek a járatot járhatatlanná tevő mirigyek, olykor kibírhatatlan viszketést okozva.

Attól nem nagyon csitul, de mit tehetek mást; mint egy csintalan
kölyöknek, meghuzigálom a fületem.

Most félboldog állapotban leledzem.

Hallok, de nem jól.

Ha azt mondja valaki a hátam megett – még ott hallok legjobban –,
„Süket vín tróger!” – csak elmosolyodom.

Milyen igaz!

Most függönyön át nézek a ködbe.

„Nincs kedvem . . . Nincs kedvem . . .”

Mihez?

Ezt még nem tudom.

Mindenesetre visszafekszem.

Elaltatom a pacsirtáimat.

MOLNÁR RÓZSA VERSEI

ZIVATAR

Megállt a levegőben a nyár.

A nap kínos mosolya sárgásra fakította a fűszálakat.
Valahol már vizet fogannak a felhők,
és hozzák terhüket, szentül ballagva,
mint Mária Erzsébet háza felé.

Jönnek.

Villám-ostorcsapkodástól könnyes fájdalmakkal . . .
és gyöngykezekkel imádkozzák ki
fakír-testű fűszálak gyermekeit
a langyosra ázott föld rögalagútjaiból . . .

Port kavar a szél.

RABSÁG

Világűri, mély, sötét csend:
tenyereket formáz a Nagy Semmiből;
rázkódó, hatalmas erő szüremlik át a lelkedden.
Tudod-e vajon vagy csak sejtéd még:
Isten megtartó angyalává lettél;
sűrű, mint az akarás,
sűrű, mint az akarás.

Világúri, mély, sötét csend:
 hömpölyög, úszik, létezőben van;
 karokká lényegül, tart, tart rendületlen,
 ki nem ereszt magából.
 Így fonod, szivárgod át magadat létemen;
 és tartasz erősen,
 és tartasz erősen.

VÁRAKOZVA

Papköltő barátomnak

India tétova léptei mozdulnak benned . . .
 évszázadok nyomain érkeztél meg
 fehér bábelünk zúrzavarába,
 hogy magadba imádkozd Európát . . .
 hogy olyan légy;
 kő a sziklában . . .
 (pedig szabadságot muzsikál a te véred . . .)

Leszaggattad szárnyaid,
 kitepted a szívedet . . . fehér csodákért.
 Fejcsóválva néz az Isten:
 „. . . halott szárny és halott szív . . .
 – méregeti talentumod –

eladtál engem egy tál lencséért!?”

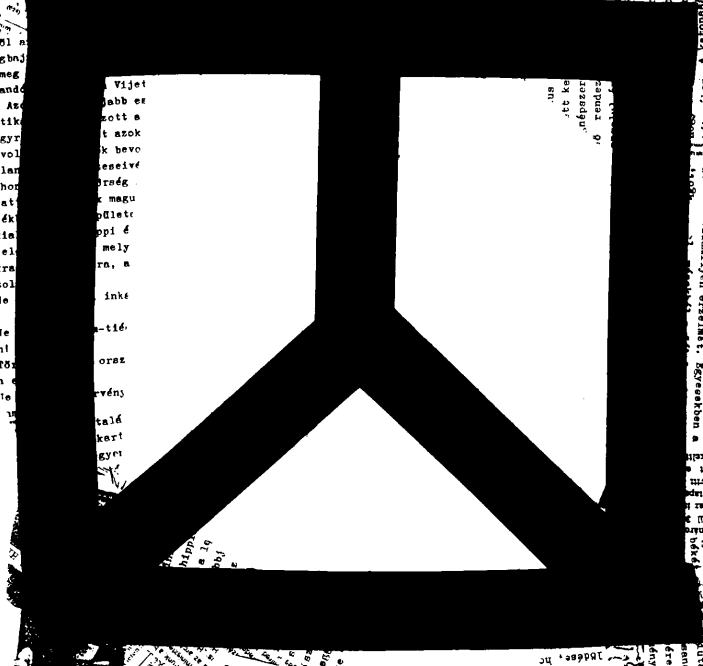
SZERELEM

. . . az éjszaka sötéten lopakszik.
 Csendben matat a tájon . . .
 az éberség izma rezzent pilládon,
 lassan fehérülő álom-virágodból
 kiröppen fekete szembogarad
 és szobádban köröz újra . . .

miféle erő nem hagy nyugodni?
Érezlek, pedig messze vagy . . .
és függőleges elválasztó vonalaim,
a falak
felé fordulva szemezgetem az éjszaka mondatait,
hogy összeállítsak egy igazán neked hangzót,
létem és léted vibrálásából . . .

Szabó Palócz Attila

A századvég mítosza IV.

MIRNICS L. ZSUZSANNA KÉT VERSE

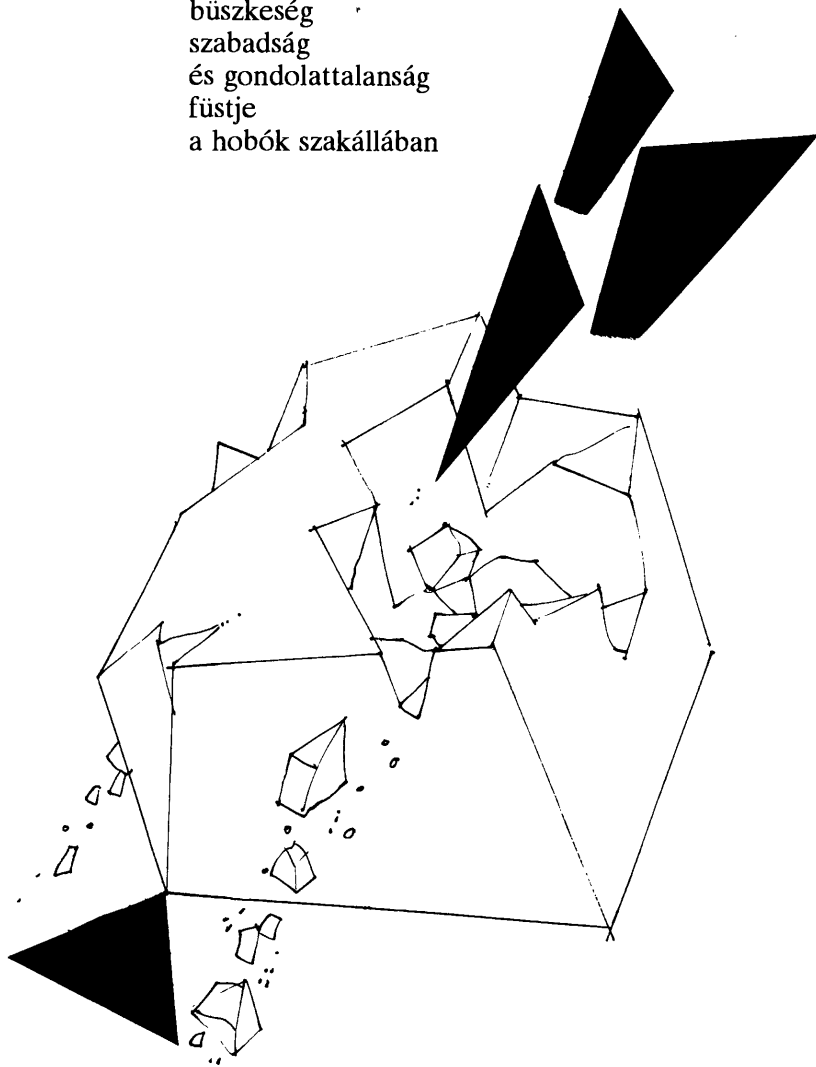
MAGYARÁZATTALAN

van valamim ezért
gyűlölnék mások
nincs semmim
ezért gyűlölok én
mint szellemi csapástól
félek a szeretettől
szeretem a tárgyaltan asztalt
az ablakot
a létet
minden más csak félelem lehet

ANTILOGIKA

VAN olyan rendszer
a matematikai képlet szintjén legalábbis
létezik egy rendszer
amely beláthatatlan
tehát menekülést nyújt
a jelenségszinten tengő világtól
és egyben megbontja
fertőzi azt –
az álom megvalósíthatatlan terv
és álmodni
kötelezően valóságos

és frázis
és szégyellni
nagyon szégyellni való
mint a szegények eledele
a szegénykonyhák küszöbén
büszkeség
szabadság
és gondolatlanság
füstje
a hobók szakállában

Kass János grafikája

MÚLTIDÉZŐ
SZERELMEM, SZARAJEVÓ . . .

M O L N Á R C S . A T T I L A

Tíz kemény esztendővel ezelőtti, kusza útinapló-töredékekre bukkanok avított jegyzetfüzetemben. Akkor Szarajevóba indultam kánikulában; a még békés-bérces bosnyák fővárosba – riportútra. A sík vidéken született ember számára mindenkor kivételes élményt jelent egy-egy erdős-hegyes táj, különleges vidék elbűvölő varázslata, a fűszeres, tüdőfürdető légkör, a kitárulkozó, aranyzívű emberek lélekrezzenései . . . Akkor még nem robbantak halált hozó gránátok, nem húztak el szívdermesztő harci gépek Szarajevó egének plafonján. Akkor még . . .

Íme az ismét rám törő emlékek fekete-fehér filmkockái az egykori békés lét és a visszakövetelt, eliramló idő filmlepedőjére vetülve.

AZ ÚT LEÍRÁSA

Este, valamivel nyolc előtt fölkapaszkodok a szabadka–pločei gyorsra. Válogatás nélkül fölrántom az egyik fülke ajtaját. Bal kéz felől, a sarokban, akár valami odahajított nagykabát, egy öregasszony kuporog. Lehet, hogy alszik, vagy csak úgy tesz elpilledvén napi fáradalmaitól, de az is lehet, hogy magától az öregségtől bóbiskol. Srégán átellenben fehér blúzos, fiatal nő int a szabad hely felé. Türelmetlenül füstöl, nyilván bosszankodik a kényszerű várakozás miatt.

Az állomás környékén álmoska bakterok sertepertélnek, lámpásaikkal szentjánosbogár módjára mászkálnak a sínek labirintusaiban.

– Messzire utazik? – kérdezem az idegeskedőt.

– Ó nem, csak ide, Prigrevicára. Naponta megteszem ezt az utat, itt dolgozom, amott lakom. De nézze, ez a néni Szarajevóba utazik – s

mosolyog is hozzá, gondolván, hogy nekem majd milyen kellemes társaságom lesz egészen hajnalig.

A bakter füttyent, a szerelvény meglódul, a mélézó nő fölsóhajt, a néni fölpillog. Most látom, hogy csak egy kicsike, tojásszedő kosár az egyetlen csomagja valami megrégisedett főköttővel beborítva.

Jön a sörösember, apró járgányából üdítők virítanak, sörösüvegek villognak elő.

– Hogy mondja a sört?

– Tízért adom.

Drágállom, de a szüle rejtett szoknyakorcából előkotorja a gondosan összecsomagolt zsebkendőjét, szétbontja, kiszámolja, és vesz magának egy sört. Üvegből kortyolgatja nagy szomjasan, szinte megirigylem. Mosolyog a prigrivicai, mosolyog a sörösember, s magam se állhatom ki komorkodva.

Mit is tehet az ember egy éjszakai gyorsvonaton? Olvasgatok. A gyér világításnál hamar elfárad a szem, inkább hát ez estébe figyelek, a föl-fölvillanó fényekre, és egyre pihegek a fojtogató fülledetségben.

Zombornál bejön hozzánk két lány, almacsumát rágcálnak, és rettenetesen viháncolnak. Rácsodálkoznak az öregasszonyra, telefüstölik a fülkét.

Bogojevónál új „csődört” kapunk, régi mozdonyunk visszahug. Ez itt már Baranya kapuja, közel van a Duna-könyök, s túl, vagy tíz kilométernyire a Dráva hozza vizét a „kék folyóba”. Átcsattogunk egy igen hosszú vashídon, majd a kicsike, sötét dalji állomás következik. Fél tizenegy.

Egy mellékvágányon teherszerelvény vesztegel, nagy, findzsaszemű lovak kukucskálnak a külvilágba, egy álomtól megrészegült férfi pulyáit vezeti éjszakai nyugovóra.

A lányok szarajevóiak, az egyik zavartalanul végighencseredik az ülésen, a másik fara mögé dugdossa lábát, s már le is koppan a szeme, amaz tűri, a feje meg-megcsuklik az álom szorításában.

Borovót fények világítják be gazdagon, én pedig jobb híján azon elmélkedem, hogy miként is alszanak az öregek, miként a fiatalok, és hogyan festenek az álom kemény karjaiban a törékeny gyerekek.

Látom, a fiatal lány arca gondtalan, sima-ragyogású, orra fölött az apró pihék szinte mosolyra lendülnek, tán egy romantikus szerelem ajakbontogató csókját éli át az önkívület lebegtető vizein . . .

Látom, az öregasszony világos-üveges szeme félig nyitva, szája kitéve, kicsit izzad a sörtől, az ujjak összekulcsolódnak a kézfejen, akár az öreg diófalevél fonákján, érfolyamok ütik át sötétlilán a bőr ráncait.

Addig-addig, hogy engem is megcsapkod, megkorbácsol vesszejével ez a test békéjét cerberusi éberséggel őrző Valaki. Éjfél tájban megérkezünk Vinkovcira, csak fél óra múltán indulunk tovább, Bosanski Šamac előtt áthágjuk a Szávát, majd tovább „csurgunk” lefelé a Bosna folyó völgyében célunk felé.

Időközben megszorodunk egy egyetemistával meg egy nagyon népes családdal, akik éppen Mostarba igyekeznek. Hamarosan jobb oldalon, a világító hold lámpása alatt fölsejlik az első erdős domboldal vagy hegyláb. Olyan éppen a valószínűtlen megvilágításban, akár valami nagy-nagy csodahajó tejfölös vizeken . . .

A sík vidéki ember mindig kivételes nosztalgiával viseltetik az erdős-lankás, hegyes-völgyes vidék iránt. Igaz, hiába meresztgetem a szemem, sokkal többet nem láthatok. Odébb még a hajnalhasadás.

Doboj, Maglaj, Zenica.

Húzódnak, vonzódnak az órák. Végre virradni kezd.

Leköt, szórakoztat engem ez a bosnyák vidék. Igen tetszik nékem ez a hajnali, harapnivaló hegyi levegő is. Egy állomásnál a fülke zsúfolásig teliszalad, még a folyosókon is terpeszkednek. Hiába, itt a szezon, tengerre menekülnek a kőrengeteg lakói. Mennek is fűrtöstül-családos-tul, pakkostul, dagadozó zsebekkel.

Fél ötökör érünk Szarajevóba.

A hatalmas állomás gyomra könnyedén benyeli a korai érkezőket, a taxisok egyre-másra főzik a kuncsaftokat, egy kis csoport buszra vagy villamosra várakozik. A restit éppen takarítják, gondolom, csak akad a közelben valami jó kis, szívem szerint való kocsmá, ahol kedvemre lemoshatom a hosszú út porát valami specialitásnak számító asszonyíratóval . . .

De sehol semmi, útnak indulok hát a végtelennek tűnő, széles-szép sugárúton arrafelé, amerre a magas épületek tornyosulnak, amerre a város lelkét sejdítem.

A Rebović, a Jahorina és a Bjelašnica erdős hegyvonulatával párhuzamosan vonzoló magam, végtére a Kidrič allén át az ún. Marijin dvor városrészbe érkezem.

Alig él még a város, taxisok rohangálnak egyedül, majd megindul egy-egy álmából fölriadt villamos is. Hová is legyek most már?

A rövidke utcákat róva rátalálok egy dzsámira, mellette a tizenöt méternyi, óriásceruza-hegyességű minaret. A kopjafák között forráskút csörgedezését hallani. Nem állhatom ki, odamegyek a törökös templom előtt szöszmötőlő öregemberhez:

– Jó reggelt! Meg szabad nézni belülről is ezt az építményt?

Fölüti fejét csodálkozva, aztán azt mondja, hogy tegyem le a cipőmet, úgy beléphetek. Az imahely belvilága eléggé kicsike, ám jól megőrzött. Az öregember megmagyarázza, hogy ez Ali pasa dzsámija, 1561-ben épült, itt, Szarajevó szívében. Az egyik legjobban megőrzött történelmi emlék immár több mint négy évszázad távlatából. Kívánságomra elénekli, eljátssza azt, amit fönt a minaret kerek kosarában szokott, persze ismeretlen nyelven dallikázik, négyszer is a világ négy égtája felé fordulva.

– Naponta fölkapasz kodik és megtartja a szertartást? – kíváncsiskodom.

– Á, dehogyis! Néha magnóról játszom be, de péntekenként mégis fölmászok a minaretre. Meg a nagyobb szezonban, amikor több a turista . . .

Egy kisdud oltárfélén cifra betűs Koránok hevernek. Ezekbe is bepilanthatok.

– Kik vannak itt eltemetve? – mutatok körül a krétaragyogású kopjafákra már a tornácon, visszahágválábbelimbe.

– Hát régi muzulmán vezérek, nagyurak, bégek, rangos előjáróságok meg effélék. Az a jó Allah tudná névszerint fölsorolni őket . . .

Látom, van itt egy persely, kérdezem, ugyan mennyit szokás belecsörgetni; alkalmi idegenvezetőm azonban elmosolyodik, s felel: ki mennyit akar.

Húzok egy jót az udvarocskában csicsergő, könnytisztá „cseszemből”, jól is esik nagyon, aztán kiballagok a közeli Miljacka folyócska partjára, át a Skenderija hídon, majd vissza, s közben egyre-másra célozom a cammogó időt . . .

SZÁMOK TÜKRÉBEN

Hét óra, jócskán megélénkül a forgalom.

Hatnapos tanulmányútról van szó ezúttal, abból a célból, hogy a tájékoztató eszközök képviselői az ország minden részéből közvetlenül megismerkedhessenek e köztársaság eddigi fejlődésével, eredményeivel, valamint néhány jelentősebb objektumával.

Megkeresem hát a jelzett épületet, a húszemeletes üvegpalatát, körülöttem dagadozik a nagyvárosi forgalom.

– Kicsit korán érkezett, kolléga – mosolyog rám a fogadásunkra odaállított, ősz hajú képviselő a márványmonstrum bejáratánál. – No, nem tesz semmit, jöjjön csak velem, majd lehörpölünk addig is egy-egy valódi törökös kávé, jó? – s karomnál fogva máris cipel magával a lift felé.

Megfigyelem; ez az ötven körüli ember kísértetiesen hasonlít egykori tintaszemű, igen intelligens orcájú, roppant rokonszenves parancsnokra a hadseregből. Mondja a nevét is, de így álmosan meg nem jegyezhetem, mondja, hogy valamikor együtt diplomált a szabadkai Szám Attilával, meg hogy ma reggel itt Szarajevóban szokatlanul nagy a köd – egyszóval szórakoztatni akar erősen . . .

Belépünk a hatalmas liftbe (15-en férünk be), aztán fölröpülünk; nagyon sebesen szökik fölfelé ez a csodaherkentyű. A gyomrom a torkomba nyomul, alig várom a zökkenést. Lelünk valami tágas étteremfélélet a huszadikon, leülünk, az üvegfalakon át látni a köddunnából kinyújtózó várost, távolabb a hegykoszorúk körvonalait. Ragyogó panoráma, kitűnő, álmoságomból a realitásba rázó a „feketeleves”.

Aztán ismételt liftkeservek után vendéglátóm bevezet a tárgyalóterembe, ahol az ország minden részéből érkezett vagy harminc újságíró feni a tollát, de állandóan újak is érkeznek.

A Művelődésügyi és Kulturális Bizottság elnöke nyitja meg az értekezletet, beszél a küszöbönálló iskolareformról, Bosznia-Hercegovina kulturális fejlődésének távlatairól, párhuzamot vonva a múlt és jelen állapotai között.

– Nem szabad szem elől téveszteni a korábbi elmaradott viszonyokat. Azt, hogy hol tartottunk valamikor, és hol vagyunk most. A fölszabadulás után pl. az egész köztársaság területén mindössze száznegyven tanintézetben mintegy ezer előadó tanított! A lakosság mintegy nyolcvan százaléka írástudatlan volt . . . Napjainkban viszont több mint harminckétezer nevelő oktat.

Szünetet tart, körbesétál, majd így folytatja:

– Az volt a fő célunk és legfontosabb föladatunk, hogy 1945 után minél több iskolakötelesnek tegyük lehetővé a tanulást. Más kiút akkor nem volt. Az utóbbi tíz évben egyre többet teszünk a minőségi oktatásért. Ne feledjük, hogy az igen mostoha történelem hatalmas terheket szabott ki ránk. Nyomort és elmaradottságot örököltünk, nem pedig írástudást és műveltséget . . .

Megtudjuk azt is a továbbiakban többek között, hogy a szakmunkásképző iskolák és a gimnáziumok között immár fölszámolták az eddigi különbségeket, és ezzel a munkásfiatalokat is egyenrangúvá tették az ún. „úri” középiskolák diákjaival. A köztársaságban mintegy hetven gimnázium működik, egyértelműen ennyi a szakmunkásképzők száma is. Szavai szerint a reform lehetővé teszi majd végérvényesen az írástudatlanság leküzdését, és új távlatokat nyit a fejlődésben.

A felsőoktatásról szólva elmondta, hogy a társadalmi igények megkövetelnek néhány egyetemi központ létesítését pl. Mostarban, Banja Lukán és Zenicán is.

– Talán nincs is olyan község széles e köztársaságban, ahol a kultúrát az élet mellékvágányáról ne a fővágányra terelték volna! A létfontosságú víz után az emberek itt ma már a kultúrára szomjúhoznak . . . – fejezte be mondókáját e frappáns gondolattal a szónok.

A kimerítő elemző ismertető és számadatok özönétől kissé elpilledve pillogunk le Szarajevó tetejéről a pihegő városra.

Víz és kultúra – gondolom.

Mindkettő az itteni emberek szomjúságát hivatott oltani . . .

EGY BOLONDOS ÉJSZAKA . . .

Szarajevói fogadtatásunk legelején – nyilván mihez tartás végett – atyailag figyelmeztettek bennünket arra, hogy ez a hatnapos tanulmányút nem lesz leányálom, hogy egyáltalán nem a harmathúsú, kényelemkedvelő szűz lányoknak vagy még kevésbé a cérnaidegzetű türelmetlenkedőknek való.

Már az első éjszaka küszöbén jócskán bele is kóstoltunk a fáradalmakba.

Az üvegmonstrumból kijutva, eléhezve és elmelegedve a késő délutánban, behúzódnak végre az ósdi városrész, a Baščaršija stílusos, vendégmarasztaló labirintusaiba. A rézművesek, bádigosok, kelmeszövők, fazekasok egymás mellé ragasztott műhelyecskéi a múlt századot idézik. Nagy a lárma, a rengeteg idegen turista a világ minden nyelvén alkudozik, turkál, válogat, fogdossa az árut, emelgeti a rézüstöket, villogó bográcsokat, mindenféle kovácsolt dísz tárgyakat meg az egyéb rengeteg nevenincs-használatanincs kacatot, cifrábbnál cifrább rézherkentyűket.

Benyomulunk végül egy vastag falú, földbe süllyesztett vendéglőbe.

– Itt érzem csak magamat igazán jól – derül föl az újvidéki kolléga.
– Itt minden olyan keleties-hangulatos, törökös . . .

Immár erősen kopog a szemünk az éhségtől, de rostélyos éppen nincs az áramszünet miatt. Rendelünk hát valami helyi különlegességet; van abban főtt borsó, krumpli, bárányhús nyakon öntve valami bogymártással. Az éhes gyomornak ilyenkor minden-minden eltemetnivaló mennyei eledel . . .

S hogy elhallgattatjuk a követelőző gyomorkorgást, utunk egy óriási gépgyárba vezet. Úgy tűnik, hogy szinte kilométereket talpalunk a lármás szerelőműhelyeken át, kókadozva hallgatjuk az ismertetőket. Akad, aki el-elszunnyad a filmvetítés ideje alatt, mások, a virgoncabbak rámenős kérdésekkel ostromolják a szakembereket.

Estére kelve külön autóbuszunk áttöri a várost gyűrűként övező hegykoszorúkat, majd egy mesés réten, egy már-már kacsalábon forgó építménynek hitt üvegkalitka előtt lehorgonyoz. Vendéglátóink itt akarnak valami kivételesen fölséges és speciális vacsorával megtönni bennünket.

Az étel bőséges, igen finom, királyi fénypontja pedig a báránysült. Igaz, félig-meddig nyers a hús, melléje ugyancsak nyers uborka és paradicsom dukál.

– Tudod, az itteniek, mármint mi, nem hamarkodjuk ám el a kosztolódást – jegyzi meg mellettem csendesen Jusuf Petrović, a sarajevói *Oslobodenje* című napilap munkatársa. S mert szemmereszte várom a továbbiakat, hozzáfűzi még: – A félnyers hús sok esetben eldugaszolja az ember nyelőkéjét, s hogy meg ne fulladjon, hát meg-meglocsolja időnként gyenge szilvapálinkával . . .

Mi is locsolgatjuk a torkunkat szorgalmasan, de nem ám szilvóriummal, avval a bűdösséggel, hanem jóféle mostari fehérborral, meg vörössel. Idővel kerül egy, már az első virágzásán túlhaladott énekesnő is, és ő sírja bele szenvedéllyel fájdalmait a mikrofonba. Úgy áll ujjai ölelésében a kis, ezüsfényű acélbunkó, mintha csak fanyar almát harapdálna. Jaj, csak le ne nyelje! – ijedezek magamban.

A hangulat egyre jobban kivirágzik, kilombosodik, mondhatnám azt is, hogy a plafonig hág itt, a Kulának nevezett akvárium belsejében. Vendéglátóink poharat pohár után emelnek egészségünkre, mi meg utánozzuk őket kitartással, nehogy meg találjanak sértődni . . .

– Hallod ezt a kiváló énekest? – hajol hozzám az egyik házigazda. – Ő még a helyi rádióban is szokott énekelni, s most pedig, amint látod, éppen a te tiszteletedre produkálja magát . . .

Meghökkenek, meghatódok, elakad a szavam.

A jelzett művész úr nagydarab, huncut-szőke pasasér. Az is látszik és hallatszik, hogy igencsak belead apait-anyait, sőt megengedi egyik-másik pacsirtatorkú íródeák kollégámnak, hogy belezengjen a mikrofonjába.

A csárda előtt a fű gazdag tenyészete alatt macskanyelvnyi betonkoc-kák, hűvös van, megyünk nyugodni. Az éjszakai Szarajevó üres, a Bristol Szállodában néhányunknak már nem jut vánkos, pedig megsanyargatott üstökünk ugyancsak kókadozik. A Marijin dvor környékén kicsi csúszó-pénzért kapok egy ágyat két horkológépekként prüsszklő idegennel. Azonnal rám rohan az álom, az a jótékony, agyöblögető, megváltó arkangyal.

Reggelre kelve hallom ám, hogy a Bristol hotel bizony A kategóriás, szupermodern „lebuki”, de az árak is szuperkemények odaát . . .

Az egyik szlovén és az egyik újvidéki kolléga kíváncsiságból beszivárogtak tegnap éjjel a bárba is. A belépőért és egy-egy üveg sörért egy-egy teljes napidíjat legomboltak . . .

- S mit láttatok vajon ennyiért? – kíváncsiskodok irigység nélkül.
- Három csinibaba vetkőzött . . .
- Mennyiért mondták a tarifát? – faggatólózok tovább türelemmel.
- Hát azt ketten se tudtuk volna kifizetni, még ingünk-gatyánk árán se!

– Nohát – mert mindketten nők voltak –, odahaza az asszonyka ingyen is megtenné ugyanazt, sőt még tán krityogna is örömeiben! – gondolom, és mondom is ki a két pernahajder legnagyobb bosszúságára . . .

Hová, ó, háová is tűntek azok a szépséges, ibolyafényben tündöklő élménydús, tíz esztendővel ezelőtt lepergett, varázslatos nappalok és éjszakák? Ó, mivé is lettél, mivé is tetted, szerelmem, Szarajevó?

AZ ÉSZAKI FAL (I.)

Regény

DRAGAN VELIKIĆ

1.

A történet a városba való megérkezéssel kezdődik. A város többfelől közelíthető meg: kerülő úton, vagy úgy, hogy egyenesen előre tartva, sugárút vezet a tágas főtérrre. Ha ellenállunk a mellékutcák, a sötét sikátorok meg az árnyas belső udvarok csábításának, utunk kurta lesz és bizonytalanságoktól mentes, olyan egyszerű, mint a megfejtett rejtvény. Ennek az utazásnak azonban, úgy van értelme, hogy valaki más érkezik célba.

2.

A koporsó jövőendő tartalma még mindig élettől lüktet, de a próbaldoklások mindennaposak. A reggeli búcsúzkodás rituáléja a délutáni órákba nyúlik.

Amikor kilenckor behozzák a kávé, Márta már az utcára néző nagy ablak felé fordított karosszékben ül. A kávé íze még mindig ugyanolyan jellegzetes, akár a vaníliáé vagy a cimeté egyébként. A megvénült szemek a háztetők meg a közeli park fái fölött bolyonganak. A lombok között elővillan egy-egy lobogó szakáll és pakombart, egy-egy eltorzult arc, melyre ráfagyott a sikoly. Zsuborog a víz, hangja betölti a szűk kis kamrát.

Az ablak előtti fa egyik ágán madárka ugrándozik. Márta a messze távolba réved. Homályos szemében a zöld égszínkébe tűnik át, s akkor már csak egy lépésnyire van a Valcano-öböl. A hosszú strand, a strand-

fürdő fémkerítése meg a kabinok, melyeknek élesen kirajzolódó, pasztell tömbjei úgy sorakoznak egymás mellett, mint a játékvibrafon fémlemezekéi. Akárhányszor ismételteti is az ítéletnap gyakorlatot abban a hitben, hogy ez már alighanem a főpróbája a meghalásnak, reggeli glissandói során Márta mindannyiszor megpöccinti a Valcano névre hallgató billentyűt, minekutána ráncba szalad a homloka, mert a víz feltartóztathatatlanul zuhog. Az évek során a kinyagdult klaviatúra egyik-másik billentyűje kiemelkedett a többi közül, s most lesben állva várja az öregasszony köszvényes ujjainak érintését.

Sárga gömböskében végződő fapálcikájával egy kislány kipeg-kopog. Kristályos hangon csilingelnek a fémlemezekék. Amikor pedig estefelé végigsétál a strandon, begörbített mutatoujjával sorra megkoppintja az üres kabinok sárgára, pirosra vagy kékre festett ajtaját. S minden egyes kabin a játékvibrafon valamelyik lemezekéjének fémes hangját utánozva válaszol.

Foglalt, foglalt, sipítja egy női hang.

Az ajtó bezárva, de a nő csak nem hagyja abba a nyöszörgést. A kislány elmosolyodik. A nyáralkonyat már bepókhálózta a Stoia-öblöt, s most a Valcano fölött lángol. Az utolsó fürdőzők is szedelőzködnek a mólóról. A kislány, visszafelé jövet, megáll a sárga ajtó előtt, amely mögül egy negyedórával korábban az a sipítós női hang hallatszott. A többi kabin üres, de a sárga lemezen túlról szapora zihálást hall. A deszkapadló recseg, a kabinban levő pad egyenletesen nyikorog. A fenyők között felharsan az édesapja hívogató hangja. A kislány, a meleg homokban elmerülő meztelen lábakkal, végigfut a strandon a hang irányába.

Az ablak alatt levő lombokat szél borzolja. A lengedező pakombartok és szakállak tengeri moszatként, sötétzölden úsznak a vízben, odatapadva a simára koptatott kavicsokra a sekély részeken, vagy pedig a szivacosra mart sziklákra a Stoia közelében, ott, ahol a Beppo vendéglője volt. Az ő nevéhez kapcsolódik az első próbahaldoklás. Azon a napon, amikor az édesanyja meghozta a hírért, hogy Beppo, akinek a csárdájába a valcanói strandolások után annyiszor betértek, meghalt, Márta a szobájába vonult, és az ágyra vetette magát. Lehunyt szemmel igyekezett kispertni a fejéből minden képet, képzetet, hogy olyan állapotba kerüljön, amikor a tudatban egyetlen gondolat sem motoszkál. De hát a madarak továbbra is énekeltek a Tengerész-park lombjai közt, a bulváron végig kocsik zörögtek a Veruda felől.

Később megtudta, hogy a fuldokló előtt a görcsös élethalálharc néhány pillanatában leperreg az egész élete. Emlékezetében olyan vonzó képek után kutatott, amelyeket belefoglalhatna valamely jövődő halodoklásába.

Amikor pedig 1915-ben egyedül maradt öt éves kislányával, s úgy hátrált ki a megbukott Monarchiából, amiképpen a tenger vonul vissza apály idején és hagyja maga után, mintegy közeli jelenlétének nyomai-ként a sziklákra tapadt algákat és kagylókat, visszatért gyermekkori meghalásgyakorlataihoz. A trieszti rokonságtól kapott egy szobát, abban heverészett. Póla és négy háborús év a múlté lett. A Monarchia bukása után a K. u. K. tengerészet nem szűnt meg gondoskodni tisztjeinek özvegyeiről. A bécsi utazás mind bizonyosabbá vált. Egy hosszú levéllel Martin is jelentkezett. Felbontotta az eljegyzését, mintha erre a kapcsolatra csak azért lett volna szükség, hogy az adott pillanatban ne ő, hanem Hans menjen a tenger fenekére.

Márta lehunytt szemmel hallgatta az utcáról beszűrődő neszeket. A strandkabinok ajtóit egymás után nyíltak, lábai elmerültek a homokban. Vakított a lenyugvó nap fénye.

Igen, ez ő, mondta magában, amikor az emlékezés úszója egy-két évtizeddel feljebb araszolt. Trieszt? Vagy Póla? A fa lombja vitorlaként úszik fölöttük a júliusi nap fülledtségében. Száz év múlva, mondta a férfi búcsúzóul.

A napfény átszűrődött a lombokon, s Márta lassan az egész falat elfoglaló könyvespolc felé fordult. A könyvgerincek úgy hunyorognak vissza, mint a csillagok a nyári égbolton.

Ki tudja, mennyi idő után, az emlékezés horgán egyszerre csak fennakadt az a trieszti epizód, amely megelőzte a bécsi utat.

Márta valami nedveset érez alteste tájékán, kellemetlenség, amelyet a beteg vízhólyag okoz. Az utolsó pillanat várakozásának izgalmában a csésze után nyúl. Egy korty kávé csúszik le a nyeldeklőjén. Szeme megakad a tiszta júniusi égen eltévedt kis felhőrongyon. A Bécsi-erdő lankái felől fújdogáló szél sodorja a Hitzing fölé. Kerekded felhőske, éles körvonalaival mintha egy gobelinen rajzolódnék ki. S a tekintete ekkor a másik fal irányába siklik, amelyen fényképek, festmények és egy gobelin függ. A töbttucatnyi színárnyalatból szőtt sűrű vegetáció a jelenetnek azt a vibrálását sejteti, mely jelenet középpontjában egy fiatal nő ül nyugodtan. Előtte, az ölébe hajtva

melső lábait, unicornis ül a földön úgy, mint egy kutya. Szarva a fölébük hajló lombokba fúródik.

Ez volna a vég? Nem lesz olyan szörnyű, mint abban a fémfalú kamrában, ahová feltartóztatatlanul zúdul befelé a víz. A strand hosszú, a fenyőfák illata pedig nyomasztó. Ragacsos gyanta nyomakodik lefelé a torkon, olyan, akár a zacc, a kávé fekete üledéke, amely néhány perccel később majd ki is csordul a törött findzsából, és cifra arabeszket kanyarint a szőnyegre.

A madarak mozdulatlanul pipiskednek a piros selymen. Teljes virágjában pompázó cseresznyefaág, a kínai paraván szélére egy kéz fonódik erőteljesen. A tekintet a könyvsorokon pásztáz. Jobb könyökével az öregasszony megpöccintette a kávéscsészét. A megcsörrenő porcelán egy sovány arcot és a vastag üveg mögött egy áttetsző szempárt látat.

A Miramar Caffé. Rudi fényképész meg a pálmája. Egyszer egy zürichi lapban látta ezt az arcot, a háború elején. Salzburgból utazott vonaton, vele volt Martin is az egyik ilyen, különben ritka kirándulásukon.

Ez ő, mondta Martinnak a szeme elé kapva a fülke ülésén felejtett újságot. Fénykép, alatta rövid szöveg. Halál Zürichben.

Sok évvel később még egyszer eljött. Hotel Venezia az Alsóvárosban, az udvari szárnyépület folyosója, melyet krizantémra emlékeztető, csipkés lámpaernyőkbe ültetett tejégek világítanak meg. A nagy ablakokon sötét bársonyfüggönyök. A szálló tulajdonosa, valamikori bűvész és szemfényvesztő vezeti végig a folyosón, s könnyedén megérinti a vállát, miközben lefelé lépkednek egy lépcsőn. Rózsaszínű ajtó, puha szőnyegek. A szobában fojtott a levegő. Öltözéke változatlanul a régi: sötét öltöny, könnyű selyemsál, kalap. A sovány arcon vastag szemüveg. Mintha akváriumából nézne kifelé.

Nos, itt vagyunk száz év múlva, szól, s a kezét nyújtja, anélkül, hogy lehúzná róla a kesztyűt.

Amikor megszólalt, Márta elégedetten elmosolyodott. Igen, valóban ugyanaz a hang, csupán egy árnyalattal mélyebb talán, de most más nyelven beszél, a hosszan elnyújtott magánhangzók híján a szavak megkeményedtek. S mintha gondolatolvasó volna, a férfi eloltotta a villanyt. A sötétben Márta könnyen megszabadult öltözékétől. Suttogva hajtogatta a férfi nevét, varázsigé gyanánt, mely végigutaztatja majd a hosszú strandon.

Ekkor pedig, a kihagyó tudat következő gondolatát be sem várva, a test a karosszékből a padlóra csúszott, és az összetört csészére meg a szőnyeg sötét arabeszkjére borult.

3.

Az asztalon kiterített kártyalapok rendje változatlan: a búb és a dáma veszedelmesen megközelítették a királyt, a három hetesből álló sorozat pedig utazást helyez kilátásba. A különös virág, mely a jós keze alól bomlik ki, túléli mind a mesehőst, mind a mesélőt.

Semmi sem végleges a világon azon a lakkos ládán kívül, melyet egy embercsoport kísér ki a kápolnából a sírhoz. A friss sírhalom úgy zár magába egy kihunytt világot, mint a kötés az ódon könyvet.

Olyan haláleset ez, amely nem fog túlságosan érinteni, gondolja magában Tibor, miközben a halottaskocsi mögött lassan lépeget a menet élén. A koporsó a fémidomokból készült keret plüsterítőjén fekszik. A fekete faküllős kerekek világosan kivehető nyomot hagynak az apró kavicsban. Tibor a bicepszén érzi Rita vékony ujjait. A júniusi nap melege verejtékcseppeket csalogat elő, melyek a hátgerinc mentén lecsusszannak, majd felszívódnak a pamut alsónemű puhaságában.

Amikor egy héttel ezelőtt Andrejnál volt, áthívták Dmitrij szomszédot, egy taskenti orosz. Dmitrij a családjával együtt már két éve Bécsben élt. Foglalkozása szerint operaénekes volt, aki mindig csak arra várt, hogy állandóra leszerződtessek, máskülönben pedig szívesen vetett kártyát a konyhaasztalon.

A virág, amelyet a kártyalapokból Dmitrij terített ki, a jobb felső sarkában a halál jelét mutatta azon az estén, a halálét, amely nem fogja különösebben nyugtalanítani Tibort.

Másnap meghalt Marthe Koppeans, Rita nagyanyja, hivatalosan Bécs legidősebb polgára.

Százhét évesen nem lehet meghalni, tűnődött Tibor. Az ilyen csak kileheli a párját úgy, hogy a tükör meg sem homályosodik tőle.

Amikor megérkezett a Koppeans család sírboltjához, a bécsi Központi temetőben a menet karéjban megállt a széles márványlap előtt. Ebbe már korábban beleragasztották Marthe Koppeans porcelán fényképét, amely valahol az emberélet útjának delén, korán elhalt férjéhez minél közelebb állította meg fölötte az időt. Mert Marthétól jobbra osztrák–

magyar tengerésziszlami egyenruhában Hans Koppeans mosolygott, aki a hajdanán volt 1915. esztendőben fejezte be rövid életét.

Tibort azonban pillanatnyilag az a személy foglalkoztatja, akit a kártyalegező jobb alsó sarkában fedezett fel az orosz. Két napja már, hogy gondolatban sorra vette páciensnőit, felidézgette hangjukat, amint megkönnyebbülten kelnek fel a fogászszékből, és a szalvétával megtörlik a szájukat.

A júniusi forróság csendjében a városkerület polgármesterének szavai hallatszottak. Annak a kerületnek a nevében szólt, ahol Marthe a legutóbbi harminchat esztendőt töltötte. Hosszú élete során, attól fogva, hogy a Monarchia összeomlása után Bécsbe érkezett, gyakran váltogatta a lakásokat mindaddig, amíg hozzá nem jutott a Hitzing csendjéhez.

Bágyadtan a forróságtól, Tibor gondolatban körbejárta mind a huszonhárom kerületet, még hozzá abban a sorrendben, ahogyan koncentrikus körökben sorakoznak az Alsóváros magja körül. A tizenegyedik kerület, a Simmering neve után kutatva emlékezetében, egy pillanatra megakadt a Favoritennál, hogy aztán végül a Liesingben fejezze be sétáját.

A koporsót lebecsátották a sírboltba, s most odajárultak a rokonok meg a közeli barátok, hogy egy-egy rögot vessenek utána. Ritával a karján odalépett Tibor is, lehajolt, majd a tekintetével kísérte a maga göröngyét, amely a lakkos koporsótető közepére gurult. Maga elé képzelte Marthe Koppeans sápadt, megkövült arcát, zöld, vizenyős szemét, melyben, miként a celluloidszalagon, egy egész évszázad panorámája villószik. Végleg kialudt egy emlékezet, végérvényesen a semmibe tűnt ezer meg ezer név, jelenet és erőteljes illat, a megerősített város utcáinak és zsákutcáinak labirintusa. Tibor egy hosszú, néptelen strandot látott, fürdőkabinok sorát, s a kabinok ajtaja mind zárva volt. Az utóbbi években, amidőn begubódzva élte oly távoli darabkáját hajdani életének, amely a szülővárosában zajlott a század elején, Marthe úgy érintkezett a házbellekkel, hogy mindenkinek valami más nevet adott. Gyakorta emlegetett bizonyos Beppót, meg a Valcano strandfürdőt emlegette.

Rita érintése a vállán, s az a mozdulat, amellyel félrehívta, egy pillanatra nyugtalanná tette Tibort. Hirtelen vágý éledt benne. Már az első temetés óta, amelyen tizenkét éves gyerkőcként jelen volt Szabadkán, a végtisztesség ünnepélyes csendje mindannyiszor felébresztette érzékiségét. Tekintete végigsiklott a gyászruhás nők csábos fenekeiken, verejtékcساتakos hónaljain, vaskos tomporain. A temetés mindig az élők

titkolt diadala, a következő áldozat kiszemelése, szembesülés a holtak birodalmának mérhetetlenségével. A női test utáni vágyat Tibor cseléd-könyves orvos korában érzi majd újra, amikor fehér köpenyben odaáll a fogászsék mellé. A női kezeket figyelte, ahogyan az ujjak görcsösen mélyednek a szék karfájának puha kárpitjába, vagy amikor a kéz nyújtott ujjakkal, lezseren pihen a combokon.

A taxiban, a városba vezető út egyhangúságában, Tibor előtt fölrémlt Marthe Koppeans sovány arca, aki most elnyugodva pihen Bécsnek abban a huszonnegyedik kerületében, ott, ahová egyszer mindenkinek el kell jutnia, s felmerült benne a kérdés, nincs-e valami vulgáris egy ilyen hosszú életben attól fogva, hogy nyolcvan-egynéhány éves korában átlépi az aggság küszöbét. S milyen is az az élet a lefüggönyözött szobákban, ahol műszerek szabályozzák hajszálpontosan a helyiség megvilágítását, páratartalmát és hőmérsékletét, akár csak az üvegházakban, vagy netán a múzeumokban, ahol preparált állatpéldányok élnek a maguk művi életét, üvegszemükkel révedeznek el távoli őshazájuk felé, melyet már csak a megfelelőképpen árnyalt színes térképek érzékeltetnek, amelyek ott lógnak a falon, az azonosító sorszámot, a latin elnevezést meg a fajt és alfajt feltüntető fémlap tőszomszédságában?

Miután elbúcsúzott Ritától és szüleitől, Tibor a Swedenplatzen kiszállt a taxiból, s gyalogszerrel indult ungargassei rendelője felé. Az utcákat róva úgy, hogy lehetőleg mindig a sovány délutáni árnyékban maradjon, az idő kategóriáján tűnődött. Lelki szemeivel egy néptelen strandot látott, kabinsorokat, és párhuzamos életeket, amelyek között a korhadt deszkák az érintkező pont. Marthe százhet éve halványan még begyűrűzik legközelebbi hozzátartozói életébe, de aztán a következő nemzedék emlékezetéből már teljesen kihull. Mert Ritának és Tibornak nincs utódjuk. Ami pedig a halál fölött is győzedelmeskedik, azok a fogak. S a férfi egy szempillantás alatt áttekintette a megboldogult fogzatának állapotát, ahol is mindkét fogsor, a beépített részleges protéziseket nem számítva rendkívül jó zománcozatú fogakat őrzött meg, olyan fogakat, amelyek túléltek azt a kriptát is, ahová temették Marthét.

Tibort a Tóth vezetékneve, amely németül – ejtésben – holtat, halottat jelent, némiképp érinthetlenné tette, olyképpen, mintha a halál és ő titkos egyezséget kötöttek volna. Míg él, dicsőíteni fogja a halál hatalmát, s ez a cimboraság, vélte, meghosszabbítja az életét.

Amikor ahhoz az épülethez érkezett, ahol lakott, s ahol egy emelettel feljebb, a rendelője volt, Tibor megkönnyebbülten úszott be a szecesszió korabeli palota márvány lépcsőházának hűvösébe. Ujjhegyeit a csigamenetes sárgaréz korláton csúsztatva gyalog ment fel a második emeletre, a rendelőbe.

4.

A görög tragédiaírók tanítanak arra, hogy a halandóknak ama utolsó sóhaja után ítélfelhető csak meg, hogy mennyi boldogság jutott osztályrészükrül földi életükben. Ez az utolsó sóhajtás pedig pontot tesz egy történet, egy utazás végére, melybe eleve be van építve az a kártyalap, amely lezárja a három hatosból álló tercet, az elkerülhetetlen vég vagy csak egy rövid utazás hírnökét, egy utazását, melyből nincsen ébredés.

Rita nagyanyjának halála, igaz, nem nyugtalanította túlságosan Tibort, de azon a délutánon, miközben egy sor páciensének szájüregével foglalatalkodott, Marthe Koppeans elszenderült arcának jeges nyugalma mégsem hagyta egészen közömbösen. Az idénynek végérvényesen vége, a strandon az utolsó kabint is bezárták, csak a sirály kiáltása töri meg a megszükrült víztükör csendjét, meg egy magános sétáló lépteinek koppanása, aki a hosszú híd nedves deszkáit rója.

Amíg figyelmesen gyógyszerlabdacstöt tömött Gauss nagyságos asszony bal alsó hatosába, Tibor egy hosszú vonatszerelvényt kísért ki a peronról. Ez nem a délutáni Ingeborg Bachmann-vonat volt Salzburgba, nem is a hamburgi Josef Haydn, hanem a Marthe Koppeans-vonat, s afelé az utolsó állomás felé tartott, amely a haldoklás órájában feltűnt. Amiközben szelíd eréllyel a fehér masszát nyomkodta Gaussné fogkoronájára, Tibor gondolatai a csendes Hermész utcában jártak, a Hitzingben, ahová Ritával ment el egy éjszaka, hogy megismerkedjék a lányzüleivel és nagymamájával. Hetvennégy őszén történt ez, amikor először jött Bécsbe.

Noha már nagyon öreg volt (hogy milyen öreg, azt Tibor alaposan megtapasztalhatta a Bécsben töltött esztendőkr során), Marthe Koppeans élénk érdeklődéssel hallgatta minden szavát, Szabadka említésére pedig, a megátalkodott monarchista reflexével, csak elmosolyodott keserűen.

Tibor a Porečba tartó autóbuszra várakozva a pólai repülőtéren ismertette meg Ritát. Póla vala az a város, ahol Marthe született, az 1886. esztendő első napján.

Amikor Gaussnét kikísérte, Tibor légüres térben találta magát. A következő páciens megérkezéséig kerek negyven perce volt. Az ablakhoz lépett, amely az esti Ungargasséra nyílt, ahol a komor homlokzatú házak sorfala között villamossínek kígyóztak. Rita és Tibor nyolc évvel ezelőtt lakást és rendelőhelyiséget vett a harmadik kerületi Ungargasséban. Az ablaknál álldogálva Tibor, mint egy klaviatúra billentyűin, úgy pötyögtette végig a bécsi fehér és sötét esztendőök sorát. Andrejnak és feleségének ma este kellene megérkeznie Belgrádból, gondolta. A jugoszláviai háború miatt Andrej elhagyta Belgrádot, s már egy éve Bécsben dolgozott. Kezdetben Tibornál, feketén, később pedig Tibor segítségével, gyengén fizetett állást talált az egyik közületi ambulancián. Egyévi különélés után Andrej felesége, Olga is rászánta magát, hogy kijön Bécsbe. Tibort nem csupán a baráti vonzalom fűzte Andrejhoz. Ez sorstársi vonzalom volt. Önmagát látta Andrejban, amint – igaz, kedvezőbb időben – új életet kezd az otthontól távol. Az egyetlen dolog, ami miatt irigyelte a hat évvel fiatalabb Andrejt, Olga életkora volt. Kis híján két évtizeddel volt fiatalabb Ritánál.

Tibor este fél nyolckor kilépett a lakásából, majd miután leliftezett a garázsba, gépkocsin a Hitzingbe indult. Lassan hajtott, gyönyörködve a város fényeiben, amelyek annyira hiányoztak neki ifjúkorában. S miközben autója a bécsi utcák esti nyüzsgésében siklott, jelenléte csupán egy pont volt a város sűrűn teleírt partitúráján.

Ezer meg ezer ilyen, hosszabb vagy rövidebb tartamú jel nyüzsgő és hangol a város szimfóniájában. S valamennyi egy-egy téglája a kompozíció finom architektúrájának. A Gürtelt elhagyva Tibor gyorsabb menetre kapcsolt. Valami csodálatos repesés feszült mellkasában, úgy érezte, negyvenhét évesen is élete prológusát éli.

Minden érzékszervével vételezte ennek a hangyabolynak a lüktetését. Arcokat látott, amint összeesküvőkként hajolnak a kártyavető asztalok fölé, munkában megfáradt embereket látott, amint – mielőtt hazamenének – megisszák mindennapi sörüket a kocsmában. A lebocsátott függönyök mögött, van, aki naplót vezetett, s van, aki szeretkezett. Múlt – az nincs, morfondírozott magában Tibor. Csak eseménysorok vannak, vége-hossza nincs eseménysorok, muslincarajok az alkony órájában a víz fölött.

5.

Vasúti forgalmista egyenruhában bukkant elő azon a fülledt júniusi délutánon, majd lassú léptekkel elhagyta a kelebiai vasútállomás vetette sötét árnyékot. Amikor a peron közelébe ért, Olga vékony bajuszkát figyelt meg a hosszúkás, barázdált arcon. Két kerek üveglap (keret nélkül) utánozta rajta a szemüveget, egyébként Olga kedvenc írónak elengedhetetlen rekvizitumát. Igen, mert pontosan ilyen szemüveget visel Fernando, miközben az írópultnál áll, és versekbe bújtatja identitását, amikor is hol mint Ricardo Reiss, hol pedig mint Alvaro de Campos vagy Alberto Caeiro szerepel . . . Mindegyiküknek megvolt a maga jellegzetes mérge, s mindjét Fernando Pessoa itta ki pulpitusa mögött. Amikor beesteledett, megindult a Durradores utcán, és mint a pók csapott le a magános csellengőkre a kis üzletek kirakatai előtt, az Alsóváros kávézóiban vagy a Benfica felé tartó túlsúfolt villamosokban.

Ugyanilyen szemüveg nagyítja fel Konstantin világát is. Alexandria forró utcáit, a városét, melynek kereteiből sohasem fog kilépni. Ehelyett mind mélyebbre merült az est csábító színeiben villózó, sötét zugokba, el-elkapta a fiatal emberek rejtélyes mosolyát, akiknek érzékisége megdobogtatta a szívét. Ellenszolgáltatásul versekben emelt nekik örökkévaló síremléket. Árnyékként suhant Konstantin, a császári nevet viselő nagy magányos, a versfaragó, ki hírrel-dicsőséggel mit sem törődve, szülővárosának palotáinál is maradandóbb verseket csinál.

De hát ilyen szemüvege van Pavlénak is azon a háború vége előtt készült, gimnazistasapkás fényképén. Negyven évvel később, a starnbergi étterem teraszán napszemüveg sötét lencséje fogja eltakarni egy szempár szapora pillogását, miközben Olga emlékezetből sorol fel könyvcímeket Pavle könyvtárából. *Bűvészkönyv. A piramisok titka. Dorian Grey arcképe. Az asztapovói állomás utasa. Életem krónikája . . .*

Egy testes asszony kék kocsit húzott a peronon végig. Hideg sört és üdítőket kínált az utasoknak. Olgáék ablaka alá érve megállt, s fürkésző pillantással méregette a férfit meg a nőt, akiknek külseje annyira elütött az Avala expressz utasainak megszokott külsejétől. Aztán továbbkacsázott a peronon.

A forgalmi tiszt még egyszer végigpillantott a narancsszínű szerelvény hosszán. A rövid sípszó még akkor is Olga fülében visszhangzott, amikor a vonat egy rándítással elrugaszkodott az állomástól. Látóköréből el-

tűntek a magyar vámosok, az asszony a kis kocsival, el a kelebiai vasútállomás néptelen verandája, egyedül a forgalmista hosszúkás arca lebegett még sokáig a kiégett, szürke fűpusztaság fölött.

Egyedül voltak a fülkében. Andrej valamilyen tankönyvet böngészett. Suttogva mondta fel a könyv aláhúzott részeit.

A vasúti forgalmista megjelenése a magával hozott könyveire terelte Olga figyelmét. Azzal, hogy búcsút mondott Belgrádnak, bizony, jócskán megbomlott otthoni könyvtárának egyensúlya. Két nagy bőrönd fenekén utaztak kéziratos tanulmányai, a szótárak és a jegyzetanyag. Az elforgó magyar síkságot nézve a vagon ablakából, Olga a dolgozószobájától búcsúzkodott. Gondolatban a címeket sorolta abban a sorrendben, ahogyan a könyvek a polcon álltak, ezzel is enyhítve az utazás egyhangúságát.

A szürkület kihunyásával Olga mind közelebb ért ahhoz a városhoz, amelyben egyszer, hajdanán, az ő Pavle nagybátyja élt. A mélyére szállt ennek a kurtán csattanó szónak, mely gyermekkorától fogva a fülébe vésődött, ott misztikusan visszhangzott, s most mágneses erővel húzza le az örvénybe, mintha az első pillanattól fogva, már akkor neki rendelték volna ezt a várost, amikor édesanyja szájából először hallotta a nevét.

Egyszertendei különélés után Olga az utolsó homokzsákot is kidobta a kosárból, így megszabadította léggömbjét a föld béklyóitól. Egy könyvtornyokkal megrakott szobát hagyott maga mögött, meg azokat a szilárd kontúrokat, amelyeket az asztali lámpa ernyője teremt maga köré. Kített a házasság üdítő megpihentetésének periódusa.

Amikor Andrej, több mint két évvel ezelőtt, előérezvén, hogy a belgrádi alkonyulat sokáig eltart, megpendítette a lehetőségét, hogy Bécsbe költözzenek, Olga elutasította még a gondolatát is annak, hogy éppen ebben a városban induljanak el számkivetettségük kalandos útján. Miként a kútból, sorjázta elő a jelenetek Pavle elbeszéléseiből. A mind reménytelenebbé váló belgrádi helyzet megtörte Olga ellenállását. Munkahelyén, a Központi Könyvtárban történt félreértések arra a válaszütra taszították, ahol Andrej már építgette új egzisztenciáját. Minthogy az osztrák előírások szerint a fogászat az orvostudománynak csupán egyik szakterülete, következésképpen annak, aki fogászként magánpraxist akar folytatni, orvosi diplomával kell rendelkeznie, Andrej, negyvenéves fejjel, újra orvostanhallgató lett.

Az az egy év, amíg külön éltek, fontos próbatétel volt mindkettőjüknek. Erre a hallgatólagos válásra – különben Olga ragaszkodott hozzá

abban a hitben, hogy házasságuk egyszerűen kiüresedett – a gyengédségek és a szenvedély eget verő erupciói cáfoltak rá minden alkalommal, amikor Belgrádban vagy Bécsben találkoztak.

Amikor a vonat befutott Budapestre, Andrej letette az ülésre a kezében tartott könyvet. A magyar főváros esti fényeit nézte. Az utcákon sárga villamosok siklottak.

A Keleti pályaudvar üvegkupolája alatt Andrej megkérdezte Olgát, tudja-e, hogy hívják a repülőtéri kifutópálya fénytesteit.

Olga tagadólag rázta a fejét.

A landolás fényeinek, mondta Andrej.

A landolás fényei pedig valójában három órával később tűntek fel szemük előtt, amikor a lassító Avala expressz végighaladt a bécsi Déli pályaudvar alsó platformja peronlámpáinak sorfala között.

Már fél tizenegyre járt, amikor a taxi a hatodik kerületi, Müllergasse utcai ház elé kanyarodott. A 48-as számot viselő épület bejárata előtt Olga előérezte, hogy a kelebiai vasútállomás keszeg forgalmistája ezentúl állandó lakója lesz gondolatainak. Felismerte a lépcsőház topográfiaját, majd a második emeleten szemével megkereste az aranyszín névtáblát: Huber.

A harmadik emeleten a lakás világossárga falai fogadták. Olga kinyitotta a nappali szoba ablakát, kihajolt, s mélyen belélegezte az enyhe júniusi levegőt. Az éjszakai pillangók ott ácsorogtak az utcasarkokon. Átellenben, az újságáruda bejárata fölött, fényreklám villódzott. Az előszobai ablakon kinézve a keskeny udvar túlsó oldalán, szomszédjuk, a taskenti orosz még világos ablakaira látott rá.

Mielőtt lefeküdtek volna, kicsomagoltak. Az iratgyűjtőket meg a könyveket Olga gondosan szétrakosgatta a nappali szoba egyik sarkában álló íróasztalon. Az inventárium más része a polcokra került, itt is, ott is barikádokat emelt. Amikor éjfél tájban Andrej aludni ment, Olga még folytatta a munkasarok rendezgetését. Éjfél után két órakor aztán maga is kinyújtózott Andrej oldalán, s megkönnyebbülten köszöntötte a kezét, amely a combjára tapadt. A tárgyak határozott körvonalakat öltöttek a nyári éjszakában. A fiatalasszony többfelől érkező, titokzatos lüktetéseket érzett.

A sarkig kitért hálószoba ajtaján át a kiürített bőrönd púpját látta a komódon. A szegletben az állótükör jeges felülete csillogott, egymásra tornyozva itt hevernek mindazok, akik megfordultak ezen a tájon, ki tudja, mióta, a század eleje óta, a két háború között, a fűtetlen Bécsben

a negyvenes évek végén. De a Pavle idejebeli Bécs nem létezett már. A Venezia Szálló nem szerepelt a szállodák névjegyzékében. A nemlét mélységeibe süllyesztve klienseit, maga is elsüllyedt. De az is lehetséges, hogy kitaláció volt az egész, azoknak az olvasmányoknak a hatása, amelyeket Pavle valósággal falt a háború éveiben. Vagy még egy kétségbeesett kísérlet volt csupán, hogy megbotránkoztassa azt a lényt, aki mindenestül arra a világra emlékeztette, melyet – erőteljes karcsapásokkal szelve a Mura jeges vizét – mindörökre maga mögött hagyott.

Andrej keze végigsiklott Olga combján. A fiatalasszony mély tisztelettel viseltetett e kéz, a hosszú, csontos ujjak iránt. Ujjhegyeinek érintése mindig nyugalommal töltötte el, emlékszik, már első találkozásuk óta a rendelőben, amikor szorongva várta, hogy a kis tükröcskével kísért fémszonda megállapodjék valahol, és belekaristoljon a fogzománcba.

Négy hónappal később újra eljött. Hogy leszedesse a fogkövét, mivel ki tudja, hanyadszor, abba hagyta a dohányzást.

Engedje el magát, kisasszony, mondta Andrej, s tenyerével megérintette a vállát.

Az utolsó páciens volt az délután, s amíg Andrej a fertőtlenítőbe helyezte a műszereket, Olga a sapkáját igazgatva egy pillanatra megállt az előszobában. Együtt hagyták el a rendelőt.

A két fogkőtisztítás között eltelt egy évben Olga letette a magiszteri szigorlatot az egyetemen, és egybekelt Andrejjal.

Csakhogy 1987 őszén, amikor Olga huszonhét, Andrej pedig harmincöt éves, s amikor az élet egy hosszú, kellemes utazásnak látszott, a sötét műhelyekben, ahol az alattvalók milliói számára a „mindennapi élet” szókapcsolatba sulykolnak bele ilyen-olyan tartalmat, egy új víziót kezdtek kovácsolni. Ők ketten azonban akkor még nem érezték a hideg fuvallatokat, amelyek majd jéggé dermedztik egész hazájukat.

Október végén nászútra mentek Portorožba, s a Hotel Pallasban szálltak meg. Az adriai partot piszkoszöld hullámtarajok nyaldosták.

Virágzott a tenger.

A sekélyből Olga kiemelt egy szürke kavicsot, melyre finom, fehér kapillárisok hálója tapadt. A vizes kő a tenyerén olyan volt, mint az agyvelő egy darabja. Olga az ilyen talizmánok egész gyűjteményét őrizgette, nos, hát ez a portoroži kavics is közéjük került.

Azon a napsütéses héten Triesztbe is kirándultak, s a Ponte Rosso nyüzsgésében Olga megmutatta Andrejnek a Berlitz iskola épületét, amely a Canale Grandéra néz.

Ebben az iskolában a század elején James Joyce tanította az angolt, magyarázta Olga, ekképpen avatva be Andrejt a maga világába.

Miközben Andrejhoz simulva ezen az első bécsi éjszakájukon lassan álomba szenderült, Olga elrémülten állapította meg, hogy ő maga nem-sokára harminchárom éves lesz, Andrej pedig fölváltotta az ötödik X-et.

Kora reggel félálomban kísérte ki a távozó Andrej lépteit. Egy pillanatra kinyitotta a szemét, a nappali szoba asztalán ott látta az iratgyűjtőket, majd újból mély álomba merült.

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

NYUGAT-BÁCSKAI JÉZUS SZÍVE-KULTUSZ ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNETI VONATKOZÁSAI

SILLING ISTVÁN

A védőszentek tiszteletének kutatása napjainkban szép eredményekkel jár szinte az egész magyar nyelvterületen. S nem is új keletű érdeklődésről van szó, hiszen századunk egész folyamán történtek ilyen irányú vizsgálódások teológusok, művelődéstörténészek, néprajzkutatók, művészettörténészek részéről. Azonban a Biblia újszövetségi részének legfontosabb személyét, Jézus Krisztust nem soroljuk a szűkebb értelemben vett védőszentek közé, hiszen ő a Biblia szerint maga a Szent, az Isten fia, akihez mindenki mindenkoron fohászkodhat. Az egyetemes egyháztörténet sokat foglalkozik Jézus Szíve tiszteletével, de a népi vallásosság szakirodalmában nem találtam olyan leírást, amely Jézus Szívének, a szeretet szinonimájának kultuszáról szólna. Egy eléggé még fel nem tárt területtel állunk tehát szemben. A Jézus-kultusz különböző formáit ismeri az egyházi szakirodalom. Az ősegyház központi kultusza a Jó Pásztor volt. A középkoré pedig a ferencesek által terjesztett keresztútjárás. Akkor honnan ered a napjainkban olyannyira fokozott Jézus Szíve-tisztelet?

A Jézus Szíve-kultusz valójában nagy tradíciójú keresztény ájtatosság, mai megnyilatkozási formájában azonban újabb keletű. Alacoque Szent Margit életét tanulmányozva bukkanunk a Jézus Szíve-tisztelet hirdetésének szükségességére. A franciaországi szent életű apáca a XVII. század hetvenes éveiben látomásaiban Jézus szeretettől lángoló szívét látta. Ő kapta a küldetést, hogy terjessze a Szent Szív tiszteletét, hogy gondoskodjék annak ünnepéről, s hallhatta a Szív titkait. Tudnunk kell azonban, hogy Alacoque Szent Margit csodálatos értesülései a XVII. századi Franciaországban történtek, ahol Jansen leuveni hittudós és hívei teológiai mozgalmat indítottak többek között a gyakori áldozással szemben. Ez pedig az oltáriszentséghez való járulás ajánlókától, a bűnbocsánattól, és ezáltal az üdvözülés lehetőségének reményétől fosztja meg a hívőket.

A jansenisták a jezsuita oktatás dogmáit bírálták. Ezért nem véletlen, hogy épp a jezsuiták vették fel velük a harcot. S Alacoque Szent Margit kolostorának

vizitációs elöljárója is éppen jezsuita atya volt, aki bátorította az apácát a krisztusi szeretet és megbocsátás hirdetésére. Mindaz, amit a jezsuita atyák és Alacoqué Szent Margit Jézus érzelmeiről állítottak, az az Istenfia szívében – az érzelmi és a lelki élet központjában – lakozik, így az ezeket tápláló Szent Szív tiszteletét hathatósan terjeszteni igyekeztek. Ennek a szeretetnek a magunkhoz vétele szentáldozáskor történik, ezért a jezsuiták az oltáriszentséghez való járulás gyakoriságának szükségességét tovább hirdették. Ugyanakkor az Alacoque Szent Margit által hallott kilenc titok egyike is szorosan összefügg ezzel, mely szerint aki az év kilenc hónapjának első péntekjén a szokásos böjt mellett meggyón és megáldozik, azt Jézus Szíve nem hagyja elkárhozni, annak megadatik a halála előtti bűnbánat és az Úr testének magához vétele.

A janzenistákat a pápa természetesen kiközösítette, s a jezsuiták tovább hirdették Jézus Szíve tiszteletét, és általánosan elterjedtté tették az általuk bevezetett júniusi ünnep megülését. Az egész egyházra érvényes és kötelező ünneppé IX. Pius pápa tette 1856. augusztus 23-án.

A Kárpát-medence déli végei a XVIII. század kezdetére szabadulnak csak fel a török járom alól, s ekkor kezd ismét keresztényekkel benépesülni a Délvidék. Az újratelepítést irányító bécsi uralkodóház érdekeinek megfelelően az új lakosság zöme római katolikus vallású lett, így a magyarok, a németek java része, majd a szlovákok egy része is, valamint a délszlávok közül a sokácok és a bunyevácok. Jézus Szívének tisztelete korán jelentkezik ebben az újraéledő Bácskában. A falutelepítési engedéllyel együtt járt a templomépítési kötelezettség vállalása is. A templom védőszentjének kiválasztásakor az egyházi hatóság szava volt a döntő. Kilenc, a mai vajdasági Bácskához tartozó templom patrocíniuma lett Jézus Szíve. Ezek: Futak, Mosorin, Sóvő, Torzsa, Királyhalma, Zenta, Cservenka, Tavankút és Apatin, valamint négy kápolnát szenteltek a Szent Szív tiszteletére: Szondon, Németpalánkán, Szilbereken és Magyar-kanizsán. Ez valóban tekintélyes szám, pedig e nagytájon nem is volt, nincs is jezsuita rendház. Az egyházmegyei központ azonban Kalocsán volt, s mint tudjuk, a jezsuiták egyik alföldi központja éppen Kalocsa volt. Így tehát az ő sugallatukra kapott a Bácska ennyi Jézus Szíve-szentélyt, míg például a szomszédos bánáti terület, a mai becskerek egyházmegye egyet sem. A belgrádi egyházmegyében pedig egy van, Niš városában Közép-Szerbiában.

Az említett kilenc bácskai templom közül nem áll már a mosorini, de épül az új Topolyán. A kápolnák sorsát illetően pedig el kell mondanom, hogy Németpalánkán és Szilbereken (Nova Palanka és Bački Brestovac) a II. világháborút követően a korábbi német lakosság helyére újabb érkezett. E két nyugat-bácskai falu Jézus Szíve kálváriakápolnája idővel, sajnos, az emberi felelőtlenség áldozatává lett. A magyarkanizsai (Kanjiža) temetőkápolna ugyan áll még, de funkcióját a nagytemetőben átvette már az újonnan épült ravatalozó. Meg kell említenem, hogy ebben az észak-bácskai kisvárosban található a legnagyobb és legszebb vajdasági szabadtéri Jézus Szíve-ábrázolás,

egy impozáns méretű bronzszobor, a kolozsvári Szeszák Ferenc műve, aki a világhírű Strobl Alajos tanítványa volt. A szobor dedikációja a következő:

Jézus Szentséges Szívének ajánlja Bata Sándor
és neje Remete Viktória 1908.
Isten dicsőségére javíttatta 1975. évben Dukai Sándor
és neje Nagy Hermina.

Visszatérve a kápolnákra, csupán az 1842-ben épült szondi kálváriakápolna, a temető mellett, ma vikária, tölti be elsődleges szerepét ma is.

Ezzel már ki is tértem szűkebb kutatási területemre, Nyugat-Bácskára. Az itteni templomok zömében van Jézus Szíve-oltár, például a zombori plébánia-templomban és a karmelita rendház templomában is. Ez utóbbi mellékoltár emelvénye is Jézus Szíve-domborművekkel díszített. A bal oldali éppen Ala-coque Szent Margit nővér Jézus Szíve-látomását idézi meg. Van Jézus Szíve oltár az apatini nagytemplomban, míg az apatini újtemplom éppen Jézus Szíve tiszteletére épült. De van ilyen oltár Telecska, Szond, Kerény, Kupuszina templomában is. Jézus Szíve-szobor vagy -kép van Csonoplya, Bezdán, Szilágyi, Gombos, Monostorszeg, Kupuszina, Nemesmilitics templomában. És itt van a már említett szondi kápolna.

A Nyugat-Bácskában lelkipásztori teendőket ellátó papok egészen századunk közepéig Kalocsán végezték tanulmányaikat, ott szentelték pappá őket. Jézus Szívének tiszteletét kellőképpen elsajátították az érseki székhelyen, s ezt a vidék templomaiban, mint láthattuk, kamatoztatták.

A jezsuita szerzeteseken és a Kalocsán tanult lelkészekon kívül az 1860-ban alapított Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek is hathatósan terjesztették a megyében a Jézus Szíve-kultuszt. Zárdájukat Zomborban 1877-ben építtette Haynald Lajos kalocsai érsek, s így a megyeközpont erős kisugárzású lett a környékre, vagyis Nyugat-Bácskára. E nővérek terjesztették a Mária szeplőtelen szíve tiszteletét is vidékünkön.

Zarándokhelyé egyik bácskai Jézus Szíve-templom sem vált, azonban a zentai templom búcsújára Adárról, Moholról, Adorjánból, Felsőhegyről érkeznek hívek; a királyhalmi ünnepre Kispiacról, Ludasról, Hajdújárásról. A jobbára sokárok lakta Szond (korábbi magyar és német lakossága sosem volt túlsúlyban) kápolnáját is felkeresik a szomszédos Szilágyi és Doroszló búcsújai. Doroszlóról, a legismertebb bácskai Mária-kegyhelyről egyedül ide mentek gyalog a búcsújáró falubéliek. Jézus Szíve ünnepén itt még ma is miséznek horvátul és magyarul, régebben németül is.

A nyugat-bácskai Prigrevica-Szentiván (ma Prigrevica) temetőjében egy csodálatos Jézus Szíve-emlékmű állt 1893 óta a szintén Kalocsán nevelkedett Rónay István pap és költő sírja fölött. A szobor talapzatának oldalain Rónay

verseiből vett magyar, német és latin nyelvű részletek. A latin nyelvű ekképpen szól:

*Ecce cor, quod nos amavit
Sanguine dum lavavit!
Adorandum nunquam satis
Miraculum charitatis.*

*Cordium cor, lumen clarum
Salve sidus animarum!
Pangimus te mirabundi
Sola salus huius mundi.*

(A részlet Rónay István: Hymnus gloriae sanctissimi cordius Jesu davotus című verséből való.)

Az emlékmű maradványai ma is kivehetőek a prigrevicai temetőben a sűrű borostyánfolyondár között.

Az egész Nyugat-Bácska területén, mint másutt is a katolikus világban, június hónap Jézus Szívének hónapja. Ezt a júniusi ájtatosságot először Párizsban tartották meg 1833-ban a Notre Dame (des Oiseaux) zárdában. Ilyenkor mindennap elvégzik a templomban Jézus Szíve litániáját, általában a napi mise után. Bezdánban például, ha egy nap több misét tartanak, akkor az első mise, vagy ha van, akkor a nagymise után. Ugyanígy az oltáriszentség kitételekor, vagy szentségimádáskor is az oda illő Jézus Szíve litániát végzik a templomokban.

Vidékünk több falujában az úrnapi körmenet négy sátra közül az egyikben Jézus Szíve-oltárt állítottak fel. Így volt Bezdánban. Szilágyiban a keleti, a mindenkor piros színű virágokkal díszített sátorban állt Jézus Szíve-szobor az oltáron. Ezen a kicsiny és fiatal, pár év híján alig százéves nyugat-bácskai településen a körmenetben Jézus Szíve-legények vitték a hordozható Jézus Szíve-szobrot. Öltözékük polgári volt, csak a vállukon átvette viseltek fehér szalagot, melyre a *Jézus Szíve, szeretlek én* szöveg volt hímelve.

Kupuszina (Bácskertes) nem ilyen fiatal község. Egyidős a többi nyugat-bácskai faluval; a XVIII. század közepén létesült egy régi, középkori helység helyén. Ebben a színmagyar, római katolikus faluban Jézus Szíve méltó tiszteletnek örvend. Ünnepe, ahogyan arról már szóltam *Templomok, szentek, imádságok* (1992) könyvem *Kilencedek a bácskai Kupuszinán* című tanulmányában, a fél falu számára fogadott ünnep, s majdnem mindenkinek dologtiltó nap. A reggeli szentmisét sokan látogatják, talán annyian, mint a vasárnapi nagymisét. Tiszteletére nagy kilencedet, a legnagyobbat tartják, amely Alacoque Szent Margit látomása és a jezsuita atyák hirdetésével terjedt el a katolikus hívők között. Ez az első pénteki kilenced. Ezeken a napokon a misén kint van az oltáriszentség, elimádkozzák és éneklük a Jézus Szíve-litániát, a pap pedig a mise után szentségi áldást oszt. A kilencedet végzők e napon gyónnak

és áldoznak. Különbön mindenki úgy igyekszik, hogy e nagy kilencedet október első péntekjén kezdje, s így júniusban, Jézus Szíve havában fejezheti be.

A kupuszinai Szent Anna-templomban van Jézus Szíve mellékoltár. Oltárképét J. Kessler bécsi festőművész készítette 1877-ben a Stefansdom ismert ilyen képe alapján. Az ünnepen innen misézik a falu papja. Ezt az oltárt leginkább piros virággal díszítik. Ezen az oltáron áll a Prágai Kisjézus öltöztető szobra is.

Júniusban a kupuszinai templomban is mindennap elhangzik a Jézus Szíve-litánia a mise után, míg a vasárnap délutáni litánián-vecsernyén szintén ezt imádkozzák, éneklük e hóban.

A templomban régebben minden újhoid vasárnap, mostanában a hónap első vasárnapján szentségimádás, szentségkitétel van. Ilyenkor is a Jézus Szíve-litániát végzik.

A kupuszinai templomban van még egy szép magas Jézus Szíve-szobor is. A tizenhárom templomi lobogó közül héten van Jézus Szíve-kép. Az egyik fehér hízmészű fehér slingelt lobogó Jézust ábrázolja, amint szívére mutat. Felette lyukhízméssel írva: Jézus Szíve. Ennek párja a Mária Szíve-lobogó. Ezeket viszik a zarándokútra induló kupuszinaiak. A többi lobogó régebbi. Van két piros bársony lobogó, rajtuk egyik oldalon a Jézus Szívét ábrázoló olajnyomat, míg a másik oldalon Mária Szíve. A két fehér selyem lobogón úgyszintén egy-egy Jézus Szíve-, illetve Mária Szíve-kép. A zöld szövetből készült két lobogó közül az egyikken szintén van Jézus Szíve-nyomat.

A falu templomában a szentély és a hajó közötti boltíven a magasban a tövisszuszorúval övezett, lángoló szív képe látható.

Az új szöszékre, illetve prédikációs állványra ajándékozott terítők közül az egyikre Jézus Szíve alakot szőttek a szomszédos Monostorszeg (Bački Monoštor) faluban a sokác asszonyok. A régi oltárterítők közül kettőnek a közepén szép aranyhízmészű szív alak.

A kupuszinai templom előtt három szakrális emlékmű: a jobb oldali Jézus Szíve-szobor, talapzatán a felajánlással:

Isten dicsőségére emeltették Guzsvány Anna
és férje Koleszár Pál 1906.

A bal oldali szobor Mária Szívée.

A faluban is van egy szoborfülke a fő utca 61. számú házának a kerítésében. Ez Kupuszina legfiatalabb egyházi jellegű emlékműve: benne Jézus Szívének szobra. A nép Fridrikéké kápolnának nevezi. Dedikációja:

Isten dicsőségére emeltette Fridrik Imre
és neje Balogh Erzsébet 1965.

A kupuszinai temetőben kápolna nincs. Néhány sír fölél szoborfülkét állítottak. Egyikükben, a Lovász család sírboltján, Jézus Szíve-szobor áll.

Több síremléken látható Jézus Szíve-ábrázolás: porcelánkép, karcolt rajz. Igen sok márvány síremléken a befejező szöveg a következő: Jézus Szíve könyörülj rajtuk! vagy Jézus szentséges Szíve könyörülj rajtuk!

E gyakori fohász éppen az üdvözülés reményét és vágyát fejezi ki, melyet Jézus az ő Szent Szíve tisztelőinek ígért.

Korábban két ház oromzatfülkéjében is állt Jézus Szíve-szobrocska.

A falu házainak hagyományos tisztaszobáiban a két külön álló díszes ágy fölött, a fő helyen egy-egy Jézus Szíve-, illetve Mária Szíve-szentkép (olajnyomat) függ. Szinte minden házban található egy-két kisebb-nagyobb porcelán- vagy gipszfigura, az elterjedtebb lourdes-i Mária-figurák társaságában, mely Jézus Szívét ábrázolja: búcsúi, zarándokúti emlék. Amely családban (Sóta, Péter stb.) e tisztelet nagyobb, ott a nagyszobában egy méter magas, sőt magasabb szobor is található, kis oltárnak kiképezett állványon, amelyre a Szent Szív ünnepén virágot tesznek, gyertyát gyújtanak, amely egész nap ég (tehát külsőségekben is megadják a tiszteletet), s ide jön a család e napon magánjátatosságra. Ezek a családok felajánlották magukat Jézus Szent Szívének.

Újabban a nászmisén a kántor, a jegyesek vagy szüleik kérésére, a *Jézus Szíve, szeretlek én . . .* kezdetű egyházi éneket éneкли. Hasonlóképpen történik Doroszlón is, azzal, hogy ott a templomból kifelé tartó ifjú párt kíséri ez az ének. Telecskán is dívik ez a szokás, sőt az észak-bácskai Horgoson szintén.

Szintén nem régi szokás, hogy temetéskor a temetőben, a sírnál a kántor és a pap, ma már néhány asszony is, a *Jézusom édes Szíve . . .* kezdetű éneket éneкли.

Az 1960-ban Szabadkán megjelent első vajdasági magyar római katolikus imakönyv, a *Hitélet* a leginkább használatos ilyen könyve a nyugat-bácskai magyarságnak. Kupuszinán is ez a leghasználatosabb. Ebben megtalálhatjuk Jézus Szívének ígéreteit; a Jézus Szíve-litániát; XIII. Leó pápa felajánlását Jézus Szentséges Szívéhez; egy engesztelő imát Jézus Szentséges Szívéhez; a családfelajánlás szövegét. Az énekek közül pedig a következő kezdősorúakat:

- Jézus szíve, öntsd szívembe lángoló szereteted . . .
- Jézusomnak szívén megnyugodni jó . . .
- Jézus Szíve, legtisztább szív . . .
- Jézus Szíve, Jézus Szíve, jöjj el hozzánk égnek kincse . . .
- Jézus Szívét dicsérni jöttünk el misére . . .
- Jézus tiszta szent Szíve, szeretet oltára . . .
- Térdet hajtva imádunk, Jézus kegyes Szíve . . .
- Ó, kegyes Jézus szent Szíve, ezerszer üdvözlünk . . .
- Ó, örök szeretet nagy mélysége . . .

Ima- és énekeskönyveink közül használatos még az *Orgonahangok*, az *Örök-imádás*, a *Szent vagy, Uram!* című, melyek mind magyarországi kiadványok, s ezekben is szép számmal található imádság vagy ének Jézus Szívéhez.

A kupuszinaiak imakönyveiben megannyi különböző kis szentkép található, melyek más-más helyről, különféle alkalmakból kerültek a tulajdonos birtokába. Ma már legtöbb a környező települések újmiséis papjainak ünnepére készül, a Bibliából vett idézettel hátlapjukon, így örököltve meg ezt a szép eseményt. Osztanak ilyeneket papok évfordulóin, templomi évfordulókon, fontos ünnepeken. A képecskék között a Jézus Szívét ábrázolók is megtalálhatók, azonban ezek sorra zarándokúti emlékek, s főleg az olaszországi, leginkább római templomokból valók. Jelzik ezt a rajtuk található szövegek:

– SACRO COURE di GESÚ

– NOVENA IRRESISTIBILE AL SACRO COURE DI GESÚ.

De van horvát nyelvű felajánlás is:

– Posveta Presv. Srcu Kralju naroda,

mely XIII. Leó pápa imájának fordítása.

Az ábrázolások „eleinte a Szent Szívet inkább önállóan festették, rajzolták. A Szíven a töviskorona, a kereszt, a Seb is szerepel, valamint a szerelmet kifejező lángok” (Müller, 1944). Később már Jézust is festik, amint szívére mutat. Vidékünkön az 1995. évi doroszlói kisasszony napi búcsúban is láttunk kb. 40–50 cm magasságú, gipszből készült Jézus Szíve-szobrot árusítani.

Ezek az apró képek és a többi ábrázolás is a Jézus Szíve-tiszteletet hirdetik, és Alacoque Szent Margit szerint, aki ezeket nyilvánosan vagy magánjelleggel tiszteli, az Úr különös áldását elnyeri. Bizonyára innen ered ezek gyakorisága a nyugat-bácskai magyar katolikusok körében is.

IRODALOM

Müller Lajos S. J.: *A Jézus Szíve-tisztelet története*. Budapest, 1944

Silling István: *Templomok, szentek, imádságok*. Újvidék–Tóthfalu, 1994

Weisbender, Joseph: *A szentek élete*. Budapest, 1990

Népi vallásosság a Kárpát-medencében I. S. Lackovits Emőke szerk. Veszprém, 1991

POLITIKAI ESSZÉ

KÖRÖK A HOMOKBAN

MAJOR NÁNDOR

A HÁTTÉR

1995. december 21-én. – Megkaptam az újságkivágást a *Magyar Nemzet* 1995. november 18-ai számából, amelyet Burány Nándorral az íróegyesület kongresszusának szünetében Budapesten sebtében átfutottunk. Interjú Fejtő Ferencsel kiadásra kerülő könyveiről, közben rövid vázlat Trianon utóhatásának mai franciaországi kicsengéseiről. „Magyarországgal különös igazságtalanságok történtek” – így szól a cím.

„A magyarok több okból sem követhetik Iliescu és Meciar receptjét: egyrészt józanabbak, másrészt európaiabbak, mint például a románok; harmadrészt bizonyos nemzeti követelések érvényesítésére sem szövetségekkel, sem megfelelő hadsereggel nem rendelkeznek. A szerbek azért tudták 1991-től véghezvinni etnikai rémségeiket, mert Európa egyik legerősebb hadserege állt Milošević rendelkezésére. Hódító nacionalizmusnak csak akkor van racionalitása, ha komoly katonai és diplomáciai erő áll mögötte. Ez Magyarországon nem tételezhető föl: szélsőséges, demagóg erőknél ott ma nincsen materiális és nemzetközi háttér” – mondja Fejtő.

Nagyjából csakugyan ez a helyzet. Kijózanító, világos szavak. Talán csak azon tanakodhatnánk – félreértések elkerülése végett –, hogy hiszen „bizonyos nemzeti érdekek érvényesítésére” a Horthy-korszakban sem volt meg a „materiális és nemzetközi háttér”, Magyarország mégis szívvel-lélekkel a „Nem, nem, soha!”-féle revíziós politikát követte. Mindvégig. Talán azért, mert a nemzet politikai osztálya úgy képzelte el, hogy szellemi erővel és nagy-nagy akarással pótolható az a bizonyos hiányzó „háttér”? Vagy hogy az igazság előbb-utóbb mégis győzedelmeskedik? Ha ma másként van, akkor talán a tudatvilágban történt változások vezették a nemzet többségét annak belátására, hogy valóban vannak megmásíthatatlan s alig megmásítható adottságok is. Kényszerpályák. A pusztá akarata gyümölcsként már rég nem történtek csodák. Aki a halottait és vereségeit nem képes elhantolni, csak újabb vereségeket és

halottakat arat. Vagy nem ez volna-e a tanulság abból, hogy Magyarország huszonöt év leforgása alatt egymás után kétszer megkapta ugyanazt a Trianont?

És van-e a „hódító nacionalizmusnak” napjainkban még egyáltalán „racionális”-a? Miért is válhatnak „etnikai rémtettek” a „hódító nacionalizmus” azon vezéreinek kezében, akik ütőképes hadsereggel rendelkeznek, „racionális”-sá? Hiszen nem az történt-e, hogy „Európa egyik legnagyobb hadseregének” maradványai – a felmorzsoló nemzetközi zárlat hatására – négy év múltán csúfos vereséget szenvedtek Horvátországban is meg Boszniában is, s csak a daytoni békeszerződés mentette meg őket a teljes összeroppanástól? Nem az történt-e, hogy Szerbiát a „hódító nacionalizmus” szolgálata a szomszédai közül kiemelkedő, iparilag közepesen fejlett Jugoszláviából az évtizedekkel mögötte kullogó szomszédai háta mögé vetette? Még ha Szerbia ki is csikart Boszniából egy gúzsba kötött szerb „tagállamot”, amellyel már jómaga sem tud mit kezdeni, mekkora ára volt saját anyagi és erkölcsi degradációjának? Van-e ebben akármilyen „racionális”?

A HATÁRMÓDOSÍTÁS

1995. december 22-én. – Előkerestem azt a kommentárt, amelyet a Csurka-párt határmódosítást igénylő közleményének kiadása alkalmából 1995 nyárutóján írtam. Nem akadt, aki közölte volna. Merthogy – úgymond – Csurka meg sem érdemli, hogy reagáljanak rá; csak nőne vele az ázsiója.

Annak az indítványnak, amelyet a Csurka-párt „a délszláv válság magyar vonatkozásainak a megoldására” tett, így hangzik központi, lényegét kifejező mondata: „A legegyszerűbb és legigazságosabb megoldás az volna – amennyiben a magyar önrendelkezés nem valósítható meg, és a magyarok Szerbia kebelén belül nem tudják megvédeni ősi lakóhelyüket –, ha a magyar fél is részt venne a területek felosztásában, és Vajdaság magyarlakta része, néhány város és néhány falu, ahol a legtöbb magyar él, magyar területté válna.”

A vak vagdalózás iskolapéldája ez a szöveg. Nemcsak azt nem tudjuk, honnan veszi a Csurka-párt, hogy Szerbiában valamiféle „területek felosztása” esedékes, amelyben a magyar fél saját elhatározása szerint részt vehetne vagy kimaradhatna belőle, hanem azt sem, mikor kellene a határmódosítást megelőző kikötések kudarca vagy sikere alapján a döntő lépést megtenni. Talán a „területek felosztásának” az idejére? S ha annak sohasem jön el az „ideje”? Hiszen a nemzetközi közösség félreérthetetlen Szerbia határainak – s minden meglevő határnak – szilárd elismerésében. A magyarok hajlékait végül úgyahogy mégis megvédi majd maguk az érintettek. Magyar autonómiára azonban egyelőre nincs kilátás. Mindamellett semmivel sem zárhatjuk ki – hovatöbb bízunk benne –, hogy akár egy-két évtized múltán mégis lesz belőle

valami. Már mint a kulturális autonómiából. Amikor majd a románoknak, szerbeknek, szlovákoknak „megjön az esze”, miként azt Fejtő Ferenc mondotta volt tegnap idézett interjújában. Merthogy a franciák, velük Európa is, erre várnak. De ugyan mire alapozza a Csurka-párt, hogy Szerbia kész volna napjainkban Magyarországnak átadni azt a bizonyos „néhány várost és néhány falut”, ha előtte nem volna hajlandó még csak kisebbségi autonómiát sem adni ugyanott a szerbiai magyaroknak? Miért tenné ezt?

Az élet gyakran unalmas dolog. Aki a határmódosítás gondolatával foglalkozik, annak be kell merészkednie a demográfia felettébb unalmas, de kérelmetlen világába is. A Csurka-párt szemlátomást ezt is elmulasztotta. Kezdjük talán azzal, hogy az 1991. évi népszámlálás adatai szerint a 339 491 lelket számláló vajdasági magyarságból 197 529 (58 százalék) él többségben, nyolc egymással szomszédos község területén. Szabadkán csak relatív, a többi hét községben abszolút többséget alkot (Kanizsa, Zenta, Csóka, Ada, Becse, Topolya, Kishegyes). Eszerint a vajdasági magyarságnak csaknem a fele, 141 862 fő (42 százalék) ezen a tömbön kívül él.

De a tömbön belül sem túlságosan kedvező az arány. A nyolc községben ugyanis összesen 344 310 polgár él, s így a 197 529 magyar 57 százalékos többséget képez. Nem nehéz kiszámolni, hogy a nem magyarok száma sem jelentéktelen: 146 781 ember (43 százalék). A magyar területi autonómia követelésére így a kívülállók olykor csak hümmögnek.

Ha pedig helyes a VMDK becslése, amely szerint erről a térségről a népszámlálás óta a háborús atrocitások miatt mintegy 30 000 magyar távozott, miközben ugyancsak mintegy 30 000 szerb menekült települt be, akkor most a magyarok száma 167 529, illetve 49 százalék lehet, a nem magyaroké pedig 176 781, azaz 51 százalék. Azért hümmögnek tehát a kívülállók, mert ilyen, országos viszonylatban kisebb változások is nagy mértékben felboríthatják a nemzeti összetételről alkotott képet.

Leginkább Csókát, Becsét és Kishegyest fenyegeti a többség elvesztése, Szabadkán pedig a magyarság 43 százalékos arányszáma 34 százalékosra csökkenhet. A magyar többség csak Kanizsa, Zenta és Ada községekben, időlegesen talán Topolyán (56 százalék körül) is szilárd maradna. Ebben a négy községben a VMDK feltevése alapján készített becslésem szerint most mintegy 82 816 magyar élhet, tehát a vajdasági magyarságnak mintegy 24 százaléka. A vajdasági magyarságnak 76 százaléka ezeken a községeken kívül, valódi multinacionális környezetben, félreérthetetlenül kisebbségben él.

Nagyon jó volna, ha a VMDK becslése túlzónak vagy hamisnak bizonyulna.

BARANYA

1995. december 24-én. – Jovan Ćirilov teatrológus és publicista, akinek soha véletlenül sem jutna eszünkbe nemzeti elfogultságot tulajdonítani, a daytoni–erdődi békekötéssel kapcsolatban, amelyről a helybeli szerb fegyveresek azt igyekeztek bizonygatni, hogy „szó sincs benne Horvátországba történő reintegrációról”, sőt aztán bizarr módon megünnepelték az elveszett knini állam államiságának az ünnepnapját is, állandó rovatában, a NIN-ben, *Baranya* címmel azt igyekezett elmondani, hogy ez a mostani nemzetközi diktátum nem az első ilyen diktátum Baranyával kapcsolatban, s nem is Baranya egészére vonatkozik, hanem csak egyötödére, hiszen a négyötöde odaát maradt Magyarországon.

Az első nemzetközi diktátum pedig annakutána történt, hogy „a győztes szerb katonaság 1918-ban elfoglalta Pécsét és Baranyát”; vagyis a trianoni békeszerződéssel. A szerb katonaság kivonulásának napjaiban, 1921 augusztusában aztán, a kommün bukásakor Pécsre menekült forradalmárok maroknyi csapata „kikiáltotta a Baranyai Szerb–Magyar Köztársaságot”, amelynek Petar Dobrović szerb festő lett az elnöke. A köztársaság mindössze egy hétig egzisztált. Aztán Horthy véget vetett a kalandnak. Ćirilov idézi Krleža 1955-ből származó lapidáris feljegyzését e liliputi köztársaság mibenlétéről.

Ennyi az egész. Egy szóval sem több. A tanulságot nem Ćirilov rága a szánkba, jómagam vontam le, az olvasó: a szerbeket eddig két ízben is nemzetközi diktátummal szorították ki Baranyából. Trianonban a négyötödét kellett visszaadniuk, Daytonban meg a hátramaradt egyötödét is elvették tőlük. Lehet, hogy más, mélyebb tanulság is lappangott a sorok között, de előttem nem nyílt meg a szöveg.

Nem Ćirilov írása juttatta eszembe Stevan Moljević *Homogén Szerbia* című fogalmazványát, hanem Pécs pusztá említése. Talán illetlenség Ćirilovval egy napon említeni Moljevićet, mégis, a kísértés erősebb nálam: akárki nevezze is meg előttem Pécsét, Moljević szövege beugrik az „ekránomra”. Hosszú évek óta így van ez már. Előttem a szöveg, előttem a hozzá tartozó primitív térkép is. A térképen Pécs, Baja, Szeged olyan területként van feltüntetve, amelyre Szerbia a második világháború végeztével igényt tart. Miért? Nincs rá válasz. Stevan Moljević volt a csetnikmozgalom ideológusa, ő vezette Draža Mihailović tábornok Ravna Gora-i Mozgalmának politikai osztályát. Draža Mihailović a Londonba menekült jugoszláv királyi kormány hadügyminisztere volt, s a Hazai Hadsereg hivatalosan kinevezett parancsnoka. Stevan Moljević szövege még 1941-ben készült, s voltaképpen a jugoszláv királyság hazai szerb centrumának a háborús céljait fogalmazta meg. Horthy 1944-ben, miután Hitler megszállta Magyarországot, Draža Mihailovićyal is igyekezett kapcsolatot teremteni. Fiát, Miklóst, épp akkor fogták le a németek, amikor Draža Mihailović emberével kellett volna találkoznia. Draža Mihailović szegről-végről kollaborált a német csapatokkal. 1945 tavaszán Tito partizánjai szétverték

mozgalmát, Draža Mihailovićot bíróság elé állították, majd kivégezték. Stevan Moljević börtönbüntetést kapott, s miután leülte, szabadon élt. A mai szerbiai ellenzéki pártok nemzeti szárnyának túlnyomó többsége a Draža Mihailović teremtette Ravna Gora-i Mozgalom követőjének tekinti magát.

„Államberendezésünknek az volt az alapvető hibája, hogy 1918-ban nem jelöltük ki Szerbia határait. Ezt a hibát helyre kell hoznunk, most vagy soha”, nyilvánította ki Moljević *Homogén Szerbia* című fogalmazványában, s tüstént aprólékosan le is írta, merre húzódik majd a Nagy-Szerbia határa. Ő persze nem használta ezt a kifejezést. Ő csak homogén Szerbiáról beszélt. Az Észak-Szerbiáról szóló résznél található ez a kitétel: „Ehhez a körzethez hozzátartozik Baranya Péccsel és a Kelet-Bánság Temesvárral és Resicával.”

S hogyan kellett volna ezt a homogén Szerbiát létrehozni? „A szerbek csak akkor hozhatják helyre a hibát – állította Moljević –, ha tüstént Jugoszlávia feltámasztásakor, már az első pillanatban, és anélkül, hogy bárkit megkérdene, létrehoznák a homogén Szerbiát a fentebb leírt határok között, s csak aztán, a kész tények alapján hozzálátnak minden más kérdés rendezéséhez a horvátokkal és a szlovénekkal.” A szövegből azt is megtudjuk, hogy Moljević Jugoszláviát három köztársaság föderációjaként képzelte el. A góliát Szerbia a térképen teljesen körülölelte az afféle indiánrezervátumnak látszó, liliputi Horvátországot és Szlovéniát.

A továbbiakban megtudjuk: annak alapján, hogy a Balkánon egyedül tanúsított ellenállást mind a török terjeszkedésnek Nyugat felé, mind a német terjeszkedésnek Kelet felé, Szerbiát vezető szerep illeti meg a Balkánon. Szerbia természetesen Gladston elvéhez tartja magát: „A Balkán a balkáni népeké!” Ez a kiindulópont. „A szerbeknek be kell tölteniük történelmi küldetésüket, de erre csak akkor lesznek alkalmasak, ha Jugoszlávia keretében, amelyet saját szellemiségükkel hatnak majd át, és saját pecsétjükkel látnak majd el, a homogén Szerbiába tömörülnek. A szerbeknek hegemoniát kell gyakorolniuk a Balkán felett, de ahhoz, hogy a Balkán felett hegemoniájuk lehessen, előbb Jugoszláviában kell hegemoniára szert tenniük”, írta igen logikusan Moljević.

1945-ben mégsem sikerült Moljević szerbjeinek „most vagy soha” alapon létrehozniuk a homogén Szerbiát; Jugoszlávia nem három, hanem hat köztársaságból kerekedett föderációvá. Így Szerbiának kijelöltettek ugyan a határai, de korántsem ott, ahova Moljević képzelte őket. És nyilván ebből származott a baj 1991-ben, amikor a második Jugoszlávia széthullott. Moljević nyílt és titkos hódolói szerint a szerbek kétszer követtek el hibát: 1918-ban és 1945-ben, mert Szerbia határait nem a szerb nép etnikai határai mentén jelölték ki. Megindult tehát a háború a Karlobag–Karlovac–Virovitica vonalán elképzelt határ elfoglalásáért.

De hogy korántsem ott húzódtott volna az etnikai határ? Így igaz. Hiszen tudott arról már Stevan Moljević is, de volt rá megoldása. „Ezekre a stratégiai és közlekedési vonalakra és csomópontokra Szerbiának biztonsága, élete és fennmaradása miatt szüksége van, még ha néhol napjainkban nincs is meg a szerb többség – írta Moljević. – Szerbiának és a szerb népnek kell szolgálniuk, hogy ne ismétlődhessenek meg többé azok a súlyos meghurcoltatások, amelyekben a szerbeket szomszédjaik részesítették, amint csak tehették. A lakosságcsere és a kivándoroltatás, kivált a horvátoké a szerb területekről és a szerbeké a horvát területekről, az egyetlen járható út ahhoz, hogy szétválasszódjanak, s jobb viszony bontakozhasson ki közöttük . . .”

Ráment négy év, s az állítólag 1918-ban elkövetett hiba még mindig nincs helyrehozva. Egyelőre nem is lesz. Szerbia most békére készülődik, s talán a végzetes álmoktól is elköszön. Legalább a mostani nemzedék. Pár évtized múlva pedig – az már mások gondja lesz.

A VÁLASZ

1996. január 5-én. – Živorad Stojković közíró fent járt Pesten a magyar és a szerb értelmiségieknek a „dialógusán”. Mivel ezen a „dialóguson” Konrád György – a PEN békeszorgalmazó céljait ecsetelve – „a háborús bűncselekményeknek egy direkt példájával végezte beszédjét, amelyről Konrád úr egy amerikai újságban olvasott, s amelyet a boszniai szerb katonaság parancsnokának tulajdonítanak”, Stojković most annak jogán, hogy „mi, szerbiaiak saját szemünkkel látjuk ennek a monstruózus háborúnak az áldozatait”, a belgrádi NIN-ben válaszol Konrádnak. A cikk címe: *Egy válasz Konrád Györgynek. Az alcím: A háborús bűncselekményekről.*

A „válaszban” azonban Živorad Stojković egy szóval sem célzott arra, hogy Konrád György netalán rossz példával hozakodott volna elő, s persze arra sem tett kísérletet, hogy hitelt érdemlő bizonyítékokkal cáfolja – például – Mladić tábornok srebrenicai háborús bűncselekményeit. Így nem szabályos „válaszról” van szó; a szövegnek – úgy látjuk – az a célja, hogy Živorad Stojković kioktassa Konrád Györgyöt, s nevének felhasználásával a nagyközönséget: mit volna ildomos a délszláv háború esetében „értelmiségi szemmel” háborús bűncselekménynek tekinteni.

Stojković emlékeztet rá, hogy a Szerbiai Íróegyesület és a Szerb PEN még 1992. február 4-én, tehát a Biztonsági Tanács kezdeményezése előtt követelte nemzetközi bíróságok alakítását a háborús bűnök kivizsgálására, méghozzá azért, mert elszörnyedtek azokon a bűncselekményeken, amelyeket – nem mondja, hogy kik – a szerb fegyvereseknek tulajdonítottak. Stojković és kör-

nyezete – úgymond – arra a meggyőződésre jutott, hogy a hadviselő felek „félelmetesen hasonlítottak egymásra”.

S közben egy kulcsfontosságú mondat hangzik el: „De a bűnösök listáját semmiképpen sem szabad csak egyetlen hadviselő félre s csak a háborús bűncselekmények katonai egzekútorjaira szűkíteni.” Vagyis hát nemcsak szerbek s nem is csak hadfiak követnek el háborús bűnöket. Kétségtelenül így van. De hát kikre és mikre kívánja Stojković voltaképpen Konrádnak – s országvilágnak – a figyelmét háborús bűnök dolgában ráirányítani? Kik azok, akik Stojković szerint netalán az eddig megvádoltaknál is nagyobb figyelmet érdemeltek volna? „Anélkül, hogy prejudikálnánk a bűnösöket, az előzetes eljárásban nemcsak a jogi tényeket és körülményeket kellene teljességükben megállapítani, hanem azokat a kívülről jött, nyílt beavatkozásokat is, amelyek oda vezettek, hogy a Krajina, Bosznia, Hercegovina, Nyugat-Szlavónia mindhárom népnek tömeges kivégzőhelyévé váljon – írja Stojković. – Tulajdonképpen azt gondolom, hogy a háborús bűnösök listájának élére azoknak kell kerülniük, akik a mai világ legfőbb hatalmi gócaiban a végzetes külpolitikák protagonistái voltak. Mindazoknak tehát, akik tudatosan tervezték és serkentették a nemzetek közötti összeütközéseket a soketnikumú Jugoszláviában, aztán meg könnyelműen ítékeztek ennek az éppenséggel etnikai tekintetben nem homogén országnak a széthullása felett, a hozzá tartozó szeparált közösségek javára.”

S ugyan kikről gondolja még Stojković, hogy több keresnivalójuk volna a háborús bűnösök listáján, mint az eddig megvádoltaknak? „Háborús bűnek tekinthetjük a hatalmas médiarendszerek propagandaműsorait is – írta Stojković –, amelyek a balkáni pokol prezentálásában átvették a szovjet marketing egyoldalú, tendenciózus módszereit. Ez a totalizált médiarendszer előkészítette a világ közvéleményét a téves politikai döntésekre, a büntetőexpedíciók alkalmazására avégből, hogy a hitelességet nélkülöző politikát a szakszerű brutalitás hatása erősítse meg.”

Stojković tehát ahhoz a különös felfogáshoz tartja magát, hogy mindazért, ami egy-egy országban, egy-egy területen történik, nem azok tartoznak elsősorban felelősséggel, akik a helyszínen hatalmat gyakorolnak, hanem sokkal inkább távoli országok egyébként félvállról kezelt hatalmasságai.

Nem árt tehát emlékeztetnünk, hogy a háború kirobbantását, a háborúra való felbujtást, sőt magát a hadviselést sem tekinti egyetlen nemzetközi konvenció sem bűnügyileg üldözendő dolognak; ezeket a világszervezet helyteleníti ugyan, de ellenük legfeljebb politikai vagy gazdasági intézkedéseket alkalmaz. A nemzetközi konvenciók szerint csak a hadviselésben tiltott, pontosan megnevezett módszereket és eszközöket üldözik háborús bűnként. Živorad Stojković lamentációja tehát úgy is felfogható, hogy a háborús bűnök lajstromjának bővítését kezdeményezi, amiben talán van is némi ráció. De még ha

Stojkovićnak sikerülne is máról holnapra ilyen nemzetközi konvenciót – egyet vagy többet – elfogadtatnia, az igazságszolgáltatás mai ismérvei szerint nem lehetne azok rendelkezéseit visszamenő hatállyal a délszláv térségben befejező előtt álló háborúra is alkalmazni. Feltéve, ha csakugyan a jogállamot igyekezzük talpra állítani, s nem kívánunk visszatérni a „forradalmi igazságszolgáltatáshoz”, amely ezt az elvet olykor készséggel mellőzte. Vagyis kész volt elítélni embereket olyan cselekményekért is, amelyek elkövetésük pillanatában nem is voltak bűnügyileg szankcionálva.

Stojković „válaszának” tehát nincs semmi gyakorlati relevanciája; aki elővassa, az a következő dilemma elé kerül: vajon helyénvaló-e a napjainkban nemzetközileg szankcionált háborús bűnök elkövetői ellen az érvényben levő igazságszolgáltatást alkalmazni, vagy csak akkor lesz majd indokolt eljárás indítani ellenük, amikor már azok is perbe foghatók lesznek, akik Živorad Stojković felfogása szerint ezeknél is nagyobb háborús bűnököt követtek el. Nem nagy gond ennek a dilemmának az eldöntése. Annál inkább helyénvalónak látszik a már szankcionált háborús bűnök üldözése, mert két igazságszolgáltatási elv is biztosítékot nyújt az ellen, hogy ártatlanokat perbe fogjanak: az egyik az, hogy általában vett háborús bűnökért senki sem üldözhető, hanem csak konkrét helyen és időpontban végrehajtott háborús bűnökért, a másik meg az, hogy konkrét háborús bűnökért is csak az fogható perbe, akinek „részvételét” releváns bizonyítékok igazolják. Megnyugtató az a banális körülmény, hogy a Lasva-völgyi háborús bűnökért Kordić és Blašković tábornok is csak bizonyítékok esetén vádolható, a srebrenicai erdőkben elkövetett háborús bűnökért pedig Karadžić és Mladić tábornok is csak ugyanolyan feltétellel, miközben azt a tényt, hogy Mock osztrák és Genscher német külügyminiszter sürgette Bosznia függetlenségének elismerését, senki sem tekintheti bizonyítéknak arra nézve, hogy akár a srebrenicai, akár a Lasva-völgyi háborús bűnök elkövetésében bűnrészesek volnának. Végtére ugyanis: az ellenségek úgy is háborúzhattak volna, hogy közben nem követnek el egyetlen háborús bűncselekményt sem.

Így valahogy állunk. Nem szabadulhatunk attól az érzésünktől, hogy Živorad Stojković Konrád Györgyhöz címezte ugyan „válaszát”, de az voltaképpen senki másnak, mint a szerbiai olvasóközönségnek szólt. Szerecsenfürdetés volt a rendeltetése, vigasztaló csűrés-csavarással.

A SZÉGYEN

1996. január 9-én. – Butrosz Gáli, az ENSZ főtítkára 1995. november 9-én azt írta jelentésében, hogy Srebrenica térségében, miután Mladić tábornok katonái elfoglalták a várost, mintegy háromezer embert kivégeztek, s további,

mintegy ötezeröttszáz ember szórén-szálán eltűnt. Kijelentette, az atrocitásokról „megdönthetetlen” bizonyítékok vannak. Az ott foglyul ejtett holland kéksisasok vallomása, a kivégzőosztagok elől megszökött keveseknek a vallomása, a tömegsírokról készült légi felvételek bejárták a világot. A dolog a rekkenő nyár derekán, 1995 júliusában történt. Karadžićek sem az ENSZ-nek, sem a Nemzetközi Vöröskeresztnek nem engedélyezték, hogy Srebrenica térségében felderítést végezzenek. „Az egész szörnyőséget ezután kell majd a helyszínen is kivizsgálni és feltárni” – áll Gáli jelentésében. A hágai Nemzetközi Bíróság 1995. november 16-án a már begyűjtött bizonyítékok alapján Radovan Karadžić és Mladić tábornokot „közvetlenül és személyesen” elkövetett háborús bűnök miatt vád alá helyezte.

Mivel Karadžićek még decemberben sem engedték meg a helyszíni vizsgálatot, a Biztonsági Tanács különrezolúciót készített elő Srebrenicáról, amelyben Karadžićékat keményen elszándékozta marasztalni. Az utolsó pillanatban azonban, 1995. december 18-án Vladislav Jovanović, Kis-Jugoszlávia nemrégii külügyminisztere, mostani ENSZ-nagykövete levélben kérte a bejelentett ülés elnapolását, mert – úgymond – Srebrenicában nem az történt, amit a rezolúciótervezet állít. Vladislav Jovanović szerint a Srebrenica környéki tömeggyilkosságokat nem a szerb, hanem a bosnyák katonaság követte el. Szerinte úgy esett, hogy Srebrenica eleste előtt a bosnyák katonák egy része le akarta tenni a fegyvert, másik része viszont folytatni akarta a harcot, s az utóbbiak kegyetlenül lemészárolták az előbbieket. Az áldozatok holttestét Mladić tábornok katonái találták meg Srebrenica eleste után. „Ez áll a bosnyák kormány propaganda-hadjárata mögött arról, hogy a térségben tömegesen tűntek el s tömegesen végeztek ki bosnyákokat” – írta szendén Jovanović.

A botrány is, a szégyen is határtalanul nagy lett. A Biztonsági Tanács tekintélyes tagjai sértőnek találták, hogy Jovanović hibbantnak nézte őket; mármint a józan ésszel ellenkező dajkamesékkal merészelté ámitani őket. Nemcsak saját hitelének, hanem Kis-Jugoszlávia minden hitelének az elköttyavetyélését is a fejéhez vágták. Volt, aki orwelli szövegnek mondta levelét.

Mint kiderült, Jovanović a karadžići adminisztráció hivatalos magyarázatára alapozta interveniáló irományát. A háborús bűncselekményekkel megvádoltak szolgálai csak ezt tudták uraik mentségére kiagyalni. Még mindig, az ENSZ-ben is akad szócsövük. Egy Jovanović.

A NEMZETNEVELÉS

1996. január 15-én. – „A világot két erő alakítja: az anyagi hatalom és a szellem. Anyagi hatalmunk viszonylagos. Szellemi szintünk erőt ad ahhoz, hogy olyan feladatokat, melyek nem haladják meg a magyarság anyagi képes-

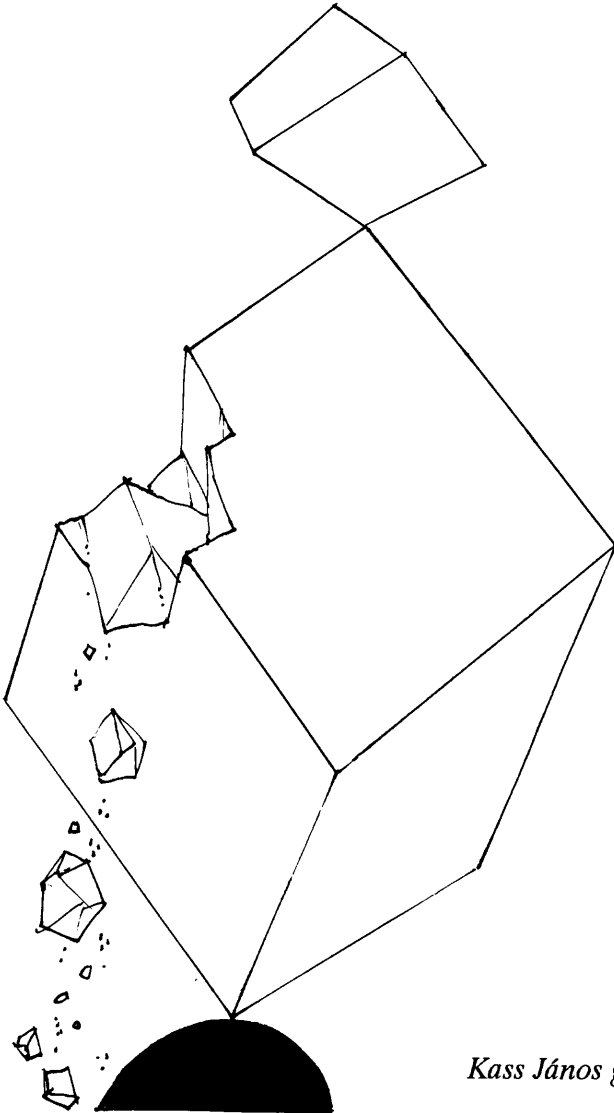
ségeinek felső határát, megoldjuk itt a Dunamedencében. De az anyagi hatalom végső értelemben mindig következése a szellemi vezetőszeretnek, melyre egy népet kijelölt tehetsége és a sors” – írta Márai Sándor 1942-ben. Mintha fél évszázad távolából tereferélne Fejtő Ferencsel arról, hogyan tekintünk a hatalmi igények és az „anyagi háttér” közötti összefüggésre, még ha netalán „szélsőséges erők” aspirációiról esne is szó.

De miként látta a háború utáni Magyarország sorsát a *Röpirat a nemzetnevelés ügyében* című könyv szerzője, egy évvel annakutána, hogy Stevan Moljević úgy gondolta, magyarázattal sem tartozik, miért akarja Magyarországtól elvenni Pécsét, Szegedet, Baját. Moljević – kapzsiságában és tudatlanságában – el sem képzelte, mekkora darázs-fészekbe nyúlt. Neki még mindig az járt az eszébe, hogy a nyugati nagyhatalmak 1918-ban azért hagyták feldarabolni az Osztrák–Magyar Monarchiát, mert nem bíztak többé benne, hogy a délkelet-európai térségben el tudja látni „a kiegyensúlyozó erő” szerepét. Úgy gondolták, ezt a szerepet jobban elvégzi majd az erőegyensúlyba hozott kis utódállamok láncolata. Moljevićnak álmában sem jutott volna eszébe, hogy Európa arra a szerepre, amelyre az Osztrák–Magyar Monarchiát már alkalmatlannak találta, húsz év múltán a feldarabolt Magyarországot érdemesíti. Ha csak egy évet vár, és beleolvas a *Röpiratba*, Moljević láthatta volna, milyen nagy fordulat készülődik Európában. „A magyarság nemcsak a történelmi múlt jogain él itt és követel önálló, független állami létezést az európai erők összjátékán belül, hanem hivatása van. A magyarság jelenti Délkelet-Európában azt a kiegyensúlyozó erőt, amelynek hasznos és üdvös kihatásairól semmiféle új európai hatalmi konstelláció nem mondhat le” – írta Márai. Na, tessék! Mivel a Balkán Délkelet-Európában leledzik, Moljević megérthette volna, hogy a szerbség Balkán feletti hegemoniája hiú ábránd. Ha Moljević azt gondolta volna, hogy káprázik a szeme, továbblapozva láthatta volna, hogy fel kell készülnie a legrosszabbakra. Csak most láthatta, kivel húzott ujját. „Két nemzetnek lesz, meggyőződésünk szerint, rendkívül fontos szerepe az új, a minőségi verseny erkölcsi és anyagi katarziséban megújuló Európában: a magyarnak, Délkelet-Európában, és a franciának, Nyugaton” – írta Márai. S ha Moljević még mindig hitetlenkedett volna, négy lappal arrébb ugyanezt nyomatékosítva kellett volna tudomásul vennie: „Az új Európának Keleten és Nyugaton feltétlenül szüksége lesz arra a kiegyensúlyozó kulturális erőre, arra az öntudatos szellemi erőforrásra, amit a keleti területeken a magyarság, nyugaton a francia alkotó szellem jelent.”

Félő, hogy Moljević nem figyelt fel: swifti fogantatású gúnyiratot forgat a kezében. Erre nézve, bizonyosságul – ismerőseink esküdözése mellett – számtalan idézet hozhatnánk fel. De elég lesz talán ez az egy is: „E kényszerű fejlődés méretei oly csábítóak és lenyűgözőek, hogy minden nép helyesen cselekszik, ha már most, a háborúban iparkodik számot vetni szellemi és anyagi helyzetével, felméri erőit, s

megvizsgálja a képességeket és módszereket, melyek segítségével e minőségi versenyben egyszer részt kell vennie, ha nem akar a segédnépek, a másodrendű, inkább csak szolgai és kisegítő népek történelmi statiszta-szerepére szorulni.”

Hiszen Márai kétségtelenül tudta, hogy abban az Európában, amelyet úgy rendeztek volna be, hogy uralkodó népek, kisegítő népek és szolgai népek élnek benne együtt, egy percig sem lett volna érdemes élni.

Kass János grafikája

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

CSUKÓDÓ ZSILIPEK KÖZÖTT

Könyveinkről – a teljesség igénye nélkül

1. *Az olvasó megnyugtatóására:* Az 1995-ös év hazai könyvtermésének egy részét már bemutatta folyóiratunk tavalyi 10–11. száma. Írásomban valamelyest bővül az áttekintett kiadványok sora, mégpedig azokkal, amelyek kimondottan a szépirodalmi érdeklődésű olvasó figyelmét kelthetik fel – tehát eleve a szak- és segédtudományos, illetve publicisztikai jellegű könyvek kárára –, még akkor is, ha a vajdasági szerző határon túl jelentette meg könyvét.

Mégsem lesz ez az áttekintés valamilyen számvetés, nem leltárt kíván készíteni e sorok írója, nem fiókokat nyitogatni és addig igazgatni bennük a könyveket, hogy végül mindegyik beilleszkedjék a maga vélt helyére, hanem az 1995-ös könyvtermésről fogalmazza meg saját, természetesen vitatható rálátását. Egyfajta panorámát kíván nyújtani az alábbi szöveg, anélkül, hogy a perspektíva minden elemét körvonalazná.

Azok a könyvek, amelyeket ez az áttekintés nem említ, nem a tartalmuk vagy a szerzőjük iránt érzett személyes szimpátia hiánya folytán maradtak ki, hanem az említett, nem kimondottan szépirodalmi jelleg vagy egyéb (a panorámafestő számára is megindokolhatatlan) objektív okok folytán került erre sor. Csupán egyet említek közülük: szaporódnak az alternatív kiadóink, értékes munkákat jelentetnek meg, díszlegnek is velük a könyvvasárokon, de az olvasóhoz való eljuttatás körüli tevékenység még nem erős oldaluk . . .

Az alább következő szöveget illetően azonban távolról sem kívánom másra hárítani a felelősséget, minden *mea culpa*.

2. „*Ki hallja meg a suttogást e rekedt ordítású korban.*” Tavaly elhagyta a Vajdaságot Ács Károly, s mintegy búcsúzóul tette le az olvasó asztalára ötven év alatt írt születésnapi verseit tartalmazó kötetét (*Ráklépcsben*. Forum Könyvkiadó–Családi Kör, Újvidék, 1995). A születésnapi versek ráklépcséi az 1994-ben írt költeményektől indulnak visszafelé 1945-ig. Egymás mellé sorolásuk által a teljes alkotói önközpontúság jelenik meg új minőségként a kötetben; a költő végtére is saját születésnapjait jelöli meg egy-egy

költeménnyel. Az életből a halál felé való tartás bizonyossága, a napok múlásának tárgyilagos felmérése és a versek dátumozásában is megnyilvánuló dokumentálása az önszemlélet és az ön(újra)értékelés felé irányítja a költői vizsgáldást. Állandó motívumként jelentkezik a versekben a halálnak a születésben jelen levő és egyedüli megkerülhetetlen tényként tudomásul vett állandó realitása, az élet és a pillanat tartamának viszonylagossága és – az önironia. Magát például „kiérdemesült Anonymus”-nak, „az Újmagyar Siralom névtelen szerzője”-ként jegyzi, költeményeit „alig-létben” született „alig versek”-ként jelöli, éles ellentétben azzal a formaművészettel, tökélyvel, ami bölcselő költeményeit, epigrammáit, a „rázós gondolatait” simulékony lejtésű sorokba szedő „lét-szelet”-meglátásait egyaránt jellemzi. A sajátos szempontok alapján készített válogatás teljes esztétikai és gondolkodói vértetében mutatja fel Ács Károly költői erőnyeit.

Szűgyi Zoltán versei (*Enekiünk éneke*. Új Mandátum Könyvkiadó–M-Szivárvány Alapítvány, Budapest, 1995) mindig az üldözöttség alóli kiütkeresés melázó, óvatos, halk szavú hangján folytattak párbeszédet környezetének természeti és társadalmi elemeivel. Azután is csakúgy, amikor az üldöztetés más formát és más tartalmat nyert, mint egy évtizeddel korábban, és amikor a veszély elől felkerekedve új hazában nem ölelő karok között ért révbe a költő, hanem mostoha kenyerére kényszerült. Mostoha sors elől menekülve és hasonlóba csöppenve a költőnek meg kellett élnie a „van honnét szökni, de nincs hová”-tapasztalatát, ami nála nem az erőt adó ironia felhangjaival jelenik meg, hanem már-már letargikus belenyugvást tükröz.

Az emberi, illetve a levetkezhetetlen (bármilyen szempontból értelmezett) kisebbségi lét által meghatározott létezés programadó versében még érthető is, hogy a költőnek nincs ereje ironizálni a sors által támasztott tényállás és a létkérdések megoldhatatlan sorozata felett. Keserősége kendőzetlen őszinteségben mutatkozik meg, hogy végül a beletörődés egykedvűségébe lapszuljon: „tudom e népnek rég nincs / már egy beszéde / s lelkem még az éjjel / visszakérhetik / járok hát inkább nesztelen / maradok konok zarándok / messziről jött magyar / megállok csak és várok // míg szelíd szemével / az anyaföld betakar” (*Létalapítás*).

Szűgyi Zoltán költői alteregója a kimérten óvatos, a „tudom amit tudok”-tapasztalatú, de a megfigyelései kimondására nehezen kapható gondnok (kötetének alcíme: *A gondnok verseskönyve*), aki lelkét inkább a vallásban fürdeti, minthogy elhamarkodott szavai bajba sodorják. A gondnok ezért a költővel szemben a vers helyett a csöndteremtést választja.

Az elmúlt évek bizonyították, hogy a kor képtelen elhallgattatni a verset, ami természetesen más, mint a békében és jólétben született költemény. Más. Van, amelyek jobb, van, amelyek rosszabb. Lassan hozzájuk szokunk. És lehet, hogy „e rekedt ordítású korban” már nem is figyelünk a csendre.

Bár nem könyv, mégis fontos költészeti dokumentum a *Híd Versek éve 1995* című száma (1995. 10–11.).

A drámaköltészet területére rándult ki két fiatal szerző, *Szabó Palócz Attila* és *iff. Szloboda Tibor* (*A meztelen Téliapó – A*, Szamizdat, 1995). *A meztelen Téliapó* szövege csupán egyik eleme a színpadra képzelt drámának, ezért inkább önéletrajzi ihletésű költői játéknak nevezhető. A közlés a spontaneitás hatását kívánja kelteni, néhol a nyelvromlás szüleményeire is rájátszik a szerző, némely megfogalmazása vagy kifejezése egyenesen pongyola. Azonban sokkal több Szabó Palócz Attila „hosszúverse” a tudatfolyam felszabadításában hívó lelkes poéták mindegyikénél elkerülhetetlen (és jótékony) gyermekbetegségként jelentkező tagolatlan szófolyam lejegyzésénél. A szöveg – annak ellenére,

hogy a narrátorral azonosított szerző létvalóságát csupaszítja le egészen a teljes átvilágíthatóságig, mégpedig a monodráma által megszabott idő- és történésbeli határok között, kor- és kórképet nyújt a szöveg megírásának idejéről: életről, létmódról – beszédes részletezéssel, már-már önös érdekűnek tűnő intimítások sorjázásával teljesítvék ki a létmetszetről készített pillanatfelvételt.

Ifj. Szloboda Tibor drámája (A.) az élet, a halál és az alkotás mondhatni klasszikus kérdéskörét dolgozza fel, azzal, hogy az említett háromszögben a Halál az élő, ami természetesen logikus is; az élet és a nem-élet határán tántorgó egyén pedig a Költő, aki, miként az lenni szokott, még nem írta meg az igazi, a végleges Alkotását. A szerző a megismerés problémakörét boncolgatva jut el a revelációig, miszerint a Költő és a Halál egymásból születtek, az előző a másik megnevezésével hívta azt elő a nemlétből, ahová most magának kell átlépnie. Sikerül-e kettőjüknek az Alkotás árnyékában kiegyezni a lét és a nemlét határán való lehorgonyzás lehetőségében, és mit nyerhet a Költő az örök sötétség mozdulatlanságában a megváltás reménye nélkül – döntse el az olvasó.

3. „*Csukódó zsilipek.*” Kontra Ferenc prózája a tavalyi kötetig (*Úgy törnek el.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1995) jellegzetes tájirodalomként funkcionált, a regionalizmus pozitívumait hordozta magán, elválaszthatatlanként tüntette fel a sajtóságot környezetet és a benne, illetve vele együtt élő embert. Mostani elbeszéléseiben a konkrétan behatárolt idő- és térkoordináták már nem tájat jelölnek, hanem ettől általánosabbat: egyfajta (megbomlott) tudatállapotot, emberek közötti (megbomlott) viszonyokat, törésvonalakat és a ma társadalmában megjelenő, korábról ismeretlen negatív és pozitív erkölcsi minőségeket. A megváltozott viszonyokat prózába emelő epikai magatartás módosításokat követel az írói eljárásban, a leírásban, megjelenítésben, az elbeszélésben egyaránt. A kötetben szereplő tudatnovellákban minden meghatározó koordináta-rendszer leomlik a történetről, a belső megélés kerül a külső cselekvés fölé, el egészen a megbomlott érzékek és a rendszerezetlen tapasztalatok között eligazodni vágyó agy tudatakváriumáig, amelyben egymáshoz folyton változó viszonyba kerülnek a tapasztalatok, érzések, emlékek és szavak.

Személyi lebontásban jelenik meg ebben a könyvben az általános érvényű tragédia, amelynek írói megformálását a megélt hitelesíti, ami egyben messze távolodik a múlt megszépítő lírájától.

A kisebbségi sors megfogalmazását tűzte ki célul Bordás Győző regénytrilógiájában, amelynek második kötete jelent meg az elmúlt évben (*Csukódó zsilipek.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1995). Bordás Győző kiváló elbeszélő, mértéktartó, pontosan mérlegelő, részletező, de nem bőbeszédű, nyelvében és stílusában magával ragadó, regénye tárgyát behatóan ismeri. Történetének a gyermek- és a serdülőkor határán lévő narrátora 1918 legvégétől 1923 őszéig kíséri végig az Ú.-ként jelzett vajdasági kisvárosban történeteket, a felnőtté válásának éveit meghatározó módosulásokat, az utcanévtáblák, az oktatási nyelv, a magatartásformák cseréjét, a háború előtt természetes együttélésben társult magyarok, németek, szerbek és rutének között észrevétlenül, tégláról téglára emelkedő elválasztó falakat, a kisebbségi élet kilátása előtt csukódó zsilipkapukat.

Sokkal távolabb és időben messzebb kalandozott el Hász Róbert alkotói fantáziája (*A szalmakutyák szigete.* Symposium Egyesület, Szabadka, 1995). Elbeszélései a történelmi múltból merítik témájukat, de fölvonul bennük a mágia és a fantasztikum is, olyan elbeszélői szituációt teremtvén, amelyben a szárnyaló fantázia mellett részletes előtudásra és hangsúlyozott filozofikus hajlamra van szüksége a szerzőnek. Hász Róbert meg is teremtette sajátos prózavilágát, a csodás elemek mellett helyt ad benne a reflexiónak,

a bölcselkedésnek, tanulságok levonásának. Előadása, sajnos, néha túl részletező, többet közöl a kelleténél, az epizódok – akár Bordás Győző regényében – megterhelik a kompozíciót. Pedig mindkét mű aprólékos részletezés nélkül is elnyerné irodalmi hitelét.

Tavaly két novelláskötet is Szabadkát, a várost ábrázolta központi témaként. *Lovas Ildikó* szövegeinek gyűjteményében (*A másik történet*. Osvit, Subotica, 1995) mélyrehatóan részletezi, hogy az általa Szabadkára fókuszált vajdasági élet tulajdonképpen a pokol tornácán folyik. A szerző a kilátástalanság és a reménytelenség koncentrikus köreibe zárt élők létét ebben a metaforikus pokolban még súlyosbítja. Megadja nekik ugyanis a távozás, a pokol tornáca elhagyásának lehetőségét. Hősei ezt a lehetőséget – éppen a város mágnesez vonzereje és kegyetlen hálátlansága ütközésének következményeként – csupán egyetlen módon, az öngyilkosságban képesek megvalósítani.

Lovas Ildikó szövegeiben fegyelmezett egyensúlyt teremt a kimérttség, az elragadtatottság és a feszültség között. Tipikusan urbánus világlátásának jellemzője, hogy fontos kultúrtörténeti fogódzókat talál egy-egy városban, legyen az Szabadka, Győr vagy akár Párizs, hogy majd ezek az építészeti, történelmi, művészileg vagy egyszerűen személyes ok miatt lényeges kóták határolják be a város iránti szeretetét, amit különböző narratív formák segítségével tükröz vissza. Szövegei pedig, bár színes tinták nélkül írótak, szinte kivétel nélkül egyet bizonyítanak: azt, hogy szerzőjük tehetséges prózaíró.

Szathmári István elbeszéléseiben (*A villamos és más történetek*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1995) visszatért a szabadkai villamoshoz, a város környékét meghatározó szellemi és földrajzi topográfiához; időben vissza a már összefüggő emléksorokat hordozó gyermekkorig, amit az emlékezőnek a képzelőereje egy-egy ízről, illatról, villanásnyi képből újra felépít, és a felnőtt, vagyis a szöveg narrátorának szemszögéből – nem elbeszél –, hanem újraél. Szerzői magatartása – paradox módon, az eleve feltételezett alkotói exhibicionizmusnak szögesen ellentmondva –, a rejtőzködés, a történet vagy még inkább a leírás mögé való visszahúzóds.

Szathmári hősei egytől egyig el- vagy/és visszavágyódó egyének, többjük meg is teszi az országok, sőt kontinensek közötti utat, hogy új otthonukból lélekben vagy fizikailag is visszatérjenek a Palicsi-tóhoz, a szabadkai villamoshoz. Ez az elvágyódás, az útra kelés, a folyton máshol lenni akarás a másság, a szellemi nyitottság vagy éppenséggel beszűkülés megnyilvánulása. Pompási figurák egész sorát vonultatja fel könyvében, akik át-átbillennek az örület határán, de lelkük kitágulása vagy bezárulása közben, valamint a szerzői jóindulat eredményeképpen felmagasztosulnak, szeretetre méltóvá lesznek.

Szathmári stílusművészetével párosuló érzékenysége, a sorsok iránti fogékonysága novelláiban vonzóan izgalmassá ötvözi a múltat és a jelent.

Az elvágyódást helyezi előtérbe *Balázs Attila* kötetének címe is (*Én már nem utazom Argentínába*. Kijárat Könyvkiadó, Budapest, 1995). Balázs Attila is emlékezik, mire mosolygva, mire komoran, de a gyermek- és ifjúkor, illetve az azzal együtt a múlt súlylesztőjébe csúszott ország iránti nosztalgiai alkotóerővé fokozza, szembehelyezi mindannak a hiányával, ami fiatalságának értékmérője volt, és így prózájában a lőporfüstbe vesző jelennel szemben a nosztalgia az egyetlen bástya. Ilyen irányú szerzői alapállását tételesen is megfogalmazza elbeszéléskötetének bevezető írásában: „A nosztalgia (...) Mondatformálónak és cselekmény-irányítóvá válik – útban a teljes cselekvésképtelenség felé.”

Elbeszéléseiben a múlt nem a traumák gyűjtőmedencéje, hanem a történetek kútja, amelyből bő forrásban fakad a novellisztikus fordulatokkal elmondott mese, gazdagon fűszerezve asszociációs feltáró részletekkel, tragikummal és humorral. Történeteinek

maga az elbeszélő lesz a hőse, és ebből eredően olyan irányba terelgeti a fabulát, amilyenbe csak kedve tartja. Szerencsére nem tesz elfogadhatatlanul valószínűtlen kitérőket, nem erőltet abszurd megoldásokat, kerüli a konstrukciós bravúrokat. Történetei fűzérbe rendezve olyan írói világgépet tárnak fel, amit az olvasó tanulsággal tapasztalhat, mégis felszabadultan, feloldódván a szerző stílusában és nyelvében.

4. „*Talán így.*” *Bosnyák István* hang-, szín- és tévéjátékszövegét adta közre, mindhárom Sinkó Ervin életére és életművére fókuszálva (*Sinkóék*. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 1995). A téma (a sinkói életmű) és a forma (dokumentum-hangjáték és drámai dokumentumjáték) eredménye századunk kollektív drámájának egyetlen személyen át történő összegezése. A huszadik század permanens drámájának hősvé Bosnyák István az individuumot és korát teszi meg, ábrázolásukhoz a filológiai és a történelmi dokumentarizmust hívja segítségül. Az írói alapállásában az etikai elvekre esküvő szerző azt kívánja feltárni drámai szövegeiben, hogy mi volt Sinkó Ervin életében és életművében „az a disszidens-individuum, sejtető, előrefutó, transzcendáló, tagadó, eretneki és oppozíciós *többség*, amellyel ő is, mint minden e századi vérbeli társa az alkati és alkotói disszidensségben, kisebb vagy nagyobb mértékben meg-meghaladta a kortársi perc-emberkéket »izmusait«”, tehát a divatokat és a kor kényszerítő erejével szembeni megalkuvásokat.

Bosnyák István harcos etikája rímél a sinkói életmű erkölcsi alapkérdésével, a személyes cselekvés és az immobilitás, a „sorban levés” és a kívülállás dilemmájának problematizálásával, ezért jelennek meg nála olyan utópisztikus etikai fogalmak, mint az emberi Hon, a Világethosz, az Emberiségháza. Ugyanakkor a kor és az egyén erkölcsi mércéje között feszülő problémahálózat koordináta-rendszere túlnő a kisebbségi sorsban tevékeny utat választó értelmiségi predesztinációs és létproblémái határán; az emberi tartás jelképszerű egyetemességet nyer, ami a huszadik század problémaütközési csomópontjaiban fogalmazódik meg – általános érvénye hangsúlyozott értelmezést kíván a ma fájó időszerűségeinek közepette.

Bár az irodalom peremvidékén virágzó diszciplínák egyikének tartjuk a kritikát, ebben a műfajban is egy megkerülhetetlen könyv került tavaly az érdeklődők elé (*Bányai János: Talán így*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1995). A *Talán így* írásai megtartották Bányai János korábbi kritikáinak a műveket önmagukban vizsgáló erényét, ám levegősebbé tették az ítéletmondás kötelezettségét, és nyomatékosították a bíráló tévedhetetlenségének elutasítását. A kritikát az elméleti gondolkodás, a fogalmi beszéd alapjaitól és a rendszerezés meg az értékelés szándékától igyeckszik a szerző az esszé szubjektivitása és emotív töltetének felfokozása felé kalauzolni; s ezzel vállalni a *talán így* való közlés tévedhetőségét. Könyvében az esztétika merevségével és behatároltságával szemben a kritika rugalmassága és nyitottsága mellett áll ki Bányai János.

Sem a kritika, sem a szerzője nem csalhatatlan. Ez a *talán így*-féle írói magatartás lényege. Mert bizonyára lehet másként is. Sőt, ennek lehetőségét Bányai a mindenkori tévedésre való örökös elszántságig fokozza, nem tévesztve szem elől a kritikával szembeni két követelményt: a megértést és az ítéletet.

Az irodalom megértésének gyakorlatait mutatja be könyvében Bányai János – állítván, hogy az általa megírt módon bölcsességgel és mérvadóan lehet beszélni a könyvekről.

5. *Végül*. Végül talán csak egyetlen mondatban: e panoráma vázolója közben a szerző is meglepődött az 1995-ös évben megjelent minőséges és értékes könyvek számán.

REGÉNYT KELLENE ÍRNI

Bognár Antal: *Boldog és szomorú történetünk*. Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1994

Bognár Antal regényének címében hangsúlyos és félreérthetetlen utalás történik a regénytörténet (s ez a fogalom itt különböző megszorításokkal érvényes) egészét átható kettősségekre, szembeállításokra, ám az alcím, pontosabban a szerzői műfajmeghatározás – családregeénynapló – tovább „fajuló” rétegeződést sejtet. A „történet”, amely e műben formát nyer, a hagyományrombolás és a hagyomány, a látszat és a valóság, jelen és múlt, itt és ott kettősségében bontakozik ki: boldog és szomorú. A szerző küzdelmet folytat a (hagyományos) regényformával, közben párhuzamok, így a délvidéki romlás sejtetésének és a beteljesült jóslatnak, a bizonytalan jelennek és a múlt megállapodottságot jelentő emlékének, az idegenben való helykeresésnek és az otthontól (a szülőföldtől) való elszakadásnak párhuzamai között bontakozik ki, alakul előttünk (a szó szoros értelmében) a regény.

A történet visszatérő dátuma 1990 novembere, amikor az író (azaz „Prózaí Énje”) kilépett családi háza teraszára, s a természet közelgő lepusztulásának (s azon túl más, fenyegető „romlások”-nak) jele és sejtése végérvényesen megérleli benne a távozás szándékát, s vele „boldog és szomorú történetünk” regényének tervét. Így lesz a regénynek (egy szabadkai származású újvidéki író távozása révén) két konkrét helyszíne: a Dunántúl és a Délvidék, Zenne és Újvidék. A szerzői meghatározás értelmében ez a mű a családregeények típusába sorolandó, ugyanakkor az összetétel megtoldása (a napló szó hozzákapcsolása) révén azt is pontosítja számunkra, hogy egyúttal a műre vonatkozó utalások tárházával, az írói reflexióknak tömegével találkozunk.

Ha ez egyáltalán a mű egészéből kibogozható, azt mondhatjuk, három történetszál bonyolódik benne, s a három természetesen összefügg. A délvidéki ember sorstörténete elválaszthatatlanul kapcsolódik a szerző és családja történetének (ezért – talán – a többes szám első személy: „történetünk”, hiszen így a szerző családjáról és mindannyiunkról egyszerre szó esik), ugyanakkor ezek a regény „megírástörténetét” indukálják. E „történetek” közül a harmadik, a regényé a legárnyaltabb, a legbonyolultabb. „Egy regény, melyben nem történik semmi különös, de a szerző mégis elmondta a magáét” – hangzik a szerzői meghatározás. Vagy: „Nem egy történet, nem egy történet története, hanem egy történet történetének a története ez a regény.” Visszatérő, sőt állandó motívuma a műnek: „meg kell írni a regényt”. Azt, amely az „élet delén” álló szerző visszatekintésének s jelenkori világlátásának dokumentuma: „boldog és szomorú történetünk”.

Miközben a szerző „történet”-ről, sőt „történetekről”-ről beszél, s beszédmódjához csatlakozik az olvasó is, az igazság az, hogy valós történetekről csak ritkán beszélhetünk (esetleg ezeknek töredékeiről, leginkább a családtörténet szintjén), legfeljebb „történetek”-ről. Hiszen a mű a szerző belső vívódásainak, a regénnyel folytatott küzdelmének bonyolult nyelvezetű kifejezése, a „belső beszédek” tárháza. Furcsa ellentmondásba keveredik ez esetben az író. Határozottan ellenáll a hagyományos regény formájának, nem kíván ilyen regényt írni, ugyanakkor ezzel manapság már szokványos törekvéseket képvisel, hogy ne mondjam, avítt formát, hiszen a legújabb magyar regény fejlődésiránya más természetű, sokszor a „történet visszavételének” lehetőségével kacérkodik.

„Egy regény, amelyre eddig senkinek sem volt szüksége”, mondja művéről a szerző. Remélhetőleg azért létezik egy olyan olvasói csoport, amely mégis kedvét leli a Bognár-regény(ek)ben való „elmerülésben”.

BENCE Erika

BETLEHEMES JÁTÉKAINK GYŰJTEMÉNYE

Papp György: *Betlehemnek nyissunk ajtót!* Betli BT, Szeged, 1994

Papp György könyve egykori fejlett és közkedvelt dramatikusságaink bemutatója, dokumentálója. Értesítés a hajdani jeles napi, a karácsonyi ünnepkörhöz tartozó drámai játékok létéről, utóéletéről, lehetséges jövőjéről. Hiszen a szerző már az *Útravaló* fejezet első soraiban is a gyérnek nevezett hagyomány esetleges hagyományozódási kérdését veti fel. Egyik fontos célja ez Papp György könyvének. S ezt a célt szolgálja a begyűjtött tizenegy vajdasági betlehemes játék teljes bemutatása. A horgosi, királyhalmi, adai, gombosi, kinkindai, kupuszinai, majdányi, moholi, oromhegyesi, székelykevei és zentai szövegek mellett a szerző hasznosnak véli a szakirodalomban és másutt ez idáig publikált, más területekről származó (Alföld, Erdély, Dunántúl, Partium) játékszövegek újrapublikálását is, hogy így egy kötetben kínálja fel, indítsa el a hagyományozódás folyamatát.

A szakirodalmi publikációk segítették leginkább a válogatót a kötet összeállításában, bár maga is tudatosan vallja: „Legértékesebb a folyamatos hagyományú, ma is élő játék természetes környezetű megfigyelése, filmezése és utólagos elemzése lenne. Ilyet azonban nem nagyon találhatunk.”

A XX. század legvégére a nagyobb vallási ünnepeket (húsvét, karácsony) hajdanában megelőző misztériumjátékoknak csak a töredékei bukkannak fel jószerével (lásd a kupuszinai töredéket!), épp ezért válik indokolttá a korábban, akár a múlt században begyűjtött s lejegyzett játékszöveg, illetve az egész játékmód közreadása.

Papp György megállapítása szerint ez a dramatikusság, a templomokból kikerülve indult el a népivé válás útjára, „már új jelenségekkel, minőségekkel is gazdagodva”, de teljesen népivé mégsem válhatott. Egy közbülső állapotban kezdődött meg a műfaj és szokás lassú elsoványodása, különböző társadalmi változások nyomán, kezdve II. József XVIII. század végi felvilágosultnak nevezett abszolutizmusától egészen a mi századunk második felének vallásánáljárás kísérleteiig.

E nagyon korai, még a római kultúra ősi hagyományából táplálkozó szokás változásáról a következőket írja a szerző: „Az átalakulás több szempontból követhető: milyen mértékben halványult az egyházi, és egyáltalán a műveltségi tényezők jelenléte, olyan mértékben érvényesült egy tematikus, mondhatni esztétikai szelekció a régen napokig játszott teljes bibliai történet leszűkítésében, amelynek folytán csak a misztérium emberileg is leghitelesebb mozzanatai kerültek előtérbe, a szegénység–gazdagság ellentéte . . .” Talán ezért is válhatott annyira népszerűvé ez a karácsonyi szokás, hogy vidékünk szinte minden magyar településén tudnak, hallottak róla, emlékeznek rá, esetleg ismerik is, sőt maguk is játszották a megkérdozettek.

A bibliai történetet feldolgozó műfajnak tehát sok köze van a középkor végi színjátékszokásainkhoz éppúgy, mint a laikus vallásosság létrejöttéhez, reprezentatív szöveg-megjelenési formáihoz. S ha vidékünkön ilyeneknek hírt vehetjük, létezését regisztrál-

hatjuk, el kell gondolkodnunk újfent arról a talán elszietett megállapításon, hogy ez a mi kulturálisan, régi hagyományokban szegényesnek titulált vidékünk vajon tényleg az-e, s főleg az volt-e. Művelődéstörténéseink és néprajzkutatóink, meg mások is, örökös igyekezettel cáfolják ezt jó ideje. Papp György ugyanezt teszi, új minőséggel oszlatva el az orvul reánk kényszerített alaptalan vádakát.

A könyv nagy erénye és újdonsága, hogy útmutatást ad a betlehemes játékok betanításához, magyarázatot tárgyi kellékeiről, azok elkészítési módjáról, illusztrálva közli a szereplők (pásztorok, Szent József, Szűz Mária, a király, a török, a huszár) viseletét, kellékeit.

A teljes vagy töredékes, természetesen dramatizált szövegek közti dalokat, közöttük több szép karácsonyi népéneket kottákkal közli, segítve és könnyítve ezzel is azokat, akik kedvet kapnak e szép karácsonyi népszokás felelevenítéséhez, további éltetéséhez.

SILLING István

ÉVTIZEDES NYELVŐRSÉGEN

Molnár Csikós László: *Böngészések nyelvhasználatunk eszköztárában*. JMMT, Újvidék, 1993; *Hogy is mondom?* Forum, 1993

Molnár Csikós László munkásságára gondolva mindjárt egy jelző merül fel bennünk: ő a szorgalmas nyelvművelő, aki egy–másfél évtizede folyamatosan, szüntelenül jelen van nyelvművelésünkben, önkéntes, naprakész, kitartó nyelvőrségen, napi- és hetilapokban, rádióban. Ennek eredményeként máig nyilván száz és száz kis tanulmány, cikk gyűlt össze; többnyire kis fénykörü írások, amelyek a kiválasztott kérdést jól megvilágítják.

Ez a tevékenység az elmúlt években főleg az Eszéken akkor megjelenő *Magyar Képes Újsághoz* kötődött. Hol van már tőlünk Eszék? Hol az a hetilap? Akár arra is gondolhatnánk, hogy ebből ered az összegző szándék, de valójában csak több sikertelen kísérlet után jelenhetett meg egyszerre két kötet 1993-ban.

Mindig izgalmas dolog hétről hétre alkotott nagy időtávon mozgó írásokat később kialakult szerkezetben látni, összeolvasni. A szerzőnek és az olvasónak is, mert más üzenetek, összefüggések is felsejlenek, végső soron egy nyelvművelési „poétika” egyéni koordinátái, erővonalai.

Csak a zavartalan, homogén nyelvközösség nyelve mutat statikus, közös vonásokat, a bajok, a használat tüneti jellemzői már mindig sajátosak, a miénk elsősorban a kisebbségi körülmények folytán, de még a felvidéki, erdélyi és a vajdasági nyelvművelés sem egyöntetű, azonos módszerű, és ez határozza meg Molnár Csikós László vizsgálatait is legelőbb. Az a tudat, hogy a másik nyelvvel együtt kell élni, és a magunk kódjának szempontjából tudni kell együtt élni. A környezeti nyelv hatása hosszú, többszakaszú folyamat, és az is sajátos, a nyelvművelő hol kapcsolódik bele, kivel azonosul: az elsődleges nyelvi közvetítőkkal (fordítókkal)-e, vagy ahogyan szerzünk teszi, a nagyobb nyelvközösséggel, azokkal, akik inkább a fordítás rejtett, természetes formáival élnek, az egyik nyelven szerzett információt a másik nyelven fogalmazzák meg, de nem alakítják, befolyásolják a nyelvhasználatot. Ezért irányulnak a két kötet tanácsai is inkább a két nyelv

szótani, alaki, mondattani eszköztárának világos megkülönböztetésére, mint a nyelvi interferencia folyamatára.

A környezetnyelvi befolyás ezeknek az írásoknak egyik fő, de korántsem kizárólagos élménye. A többszöri irtás után is makacsul visszatérő szerb, ritkábban horvát alaki tükrözések (*kéva, cicija, kesza*) szinte mellékesek a nemzetközi idegen szavak (*szponzor, koncert, kondenzátor*), tartalmi, frazeológiai, alaki-grammatikai idegenszerűségek, tükrözések (*több víz, körtétet vásárol, barátján keresztül*) mellett. A „kezelt tünetek” sokaságában talán a német befolyással való foglalkozás a legszembeötlőbb – szerintünk ma már kissé indokolatlanul.

Még az ilyen szélesen értelmezett idegenszerűség sem kizárólagos téma. A felvetett kérdések sokaságában, sokféleségében szinte minden jelen van, ami az élőnyelvi, társalgási helyzetekben, a mindennapi kommunikációban problémaként vetődhet fel: helyesírási gondok a 11. szabályzat megjelenése után (*dzsessz vagy jazz*), szórendi vétségek (*összhangban a megegyezéssel, közlőgő finnek elleni mérkőzés*), szótévesztés (*pátia, pátriárka*), nyelvjárási jelenségek, passzív szerkezetek (*százszor meg lett mondva*), vonzatkontamináció (*kiábrándítottak a jugoszláv lányok, szimpatizálja a lányt*), egészen a stílári, stilisztikai kétségekig.

Az elemzett jelenségek tematikus terjedelmében, szerkezeti elrendezésében a nyelv-művelés mai állása szerint nehéz újdonságot találni, a nyelvvel való törődés szándékaiban, módszereiben már annál inkább, és ez elmondható a két kötetbe felvett körülbelül kétszázhusz írásról.

Molnár Csikós László nyelvi kritikája nem szarkasztikus, nem lebunkózó, nem tetemre hívó. Általában jelzett pontos címzettje sincs. Általában valamely hetilapról, közleményről beszél, vagy ha forrását megnevezi, azt sem adatszerűen, számra, dátumra vonatkoztatva teszi. Elemzéseiben él ugyan a humor eszközeivel, de nem az íroniáéval, a kigúnyoláséval. Többnyire a vizsgált jelenségről más nézetet vallókkal sem keveredik polémiába. Ennek okait talán nem is emberi indulatokban, hanem egy nyelvészi alapállásban, ars poeticában kell keresnünk. Az adatkezelés ilyen vonatkozásban szükségszerűen elvonatkoztatott, mert a cikkek címzettje már a nyelvvel törődő, de általános érdeklődésű, átlagos műveltségű olvasó, az elemzések célzásrendszere alapján még azt is megkockáztathatjuk, hogy fiatal ember, aki a mások hibái, a környezeti vétségek megismerése révén a maga kifejezőkészségét akarja építeni, hétéletésíteni.

Hogy van ilyen igényes fiatal ember, abban szerzőnk nem kételkedik, hiszen a kételkedés nem lehet a *didaktikai elvű nyelv-művelés* alapja, amely megnevezi, elhatárolja az észlelt vétséget, majd viszonyítási pontokat (mondjuk, szerb, német eredeti alakokat), nyelvtani, lexikai magyarázatokat ad meg ehhez a feltételezett érdeklődéshez, többnyire meglehetősen grammatikai tájékozottságot is feltételezve.

A nevelési súlypontú nyelvi kritika másik ismérve; hogy kellőképpen *publicisztikai módszerűvé* tudott válni az elsődleges megjelenés körülményeihez igazodva. Lássuk hát miben nyilvánul meg ez az újságszerűség! Például az egy írásba felvett probléma jó behatárolásában, kicsiny egységekre tagolásában, a feldolgozás fegyelmében, miközben valószínűleg arra is kellett ügyelni, hogy az egységek egyszer fejezetekké, tanulmánygyűteménnyé rendezhetők legyenek, mégpedig bántó ismétlődések, átfedések nélkül.

Mindehhez először is konkrét kérdést, vétséget kellett a figyelem központjába helyezni. Általános, elméleti indíttatású tanulmány alig néhány van a két kötetben, az is inkább a *Nyelvművelő Füzetek* sorozatában megjelent *Hogy is mondjam?* lapjain (pl. *Európaisá-*

gunk és az idegen szavak). A felvetett kérdést, dilemmát többnyire a cím is igen hatásosan megfogalmazza: *Bír és tud, Kifizeti magát, Hol hozták tető alá az Aurometalt? Radar vagy radár? Csunya-e a csúnya? Törökül börek, magyarul burek, A fűszerinas megjelenése, El-e hoztad a harmonikádat?* Ily módon már a tartalomjegyzékből tájékozódni lehet, milyen gondokat jár a szerző körül, sokszor a helyes alakról is. Természetesen vannak olyanok, amelyek inkább kíváncsivá teszik, olvasásra sarkallják az olvasót talányosságukkal, vagy éppen elméleti, deduktív kiindulásúak.

Az előzőeknél említhetjük a *Dudából kullancs, pofonból bab* cikket, amelyben szóláshasonlatok magyar és szerb képanyagáról esik szó, a *jóllakott*, illetve az *egyszerű* frazeológiai kiegészítésekor. Ami a deduktív címeket illeti, ilyeneket találhatunk: *Szemléletbeli különbségek a magyar és a szerbhorvát nyelv szókészlete között, Zavaró raghiány, Ne használjuk a létezés vagy állapot kifejezésére a képez igét! A népnevek írásmódja, Az írásjelekről funkcionálisan* stb. Ezek közül a képez igével kapcsolatos címet kell „legnyelvészibbnek” tartanunk.

A didaktikai jellegű nyelvművelés nemcsak a sajtóban, közéleti megnyilatkozásokban elkövetett hibákat használ forrásul, sokszor kreál is helyzeteket, tanító célzata a negatív tárgykörön túl is terjed, esetünkben is, pl. a *Miért írunk ly-t egyes szavakban? Kell-e fordítani a személyneveket? Zsulázik* stb. Ilyen esetekben az elemzés kiterjed a szavak eredetére, jelentésfejlődésére is.

Ennek a módszernek természetes velejárója, hogy a nyelvi és nyelven kívüli tényanyag nagy felületén kell mozogni, mind a helyes–nem helyes kérdésének eldöntésében, mind a szóeredeztetésben, mind pedig a vizsgált jelek, szavak valóságvonatkozásában. A nagy felület még népszerűsítő szinten is próbára teszi a nyelvész kompetenciáját, beavatkozási jogát is. Nyilván sok aprómunkának köszönhetően a bemutatott két kötetben nem sok hasonló gondot találunk. Az egyik a német eredetű *kirner* magyar alakokkal való helyettesítése. Az kétségtelen, hogy mint a szerző az *Add ide a kirner!* cikkben kifejti, a fémipari szerszám neve két magyar szónak, a pontozónak, illetve a nyeregszegnek felel meg, de az utóbbiak nem szinonimái egymásnak. A pontozó ugyanis készszerszám, amellyel a furat helyét készítik elő, a másik, a nyeregszeg viszont az esztergapad része, a tárgyak pontoszerű befogására szolgál.

A felvetett problémák nyelvészeti megítélésével is alig néhány helyen nem tudunk egyetérteni, mondjuk a *jazz* és a *dzsessz* értékelésénél, hiszen ezt a kérdést a helyesírási szabályzat 11. kiadása már 1984-ben eldöntötte, lehet vele vitatkozni, de ezt egy nyelvművelő írásban is tételesen és nem hallgatólagosan kell tennünk. A *nyúlógát nyúlógát* féle értelmezése a történeti-etimológiai szótár szerint is igen kétséges, hamarabb igazolható a *nyúl-* előtag mai jelentésével való összefüggés.

Természetesen ezek az apróságok mit sem változtatnak két hasznos könyv megítélésén.

S Z Í N H Á Z

A SORS EMBERE

A kritikus örömet megköszönhetné az Újvidéki Színháznak, hogy visszahozta a szerepalternációt, s így lehetővé teszi, hogy kedvére méricskéljen, összeveessen. De nem teszi, mert ugyanakkor a kritikusnak fenntartásai is vannak a számára – s általában a közönség számára – kínálózó váratlan lehetőséggel szemben. Bernard Shaw egyfelvónasosának, *A sors emberének* alternált Hölgys szerepét, akárcsak Napóleont és a Hadnagyot, főiskolások játsszák (az egyetlen végzett színész, Giricz Attila, a legkisebb szerepet, Giuseppét, a fogadóst alakítja!), s óhatatlanul felmerül a kétely, okos-e, pedagógiailag megengedhető-e, hogy a mesterséget még csak tanuló fiatalok esetében olyan szókimondó kritikát alkalmazzunk, mint tennénk, ha diplomás profikról írnánk? Kivált, ha a két Hölgys közül az egyik (Fridrih Gertrúd) szinte egyebet sem csinál, mint iskolás egyhangúsággal felmondja a szerepét, míg a másik (Bosznai Tímea) eljátssza a férfi meghódítását, ki ebben az esetben nem más, mint maga Napoleon, még ha csak tábornok korából is. Ha az utóbbi kacércodik, ravaszodik, behődöl, hogy az ellenfél elbízta magát, majd váratlanul támad, egyszóval fászsítja az ellenséget, akit nem legyőzni, hanem magának megszerezni kíván. Ha mondatainak – ahogy a nagy ír komédiás elképzelte és megformálta őket – ereje, éle, súlya, vibráló kétértelmősége van. S ha a szóhoz a Nőt idéző gesztusok, mosoly és riadtság társul, attól függően, mikor mi látszik célszerűnek. És mert a kétféle megjelenítés, bár magyarázható akár ilyképpen, kétségtelenül nem kétféle koncepció következménye. Nem arról van szó, hogy az egyik Hölgys a szende kiszolgáltatott, a másik pedig a kacér hódító szerepét választja azért, hogy diadalt ülhessen. Bár koncepcionálisan az is, ez is elképzelhető, s el is játszható, itt most nem ez történik.

Szabad-e, lehet-e mindezt felemlíteni két fiatal esetében? Nem okozunk-e kárt, nagyobbat, mintha tudomást sem veszünk az előadásról? Mert azt mégsem tehetjük meg, hogy írunk az előadásról, de mindkét Hölgys-alakítást egyformán értékeljük. Egyszerűen, mert minőségi különbség van a kettő között. A jónak ítélt sem hibátlan, lehetne árnyaltabb, de ahhoz már sokkal nagyobb színészi és asszonyi tapasztalat szükséges, mint amivel egy főiskolás rendelkezhet.

És különben is, a kétféle, nem felfogású, hanem minőségű Hölgys-alakítás közötti különbség nem is akkor derül és válik fontossá, amikor külön-külön szemléljük, elemezzük, vagy amikor párhuzamba állítjuk, összemérjük őket, hanem akkor, amikor a szintén főiskolás partner (Cservenák Vilmos) Napoleon-alakítását vetjük össze a két este látottak alapján. Amikor a szenttelen, de ugyanakkor kizárólag a szerep felmondására szorítókozó Hölggyel szerepel, akkor Napoleon afféle nyegle fityfiritty, aki hogy lássék valakinek, főleg hogy férfinak tessenek, különös fintorokat vág, grimaszt ölt magára, ami ugyancsak lehetne koncepcionális megoldás, ha az előadás (rendező: Vajda Tibor) arról szólna, íme két sikerre vágyó, a másikat – a nő a férfit, a férfi a nőt – legyőzni kívánó fiatal, akik borzasztó zavarban vannak, ezért az egyik személytelenségbe burkolódik, a másik, a másik eljátssza a ki vagyok én karikatúráját, csakhogy ez nem jön ki az előadásból, kizárólag a megértő szándékú kritika képzelet el, tételezi fel. Az előadás nem rendelkezik ilyen jellegű önálló, Shaw-tól független koncepcióval. Ellenkezőleg, a rendező Shaw-t követi, a művet, ahogy a nagy ironikus megalkotta, azt akarja eljátszani. S el is játsszák:

a második változatban, melyben egy egészen másik Napóleont látunk, bár ugyanaz a színész alakítja, aki előző este. De most már partnere van, aki provokál, akinek mondataira, gesztusaira válaszolni kell, s a színész nem kényszerül póteszközökhöz folyamodni, nem kell fitorokat vágnia, nem úgy viselkedik, mint egy nyegle kamasz, hanem mint egy férfi, aki Nővel találkozik.

Ha másért nem, hát annak tanulságaként, hogy mit jelent(het) a partner a színjátszásban, akivel és aki ellen játszani kell, szükséges írni az Újvidéki Színház Shaw-előadásáról, amely a színház kistermében került közönség elé, mintegy pótlásul a nagyteremben anyagiak híján elmaradó bemutatókért. Nem valószínű, hogy a kísérő program fő műsorral való előléptetése szerencsés színház-politikai megoldás, mindenekelőtt a közönség szempontjából kifogásolható az efféle kényszerváltozat. Akkor is, ha az ötlet, hogy szinte semmi pénzből, ingyér szülessen előadás, egy egész sorozat, amely a nagy emberek magánéletéről írt színpadi műveket öleli fel, önmagában nem látszik elvetendőnek. Kivált, ha a fiatal színészek számára ezáltal játéklehetőség kínálkozik.

A sors emberének két epizód szerepét Giricz Attila és a főiskolás Csernik Árpád alakítja. Az előbbi kocsmáros hangulatot keltő szerepet tölt be. Csernik Árpád Hadnagyja pedig – mindkét változatban! – szinte kiváló, vérbő komikumot áraszt, helyzetet és viszonyt teremt, talán kissé túl harsányra veszi a Nő által lóvá tett, de önérzetében tábornokával is szembezálló tiszt alakját, mintha a shaw-i humor visszafogottabb, fanyarabb lenne. Ettől függetlenül Csernik Árpád bebizonyítja: színész formálódik. Kár, hogy nem játszhatja el ő is, bármelyik változatban Napoleon szerepét. Mondjuk ugyanazon este, amikor a Hadnagyot is életre kelti, mondjuk; második részben. Ez a csere a közönség szempontjából is üdvös, vonzó lenne, minden szempontból komplettebb színházi élményben részesülhetne.

JONATHAN LIVINGSTON, A SIRÁLY

Az ezoterikus jellegű műveket népszerűsítő Édesvíz Kiadónál publikált regény alapján, megvallom, nem tudtam elképzelni, hogyan jeleníthető meg Richard Bach könyve színpadon, drámai produkcióként, illetve csak balettként véltem előadhatónak. A Jonathan Livingston nevű sirályról írt, két évtized alatt számos nyelvre lefordított s így elhíresült könyv ugyanis nem másról szól, mint alapfokon a tökéletesség, sőt a teljesség iránti igényről, azon túl pedig a lét olyan, manapság különösen nagy figyelmet keltő kérdéseiről, mint a dimenzióváltás s az ezzel kapcsolatos reinkarnáció, hogy végül is azzal az örök igazsággal vallott felismeréssel végződjenek, miszerint mindannyian, akik élünk, s nem, emberek és sirályok (nem véletlenül van emberneve a sirálynak: Jonathan Livingston), végső soron egy nagy mindenség, a teremtés részei vagyunk, és így van/lehet értelme létezésünknek, lett legyen az e világi vagy a szellem birodalmán belüli, túlvilági. És teszi ezt a szerző egy sirály tudatvilágának ábrázolásával, ami a repülés (= az élet!) művészetének tökéletesítésére tett fanatikus kísérletezései során mutatkozik meg, lesz megismerhető. Afféle példabeszéd Richard Bach könyve (az igazi, Jonathanhoz hasonló sirály „ott él mindannyiunkban”, áll a kötet mottójában), vagy talán annál is több kíván lenni, az időn és téren túli létezésnek mint a lét teljességének és az élet örökkévalóságának bizonyítéka, illetően nem is irodalomként (ennek nem a legértékesebb), hanem elmélet-

ként, tanként kell olvasni. Egy sirály (ember)történet arról, hogy nincs élet és halál, csak lét van, amit vállalni kell, minden nehézség, kiközösítés ellenére is.

Ezután talán érthető, miért kételkedtem a mű színpadi előadhatóságában, kivéve, ha ez balettként történne. Az előadás kezdete azonban nyomban meggyőzött felőle, hogy felesleges volt aggályoskodni. Mert itt, ezúttal nem Richard Bach regényét akarják és fogják előadni, hanem a teljesség igénye utáni sirályvágyat a színészetre vonatkoztatják, amint erre a színlap megjegyzéséből is következtetni lehet, hogy az előadás Richard Bach „könyvének olvasata – magyarul és szaknyelven: motívumai – alapján” készült.

A közönség még az előcsarnokban tartózkodik, miközben az előadás elkezdődik. Közöttük feltűnő színész (Káló Béla) sürgeti türelmetlenül a ruhatári állványok tetején fekvő partnernőjét (Erdélyi Hermína), „csipkedje magát”, közeleg a színpadra lépés pillanata, ne tépelődjön azon, alakítása hogyan lehetne maga a tökéletesség, hanem lépjen színre, kövesse őt, aki nem lelkizik, hanem játszik, mert ezt várják tőle. És ez a vita valóban a regény szellemében zajlik. A könyvben kezdetben talán tisztességesen repülni sem tudó Jonathan Livingston megismeri a repülés kiváltotta teljes, semmivel sem helyettesíthető boldogságot, s ezért nem tudja, nem akarja többé elfogadni a sirályigazságot, mely szerint azért jöttek erre a világra, hogy táplálkozzanak, és azért repülnek, ki jobban, ki rosszabbul, hogy táplálékot szerezzenek. Ő viszont a repülést önmagáért szereti, számára a repülés az élet, a létezés egyetlen formája, ezért szeretné tökéletesen csinálni. Jonathan boldogságot eredményező elvét a rajbeliek nem vallják. Az előadásban Jonathan és rajtársainak konfliktusa, ami a kétféle életfelfogásból következik, a színészi alkotómunka világába tevődik át.

Ezzel azonban nem oldódik meg a regény színpadi előadhatóságának kérdése. Érezzük a konfliktus lényegét, de a színészi alkotómunka, az alakítás születése nem válik az előadás tétjévé. Nem válhat. Mert a két színész nem konkrét színészi feladat megoldása miatt kerül egymással konfliktusba. Bár Anna számára maga a művészet a cél, Péter számára pedig a színészi alakítás csupán eszköz arra, hogy pénzhez jusson, s megélhessen. Anna azonban nem egy adott feladat (szerep, monológ, helyzet stb.) minél művészebb, teljesebb értékű megformálására törekszik, s vele szemben Péter sem egy színészi megbízatás közepszerű, felületes megoldását mutatja be, hanem csak úgy általánosságban dilemmáznak, vitatkoznak. Mert a regénybeli „sirálytörténet” megjelenítése, még ha az egyikük kiváló mozgáskultúráról tesz tanúbizonyságot, másikuk pedig eljártssa, hogy nehezen boldogul a tánccal, a mozgásművészettel, nem lehet az előadás két színésze számára a művészi felfogás próbája, akkor sem, ha a rendező Robert Kolárnak remek érteke van a mozgáskompozíció iránt (a Tanyaszínház Goldoni-előadásában is tapasztaltuk!), de a tánc, a mozgásművészet nem autentikus, valódi tehetség Erdélyi Herminának és Káló Bélának, ők ebben a műfajban legfeljebb tehetséges műkedvelők. Előadásuk ezért nem vallomás a színészi műhelymunkáról, holott lehetne. És közben még a Bach-regény „megjelenítéséről” sem kellene lemondaniuk. A feladatával birkózó színésznek például felidézhetné a regény sirályának küzdelmét, ebből erőt meríthetne, ez inspirálhatná egy drámai feladat megoldására, esetleg álmában, látomásaiban fordulna hozzá önbizalmat, biztatást remélve s nyerve tőle, miközben az sem elképzelhetetlen, hogy megpróbálja „eltáncolni” Jonathan Livingston küzdelmét, hogy repülése tökéletes legyen. Így az előadás inkább megtartaná a regény példabeszéd-szerűségét, s ugyanakkor arról is szól(hat)na, amiről színpadra álmódói (a nevezettek kivül az adaptációt végző Bakos Árpád nevének kell említeni) szeretnék, hogy szóljon: a színészetről.

Ha az előadás ily módon szerveződne, nyilván elkerülhető lenne a stílárís vegyesség (egyik színházi habitué azt mondta, „piszkos” az előadás!), s a zavaróan naiv mozgásszínházi jelenetek, mint amilyenek a „mennyországban” játszódó részletek, nem rontanák le az olyan valóban csodálatos élményt nyújtó epizódok hatását, mint amilyen az öröm, a boldogság „tánca” vagy Anna küzdelme, hogy legyőzze teste korlátait, és „szárnyaljon”, amit Erdélyi Hermína (neki szinte mindent elhiszek, Kálóban pedig inkább azt érzem, hogy technikázik!) úgy old meg, ahogy itt senki sem tud(na). Kevés hiányzik ahhoz, hogy őszintén kitárulkozó előadásként éljük át a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház stúdióprodukcióját: végiggondoltság és nagyobb gondosság. Vagy ez nem is olyan kevés?

GEROLD László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

HÁROM KIÁLLÍTÁS

RÁDUPLÁZÁS

Akvarellbiennálék Zrenjaninban és Zemunban

Két BAJ van. Ez nem csupán helyzetjelentés, hanem tényállás. Jelenleg ugyanis ebben az országban két akvarellbiennálét tartanak. Azonos névvel. Mindkettőt Jugoszláv Akvarellbiennáléra (közkeletű rövidítése az első mondatban már idézett BAJ) keresztelték. Ráadásul még a rövid emlékezőtehetséggel megáldottak is emlékezhetnek az első (és valamikor egyetlen) BAJ-ra, amelyet annak idején ugyanezen a néven, ugyancsak biennálé jelleggel, Karlovacon rendeztek meg. Miután ennek végleg búcsút inthettek, a maradék országban elhatározták, hogy újfent megrendezik a jugoszláv akvarellfestők országos jellegű seregszemléjét, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy lepipálja patinás elődjét. A kiötlők azonban nem tudtak megegyezni a biennálé helyét illetően. Zrenjanin ragaszkodott hozzá – nem minden alap nélkül –, hiszen a közelében működő écskai művésztelep fennállása óta az akvarellt (is) művelő festőket hívja meg, s gyűjteményében is elsősorban e műfaj van képviselve. A fővárosiak azonban ezt nehezen tudták lenyelni, mondván, egy országos jellegű kiállításnak a fővárosban a helye, s az écskaiak érvelésére fittyet hányva, Zemunban megrendezték a saját biennáléjukat. Így történthetett meg azután, hogy azonos elnevezéssel, két nap eltéréssel, úgyszólván ugyanazokkal a résztvevőkkel, szinte egymás tövében két nagy kiállítás is nyílt. Miután mindkettő a kultúra évének jeles eseményeként volt beharangozva, mindkettőt politikus nyitotta meg, mindkettő a művelődési minisztérium támogatását élvezte, s ebből mindkettőnek futotta egy szerény, szürke kis katalógusra. Kár. Mert a kiállítások nem rosszak. Híven tükrözik a pillanatnyi helyzetet, a többfajta stílus jelenlétét, s ahogy nem zárkoznak el az új, a tradicionális értelemben vett akvarellrel már alig érintkező törekvésektől, úgy helyet kapnak a hagyományos, táj ihlette képek is. És mégsem jók ezek a kiállítások. Mert ha már a sors,

a napi politika szeszélye és bizonyos önös érdekek úgy hozták, hogy két országosnak is titulált tárlattal halmozzák el a közönséget, úgy legalább a rendezők (akik nyilván tudtak arról, legfeljebb nem akarták tudomásul venni, mit csinál a másik) úgy alakíthatták volna a rájuk bízott tárlat dramaturgiáját, hogy az célját tekintve ne legyen szinte hajszálra azonos, hogy ha már kettő van belőle, legalább az egyik merje vállalni azt, hogy ne legyen ilyen semmilyencentrikus, ne mutasson be mindent, s ne az legyen a kiállítás egyetlen üzenete, hogy: ez van. Így a rendezők lemondtak a kísérletezés jogáról, el sem játszottak azokkal a gondolatokkal, amelyekről némelyek hallani sem akarnak, némelyek pedig egyetlen valóságként kezelnek. Állóképpé merevedik a mozgókép, megáll a folyamat, versennyé válik a művészet, ahol azonban nem arra megy a játék, ki tud újabb eredményeket felmutatni, hanem ki az, aki meg tudja kaparintani a rendezés jogát. Egy ilyen kiállítást mindenekelőtt koncepiálni kellene egy felelős, arra érdemes személynek vagy testületnek, aki/amely felmutatja, értelmezi, minősíti azt, amit kétévenként az adott műfajban lényegesnek, kiváltképp meghatározónak és figyelemre méltónak tart. Ez pedig egyszersmind kijelölné a rendezés irányát is. Meg talán a kiállítások számát is. És akkor nem lenne két baj. Talán egy sem.

MAGÁNMITOLÓGIA

Mladen Marinkov kisplasztikái, Zrenjanin, Sremska Mitrovica, Topolya

Az elmúlt évek művészetében errefelé a festészet és egy-egy iparművészeti ágazat váltakozó tündöklésének, látványos időszakos áttörésének árnyékában a szobrászat, kiváltképp a kisplasztika a lassú, csendes változások terepe volt. Ebben a műfajban csupán néhány, főként magányosan alkotó, kiemelkedő jelentőségű mester (lezárult) életműve és néhány napjainkban is dolgozó művész munkássága, egy-egy műegyüttes vagy mű jelöl meg egymástól elszigetelt csúcsokat.

Egyike a legkiválóbbaknak, Mladen Marinkov, például kitalált magának egy régi szép világot, egy csak a művész képzeletében (vagy mégsem?) élő civilizációt, bronzba álmódva a „bárkák népét”. A szobrok „eredettörténete” szerint ezek a „leletek” a Duna medréből kerültek elő, illetve a Fruška gora lejtőin folytatott régészeti ásátások során bukkantak rájuk. Amiből persze egy szó sem igaz. Marinkov egyszerűen teremtett magának egy szuverén, öntörvényű művészi világot, amelyből a dolgok meghatározhatóságába vetett hit megrendülése vagy – lehet választani – a beavatkozás esélyében még reménykedő lendület olvasható ki. Szobrain a sejtés és a tény kerül szembe egymással, illusztrálva az ego állandó osztódásának és újraegyesülésének alapélményét. Amint-hogy osztódik és újra összeáll maga a látvány is Marinkov szobrain, nemcsak a pillanatnyi hangulat vagy az éppen adódó fény-árnyék viszonyok folytán, hanem úgy is, mint az alkotás szerkesztéséből, a kompozíció kényes egyensúlyából adódó belső törvény. A megmunkálatlannak tűnő, de a fény- és árnyékhatásokat rendkívül tudatosan felhasználó, gyűrődő-hullámzó, a jobban és kevésbé megmunkált felületek váltakozása valójában gondosan kialakított, a „történet” alkotóeleme. A Marinkov-szobrok lélegző, élettől duzzadó formái az elszabaduló indulatok és felszabaduló feszültségek eleven robbanáscentrumai. „Folytonosan összefüggünk egymással.” Ha továbbfűzhetjük Ottlik Géza gondolatát, nos, akkor minden egyébbel is összefüggünk, amit valaha

megismertünk. És ezek az alkotások erről is szólnak. Sőt, elsősorban erről szólnak. A szem ezt a könyörtelenül egymásra utaló kapcsolatszövevényt tapintja Marinkov szobrain.

NÁRAY Éva

BERLIN–MOSZKVA/MOSZKVA–BERLIN, 1900–1950

Korszakos kiállítás a berlini Martin Gropius Bauban és a moszkvai Puskin Múzeumban

Ivan Punyi 1993-as berlini retrospektívája után sikeresen erősödnek tovább a hivatalos német–orosz művészeti kapcsolatok. Ha az európai modernizmus térképén vannak még fehér foltok, akkor azok elsősorban az elhallgattatott orosz progresszió vonatkozásában nyilvánvalóak. A moszkvai Puskin Múzeumnak jutott a feladat, hogy a nyilvánosságtól gondosan féltett műveket – keletkezésük után hetven–nyolcvan évvel – végérvényesen beiktassa a művészettörténet értékrendjébe.

Ennek a felfedezések és újrafelfedezések sorával kecsgetett kezdeményezésnek az első állomása csakis Berlin lehetett, hiszen a századelőn – München mellett – az akkori német fővárosban az orosz művészeti emigráció több hulláma összpontosult. Berlin és Moszkva kapcsolata ilyképp mély hagyományra tekint vissza. A metropolisok közötti szellemi energiaátvitel kölcsönösnek mondható, bár korántsem annyira egyenértékűnek, mint azt a márciusban Moszkvában is megnyílt rendezvény első pillanatra sugallja.

A berlini helyszínen 1995 második felében szemrevételezett nagyszabású bemutató a korabeli képzőművészet, fotóművészet, műépítészet, színművészet, irodalom, valamint zene- és filmművészet irányadó törekvéseit szemléltető alkotásokat és dokumentumokat gyűjti egybe. Az 1900 és 1950 közé eső művészettörténeti időszak viharos eseményeinek a társadalmi-politikai hátterét a két világháború körül gyűrűző korszakos események képezik, amelyekben fényes és gyászos pillanatok váltogatják egymást. Különösen az orosz anyag vonzereje jut kifejezésre. Számos jelentős alkotás hosszú évtizedek után most került először közönség elé, mivel a nyolcvanas évek politikai változásai levették róluk a tilalom béklyóit és a múzeumi raktárak porát.

A retrospektíva hét nagy egységre tagolódik. Közülük is három történeti intervallum emelkedik ki, mégpedig az ezredforduló és az első világháború közé eső időszak az expresszionizmus megjelenésével, a világháborút követő periódus, amely különösen az oroszországi forradalmi események miatt fontos, végül a diktatúrák 1933 és 1941 közé eső időszaka a maga hazug, embertelen álművészetével.

A témát II. Vilmos feudális és militarista császárságának társadalmi-politikai jellemrajza vezeti fel. A kor művészetének néhány példája hűen érzékelteti az erkölcsileg és politikailag lezüllött, s a pángermánság eszméjétől megittasult német polgárság gondolat- és izlésvilágát. A vilmosi magasabbrendűség önámító mítoszába beleszédült kispolgár hamis világképéről legelőször Wedekind drámái, valamint Trakl és Heinrich Mann irodalmi művei rántják le a leplet. Az egyre kíméletlenebb társadalombírálatot emellett Nolde, Grosz és Klee művészete erősíti. A német expresszionizmus két központi tömörülése, a Die Brücke és a Der Blaue Reiter szellemiségét irodalmi és filozófiai művek sokasága ágyazza körül. Közülük különösen Nietzsche neoromantikus nihilizmusa, Hermann Bahr és Kasimir Edschmid alapvető tanulmányai mérvadóak, hiszen az expresszionista gya-

korlatból következően, nem pedig kívülről közelítenek a problematikához. A kiállítás szervezői egyetlen lényeges irodalmi vagy filozófiai tényezőről sem feledkeztek meg, így az irányzat festészeti-képzőművészeti mesterműveinek kontextusát vonatkozó írásbeli dokumentumok, nyomtatványok teszik teljesebbé.

Az első világháború utáni ocsúdás határozott polgársággellenes megnyilatkozásokban kap szellemi minősítésre alkalmas kifejezést. A német dadaisták és az oroszországi művészeti baloldali front törekvései különösen a fotómontázs alkalmazása tekintetében vágnak egybe. A társadalmi-politikai események és a művészeti folyamatok közötti összefonódottság korábban nem tapasztalt méreteket ölt, mind az 1917-es orosz forradalom, mind az egy esztendőre rá bekövetkező német forradalom és a Weimari Köztársaság kikiáltásának viszonylatában. Ebben a rendkívüli történelmi pillanatban a baloldali német értelmiség hangulatát Piscator a következőképpen jellemzi: „Eszményképünk Oroszország volt. És úgy’erősödtek irányába érzelmeink, a »tett« szót annál vörösebb színnel írtuk zászlónkra, minél inkább a proletariátus vereségeiről érkeztek a hírek egymás után, az áhított győzelem helyett.”

A művészet világának eseményei soha nem tapasztalt gyorsasággal peregnék. Néhány esztendő alatt is több korszakos esemény történik, mint korábban évtizedek alatt: a Bauhaus megalapítása 1919-ben, Gabo és Pevsner realista kiáltványa, Rodcsenko produktivista manifesztuma 1920-ban, az oroszországi absztrakt képzőművészek kiállítása Berlinben 1922-ben stb.

A német–orosz kapcsolatok felerősödésének köszönhetően számos orosz avantgárd művész utazik Nyugatra. Különösen München és Berlin vonzza őket, de a Bauhausban is többen megfordulnak: Malevics 1926-ban Dessauban köti meg a szerződést tanulmányainak német kiadására (egyiknek a fedelét Moholy-Nagy tervezi meg). Kandinszkijen kívül, aki a legbennfentesebb orosz művész volt a német közegben, El Lisszickij, valamint a Pevsner és Gabo fivérek ilyen irányú kapcsolatai mondhatók meghatározónak. Az 1920 és 1924 között Berlinben tevékenykedő Ivan Punyi pedig egyik központi művét, a *Szintetikus zenészt* avatja fel az 1921-es Großer Berliner Kunstausstellungon.

A baloldali ideológia háttérét maga mögött tudó avantgárd a húszas évek második felében már jelentősen veszít lendületéből, a társadalmi-politikai körülmények romlása következtében. Oroszországban a modern művészet formanyelvét minden vonatkozásában elutasító neoverizmus válik irányadó, hivatalosan is támogatott tendenciává. A németországi fejlemények is olyan eseményekben összegződnek, mint a Bauhaus bezárása és az elfajzottnak minősített modern művészet náci üldöztetése.

1933 újabb mérföldkő e történelmi visszapillantás vonatkozásában, mivel ekkor veszi kezdetét a diktatúrák korszaka. A képlet Berlinben és Moszkvában is azonos: a nemzeti mítosz, illetve a pártideológia és a vezér monumentális dicsőítése. A kiállítás ennek a hatalmas giccstermének a bemutatását sem hanyagolja el, ismételten hangsúlyozva: a hazug dolgok embertelenek is egyben. A közszemlére bocsátott anyag ide vonatkozó gyöngyszemei mindenképpen a Führer néhány pingálmánya, aki politikusként is agyonhangsúlyozta művészi énjének determináló voltát.

A Berlin–Moszkva/Moszkva–Berlin, 1900–1950 című tárlat túlmutat eredeti célján, és a felvonultatott kiállítóanyag súlyából és hitelességéből következő, teljesnek mondható korrajzban véglegesen. Művészettörténeti érdemeinek legfontosabbika, hogy a már ismert mesterművek közötti hézagokat a kevésbé ismert, de pótolhatatlan alkotások sokaságával tölti ki.

KRÓNIKA

ÖTVENÉVES A TOPOLYAI NÉPKÖNYVTÁR

Fél évszázada már annak, hogy Topolyán szélesre tárta kapuit egy intézmény azzal a céllal, hogy lehetővé tegye az olvasást minden olvasni szerető topolyai polgárnak tekintet nélkül annak nemére, származására, életkorára, előképzettségére, felekezeti vagy politikai hovatartozására.

Próbálkozás: könyvtári szolgáltatás persze már sokkal korábban is volt, de az mind valamiféle egyleten, szervezett társulás keretein belül zajlott (polgári olvasókör, ipartestületi könyvtár, a katolikus egylet könyvtára stb.).

A szándék, hogy Topolyán igazi, nyilvános közkönyvtárat alapítsanak, legkifejezettebben a múlt század kilencvenes éveinek az elején manifesztálódott, amikor is (1893-ban) a községi képviselő-testület közgyűlése olyan határozatot hozott, hogy indítványozza a megyei hatóságoknál a millenniumi évforduló tiszteletére egy közkönyvtári célokat szolgáló könyvesház megépítését.

A kezdeményezést a megyei illetékesek agyonhallgatták, a községnek pedig könyvesház építésére sosem volt elegendő pénze, így aztán tulajdonképpen a második világháború befejeztéig – figyelmen kívül hagyva az egyleti, egysületi könyvtárak számbeli gyarapodását – lényegileg nem változott semmi.

A második világháború végetértével egy új világ kezdődött errefelé. A kialakuló új társadalmi-gazdasági formáció nemcsak új eszméket, de egészen új eszmei rendszert is árasztott. A háború utáni akarás, tennivágyás annyira erős és elterjedt volt, hogy amit az elődök fél év-

század alatt sem tudtak elérni, az új eszmék emberei, az új szelek kovácsai egy szempillantás alatt elintézték.

Első lépésként elkezdték összegyűjteni a könyveket. Aztán a rendezésükkel, feldolgozásukkal megbíztak egy agilis önkéntest, Bacsa Máriát, aki a halomba hordott könyvrakásból néhány hónap alatt egy könyvtár alapjait hozta létre, és a könyvkölcsönzést már 1945 februárjában el is kezdte.

Bacsa Mária a későbbiek során annyira a könyvnek, könyvtárnak szentelte az életét, hogy idővel a szakképzetlen önkéntesből egy jól képzett, a könyvtár és könyvtároság minden csínját-bínját tudó és értő könyvtáros lett, aki már nemcsak a könyvkölcsönzés szintjén ismerte a szakmáját, de átértézte annak kulturális jelentőségét, nevelői szerepét és szervezési matematikáját is. Az, hogy a Topolyai Népkönyvtár ma olyan, amilyen, elsősorban az ő érdeme. De érdeme és eredménye a mindenkori községi kultúrpolitikának is, illetve az azt irányító vezetőknek, akik mindig mindent megtettek annak érdekében, hogy a könyvtárnak legyen otthona, legyen szükséges bútorzata, kellő számú alkalmazottja és – ha szűkösen is, de – a fejlődést, az állománygyarapítást, illetve a már elért szintet biztosító költségvetési kerete.

Az is igaz viszont, hogy közreműködésükkel volt az elmúlt ötven évnek egy-két olyan magasabb eszmei-elméleti célokat szolgáló intézkedése is, amely a társadalmi-gazdasági változások különféle próbálkozásait a könyvtár vonatkozásában is szükségesnek tartotta követ-

ni. Ezek közül a legnevezetesebb próbálkozás az integrálódás, vagyis a központosítás volt. Eredménye a könyvtár vonatkozásában, hogy a Topolyai Népkönyvtár mint hálózati központ magába olvasztotta a három addig önálló községi könyvtárként működő pacséri, moravicai és bajsai könyvtárat, illetve tagozatokat nyitott az addig könyvtárral nem rendelkező Orahovón, Pannónián és Gunarason. Közben egy időre maga is csak beolvasztott egysége volt egy nagyobb konglomerátumnak, a művelődés, a tájékoztatás és a felnőttképzés céljait szolgáló központnak. Önállóvá ismét 1990-ben lett.

A községi vezetők mindenkori pozitív viszonyulásának eredményeképp a Topolyai Népkönyvtár ma azzal büszkélkedhet, hogy Topolya város viszonylatában egy lakosra 3,67 kötet, községi viszonylatban pedig 2,37 kötet jut. Ez az eredmény mindkét esetben az UNICEF által kívánatosnak tartott értékek fölött van.

Persze ez nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy akkor hát megállhatunk, van időnk. Ellenkezőleg. Ez még nagyobb odafigyelést, körültekintést jelent. Hisz csak ez a néhány éve tartó stagnálás is megmutatta, ha nem követhetjük rendszeres beszerzéssel a könyvkiadást, mennyire lemaradunk.

A könyvvállomány állandó gyarapításának a következménye, hogy a Topolyai Népkönyvtár fennállásának fél évszázada alatt örökös helyszűkével küszködött. Ebben a mesés és műemlék jellegű épületben is, ahol jelenleg vagyunk, és amelynek külső falain elég ékesen tükröződik a kommunikációs és kultúrigény, de a neveltetési szint jelen állapota is, helyszűkében vagyunk. És ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy nincs elég helyünk a meglévő gyűjtemények célszerű elrendezéséhez, hanem abban is, hogy nincs kellő számú dolgozószobánk a könyvkölcsönzésen kívüli adminisztrációs és szakfeladatok végzésére. Szerencsére ez utóbbinak a hiánya (már tudniillik a kellő számú dolgozószobának a hiánya) – legalábbis túl lát-

ványosan – még nem tükröződik a könyvtári szolgáltatások minőségén, de a teremhiány akadályoz bennünket egyéb, a könyvtárhoz kapcsolható tevékenység kifejtésében. Itt arra gondolkodok, hogy helyszűke miatt nincs lehetőségünk átvenni e biztonságosan megőrizni, illetve állandó kiállítás formájában bemutatni a felkínált és mindenképpen Topolyára kívánckozó írói hagyatékokat (Fehér Ferenc és Tóth Ferenc hagyatékaról van szó), illetve a Topolya monográfiájának megírásához összegyűjtött igen becses levéltári anyagot. És ez kár, igen nagy kár!

Visszatekintve az elmúlt ötven év munkájára, látni kell, hogy a könyvtár nemcsak a könyv és az olvasó találkozásának volt a színhelye, hanem igen sokszor a könyvet alkotó író és a könyvet kezébe vevő olvasó találkozásának a színhelye is. Szinte megszámlálhatatlan, hány-szor volt szervezője, házigazdája egy-egy író-olvasó találkozónak és egyéb könyvvel, irodalommal, művészettel kapcsolatos összejövetelnek, előadásnak, kiállításnak, könyvbemutatónak. Legújabbán kezdeményezője és két ízben már szervezője is a Fehér Ferenc Napoknak, sőt a jubileumi évben kiadója az ötvenéves múltjával foglalkozó könyvnek.

Ötlet, kezdeményezés tehát akad, csak a körülmények, a feltételek váltak kissé mostohábbá, szűkösebbé a kelleténél. De ennek talán *egyszer vége lesz* . . .

Mindazonáltal azonban befejezésképpen megállapíthatjuk, hogy a célt, amiért ezt a könyvtárat ötven évvel ezelőtt létrehozták, és azóta is fenntartják, hogy tudniillik minél szélesebb olvasóközönséget lásson el értékes szép-irodalmi, ismeretterjesztő, illetve egy-egy tudományág legfontosabb tudnivalóit összefoglaló művekkel, maradéktalanul teljesíti. Amit pedig ezen túlmenően tesz, az már ráadás, szorgalomból vállalt kötelezettség.

PÉNOVÁTZ Antal

- Molnár Rózsa* versei 190
Szabó Palócz Attila képversei 193
Mirnic L. Zsuzsanna két verse 196
Molnár Cs. Attila: Szerelmem, Szarajevó . . . (*múltidéző*) 198
Dragan Velikić: Az északi fal I. (*regény*) 206

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Silling István*: A nyugat-bácskai Jézus Szíve-kultusz és társadalomtörté-
neti vonatkozásai (*tanulmány*) 220
Major Nándor: Körök a homokban (*politikai esszé*) 227

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Fekete J. József*: Csukódó zsilipek között (*összefoglaló*) 238
Bence Erika: Regényt kellene írni (Bognár Antal: *Boldog és szomorú
történetünk*) 243
Silling István: Betlehemes játékaink gyűjteménye (Papp György: *Betle-
hemnek nyissunk ajtót!*) 244
Papp György: Évtizedes nyelvőrségen (Molnár Csikós László: *Böngé-
szések nyelvhasználatunk eszköztárában; Hogy is mondjam?*) 245

S z í n h á z

- Gerold László*: A sors embere; Jonathan Livingston, a sirály 248

K é p z ő m ű v é s z e t

- Náray Éva*: Három kiállítás 251
Szombathy Bálint: Berlin–Moszkva/Moszkva–Berlin, 1900–1950 253

KRÓNIKA

- Pénovátz Antal*: Ötvenéves a Topolyai Népkönyvtár 255

A fedőlapon: *Ács Károly*: Köszöntő P. J.-nek (*vers*)

E számunk megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, a Vaj-
dasági Művelődési Titkárság és a budapesti Illyés Alapítvány támogatta

KÖSZÖNTŐ P. J.-NEK

ÁCS KÁROLY

Ma született hetven éve, s
éppúgy vérez, éppúgy érez.
Sors! Figyeld: zsong, mint a méhes –
légy kegyelmes a szívéhez!

Köln, 996. március

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 1996. február–március. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–601–3–14861-es zsírószámú lára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 50 dinár, fél évre 25 dinár. Egyes szám ára 5, kettős szám ára 10 dinár; külföldre egy évre 100 dinár, fél évre 50 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. Szedés: Szántai Szerénke. – Készült az újvidéki Forum Nyomdában YU ISSN 0350–9079